

Ministerul Educației și Cercetării

**Program postuniversitar de conversie profesională
pentru cadrele didactice din mediul rural**

*Specializarea ISTORIE
Forma de învățământ ID - semestrul III*

PROCESUL DE MODERNIZARE ÎN SECOLELE XVII - XIX

Ion BULEI

Alin CIUPALĂ

Lucia POPA

Ministerul Educației și Cercetării
Proiectul pentru Învățământul Rural

ISTORIE

Procesul de modernizare
în secolele XVII - XIX

Ion BULEI

Alin CIUPALĂ

Lucia POPA

2006

**© 2006 Ministerul Educației și Cercetării
Proiectul pentru Învățământul Rural**

**Nici o parte a acestei lucrări
nu poate fi reprodusă fără
acordul scris al Ministerului Educației și Cercetării**

**ISBN 10 973-0-0464-X;
ISBN 13 978-973-0-04564-2.**

Cuprins

I. Introducere	1
II. Unitățile de învățare¹	
1. Premisele trecerii la epoca modernă. Reforma și Contrareforma	
1.1. Obiective	7
1.2. Definirea epocii moderne	7
1.3. Reforma și Contrareforma	11
1.4. Studiu de caz: Reforma religioasă în Anglia	15
1.5. Comentarii și răspunsuri la temele de autoevaluare și lucrarea de verificare 1	17
1.6. Bibliografie	18
2. Europa rurală și urbană în secolele XVII-XVIII	
2.1. Obiective	19
2.2. Trăsăturile Europei rurale	19
2.3. Caracteristicile principale ale Europei urbane	22
2.4. Modele sociale și comportamentale	24
2.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 2	29
2.6. Bibliografie	29
3. Relațiile internaționale în secolele XVII-XVIII	
3.1. Obiective	30
3.2. Diplomația europeană de la politica rațiunii de stat la politica echilibrului european	30
3.3. Războiul de 30 de ani (1618-1648)	33
3.4. Pacea westfalică (24 oct. 1648)	37
3.5. Afirmarea politicii echilibrului european	49
3.6. Preponderența franceză (1659-1713). Rivalitățile anglo-franceze și echilibrul european. Împărțirea Poloniei	40
3.7. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 3	48
3.8. Bibliografie	50
4. Iluminismul și reformele luminate	
4.1. Obiective	51
4.2. Apariția și afirmarea Luminilor	51
4.3. Iluminismul și societatea. Noi principii și valori politice și raporturile cu Biserica	52
4.4. Iluminismul. Caracteristici. Iluminismul și libertatea. Difuzarea ideilor iluministe. Opinia publică	53
4.5. Absolutismul luminat. Rusia contrastelor. Prusia lui Frederic al II-lea. Ecaterina a II-a	57
4.6. Iosefinismul	61
4.7. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 4	65
4.8. Bibliografie	66
5. Revoluțiile, alternativă de trecere la epoca modernă	
5.1. Obiective	67
5.2. Modelul anglo-american. Caracteristici generale	67
5.3. Revoluția engleză	68
5.4. Revoluția americană	72

¹ Unitățile de învățare au fost redactate de prof. dr. Lucia Popa, cu excepția ultimelor două (vezi notele de mai jos).

5.5. Revoluția franceză	80
5.6. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 5	100
5.7. Bibliografie	101
6. Revoluția industrială (premise și evoluții)	
6.1. Obiective	102
6.2. Revoluția industrială	102
6.3. Revoluția demografică	105
6.4. Concluzii	111
6.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 6	112
6.6. Bibliografie	113
7. Diversitatea societăților europene (civilizație urbană, civilizație rurală)	
7.1. Obiective	114
7.2. Schimbări economice	114
7.3. Burghezia – mod de viață	119
7.4. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 7	127
7.5. Bibliografie	128
8. Diversitatea regimurilor politice	
8.1. Obiective	129
8.2. Context istoric	129
8.3. Schimbări sociale și economice	133
8.4. Limitele schimbării	134
8.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 8	139
8.6. Bibliografie	139
9. Apariția și evoluția statului național român²	
9.1. Obiective	140
9.2. Apariția statului național, premiză a modernizării societății românești	140
9.3. Constituția de la 1866	150
9.4. Partide politice și guvernare (1866-1916)	157
9.5. Critica modernizării societății românești din perspectiva curentelor tradiționaliste	164
9.6. Răspunsuri la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 9	171
9.7. Bibliografie	172
10. Modernizarea în spațiul românesc³	
10.1. Obiective	173
10.2. Teorii și viziuni cu privire la modernizarea spațiului românesc	173
10.3. Conținutul modernizării	177
10.4. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrare de verificare	181
10.5. Bibliografie	182

Notă

Testele de autoevaluare se regăsesc la paginile 10, 14, 17, 21, 24, 36, 38, 43, 46, 47, 52, 57, 61, 64, 72, 79, 94, 100, 105, 111, 118, 126, 133, 150, 157, 163, 171, 176, 181

Lucrările de verificare se regăsesc la paginile 17, 29, 50, 65, 100, 112, 127, 139, 172, 182

² Unitate de învățare redactată de conf. dr. Alin Ciupală.

³ Unitate de învățare redactată de prof. dr. Ion Bulei.

INTRODUCERE

Prezentul modul ia în discuție unul din fenomenele majore petrecute în istorie – modernizarea spațiului european de-a lungul secolelor XVII-XIX. Tema reprezintă, practic, o incursiune în toată istoria modernă a continentului nostru sau, mai bine, ținând cont de faptul că există teme care fac trimitere la spații extraeuropene, al civilizației de tip european. Modulul oferă posibilitatea cursanților de a analiza evoluții economice, sociale și politice; dezvoltările culturale, deși importante, sunt luate în considerare ca și dovezi ale rezultatelor unor fenomene mai ample.

Particularitățile istoriei moderne

Caracteristicile fundamentale Istoria modernă este, față de alte epoci – mai lungi sau mai scurte – de două ori avantajată. În primul rând, datorită faptului că acum se pun bazele unor instrumente care constituie coloana vertebrală a muncii istoricului – crearea unui aparat critic de analiză a surselor scrise, apariția primelor arhive și biblioteci în sensul modern al cuvântului, apariția primelor publicații cu caracter academic.

În al doilea rând, datorită faptului că evenimentele petrecute în această perioadă sunt, în bună măsură, foarte vii și astăzi – cea mai mare parte a statelor naționale din Europa își plasează originile structurilor actuale în această epocă. Spre a da un singur exemplu, să ne aducem aminte că denumirea statului modern român și principalele sale instituții datează din secolul al XIX-lea. Un alt exemplu semnificativ este cel al ideologiilor care se nasc în această perioadă; de altfel, secolul XX va fi marcat de a-cesse ideologii care îl vor transforma în cel mai sângeros secol din istoria omenirii.

Din această perspectivă, studierea cât mai amănunțită a istoriei moderne este necesară oricui se apropie de domeniul istoriei. Epoca modernă se constituie într-o perioadă care închide problema moștenirii antice (prezentă sub o formă sau alta pe parcursul întregului ev mediu) și în care noutatea, invenția și dezbateră devin cuvintele cheie.

Poziția istoriei moderne în curriculumul școlar Modulul dedicat acestei epoci are rolul de a ajuta pe cursanți să facă față unei tematici complexe și masive care ocupă, în curriculum-ul școlar, un segment important – elemente de istorie modernă apar în clasele a IV-a, a VI-a – a VIII-a, a X-a – a XII-a. altfel spus, în șapte clase din cele nouă în care se predă istorie avem de-a face măcar cu elemente de istorie modernă.

Relația cu educația civică Un ultim argument în favoarea unei abordări mai detaliate a acestui segment cronologic. Datorită faptului că în această perioadă se pun bazele conceptelor instrumentale pentru drepturile omului și ale cetățeanului, această epocă permite accentuarea laturii interdisciplinare a predării istoriei și o mai bună inserție a acestei discipline în cadrul ariei curriculare “Om și societate”.

Unitățile de învățare

Unitățile de învățare

Modulul îți propune următoarele unități de învățare:

- Unitatea de învățare 1 – INTRODUCERE
- Unitatea de învățare 2 – PREMISELE TRECERII LA EPOCA MODERNĂ. REFORMA ȘI CONTRAREFORMA
- Unitatea de învățare 3 – EUROPA RURALĂ ȘI URBANĂ ÎN SECOLELE XVII-XVIII
- Unitatea de învățare 4 – RELAȚIILE INTERNAȚIONALE ÎN SECOLELE XVII-XVIII
- Unitatea de învățare 5 – ILUMINISMUL ȘI REFORMELE LUMINATE
- Unitatea de învățare 6 – REVOLUȚIILE, ALTERNATIVĂ DE TRECE-RE LA EPOCA MODERNĂ
- Unitatea de învățare 7 – REVOLUȚIA INDUSTRIALĂ (PREMISE ȘI EVOLUȚII)
- Unitatea de învățare 8 – DIVERSITATEA SOCIETĂȚILOR EUROPENE (CIVILIZAȚIE URBANĂ, CIVILIZAȚIE RURALĂ)
- Unitatea de învățare 9 – DIVERSITATEA REGIMURILOR POLITICE EUROPENE
- Unitatea de învățare 10 – APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA STATULUI NAȚIONAL ROMÂN
- Unitatea de învățare 11 – MODERNIZAREA ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

Activitățile cursanților

Pe parcursul studierii acestui modul, cursanții vor avea de desfășurat o serie de activități care include lectura unităților de învățare, parcurgerea literaturii suplimentare, analiza documentelor prezentate în material și a imaginilor inserate. Cursanții sunt încurajați să utilizeze cât mai mult din experiența câștigată până acum (la catedră și în cadrul acestui program) pentru a putea face față unor sarcini de lucru destul de solicitante.

Sarcinile de lucru

Tipuri de sarcini de lucru

Sarcinile de lucru incluse în acest model respectă, în general, elementele cu care te-ai obișnuit deja. Ele sunt teste de autoevaluare, la care răspunsurile trebuie formulate concis. În unele cazuri, autorii au optat pentru o soluție combinată, în sensul că participanții la curs trebuie să elaboreze eseuri (cu dimensiuni variabile, structurate sau nu) pe care apoi să le discute cu tutorii. Există apoi și lucrările de verificare. S-a optat pentru un accent mai mare pe redactarea de eseuri, datorită convingerii autorilor că un profesor competent este în primul rând capabil să comunice – sub varii forme – o serie de conținuturi atât în clasă, cât și în alte contexte. În treacăt fie spus, cariera profesorală este una dintre cele mai “testate” ocupații din România.

Criteriile de evaluare

Rolul criteriilor de evaluare

Criteriile de evaluare pe care autorii le-au luat în considerare sunt menite să asigure o evaluare corectă și echilibrată a tuturor cursanților. În același timp, aceste criterii trebuie să ofere tutorelui indicații cu privire la adecvarea propriilor metode la nevoile de formare ale cursanților. Ținând cont de complexitatea tematicii, autorii au optat pentru o schemă de evaluare care să-i permită tutorelui să noteze și să puncteze și performanțe medii – ceea ce este important este indicarea progresului cursanților în atingerea obiectivelor.

Criteriile de evaluare

Aceste criterii sunt, în general, următoarele:

- claritatea exprimării: în ce măsură reușești să redactezi răspunsuri clare, fără ambiguități, în ce măsură optezi pentru o variantă sau alta de răspuns și poți demonstra și prezenta argumentele pe care le-ai avut în vedere; acest criteriu reprezintă 25 % din notă
- argumentația: în ce măsură argumentele tale sunt la obiect – deci fac trimitere la ceea ce ți s-a cerut să rezolvi – și pornesc din surse demonstrabile (textul unității, experiența ta practică⁴, bibliografia etc.), ordonarea argumentelor de la simplu la complex și coerența argumentației⁵; acest criteriu reprezintă 35 % din notă
- măsura în care epuizezi argumentele disponibile; 10 % din notă
- în sfârșit, în ce măsură reușești să integrezi informațiile din bibliografie în răspunsurile din unitățile de învățare; acest criteriu aduce 20 % din notă.

La aceasta se adaugă 10 % din oficiu.

Lucrările de verificare

Lucrările de verificare se vor înmâna tutorelui. Este recomandabil ca acestea să fie tehnoredactate și să nu depășească 5-6 pagini (la 2000 semne pe pagină). Indiferent de tipul de sarcină, bibliografia folosită trebuie să fie indicată la sfârșit (după anexe, dacă este cazul).

În caz de dificultate

În cazul în care cursanții întâlnesc dificultăți de parcurgere a materiei și, în special, de rezolvare a testelor și lucrărilor de verificare, recomandările autorilor sunt următoarele:

- reluarea unității de învățare anterioară;
- aprofundarea (cu caracter obligatoriu) bibliografiei indicate;
- modificarea testelor de autoevaluare (ar fi bine ca acestea să devină subiecte orale în cadrul întâlnirilor cu tutorii) și a lucrărilor de verificare (transformarea lor din eseuri în întrebări închise, mai multe pentru fiecare lucrare de verificare).

Bibliografie

- F. Braudel, *Gramatica civilizațiilor*, vol. 2, Ed. Meridiane, București, 1994, p. 9-124.
 P. Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, vol. 2, Ed. Meridiane, București, 1989, p.169-239.
 Braudel Fernand, *Timpul lumii*, Ed. Meridiane, București, 1989, vol. I, p. 106-357.

⁴ În acest caz, este bine să indici și la ce activitate faci referință, cu indicarea temei din programă și a clasei.

⁵ De exemplu, utilizarea consecventă a unui termen cu același înțeles, opțiunea fermă pentru o abordare deductivă sau inductivă.

- Mongrédien Georges, *Viața de toate zilele în vremea lui Ludovic al XIV-lea*, Ed. Minerva, București, 1972, p. 5-76; 150-176; 236-261.
- Zumthor Paul, *Viața de toate zilele în Olanda din vremea lui Rembrandt*, Ed. Eminescu, București, 1982, p. 17-57; 276-325.
- Treasure Geoffrey, *Richelieu și Mazarin*, Ed. Artemis, București, 2001, p. 43-48; 77-90.
- Wilkinson Richard, *Ludovic al XIV-lea, Franța și Europa, 1661-1715*, Ed. All, București, 1999, p. 130-189.
- Imhof Ulrich, *Europa luminilor*, Ed. Polirom, 2003, p. 7-13; 81-202.
- Oppenheim Walter, *Europa și despoții luminați*, Ed. All, București, 1998, p. 1-11; 37-155.
- Oppenheim Walter, *Habsburgii și Hohenzollernii, 1713-1786*, Ed. All, București, 1995, p. 94-137.
- S. Bernstein, P. Milza, *Istoria Europei*, vol. 3, Ed. Institutul European, Iași, 1998, p. 83-97, 139-148, 189-214, 235-259, 264-273.
- F. Braudel, *Gramatica civilizațiilor*, vol. 2, Ed. Meridiane, București, 1994, p. 24-32, 49-64
- P. Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, vol. 2, Ed. Meridiane, București, 1989, p. 33-39, 49-50, 52-65, 122-196
- F. Furet, *Reflecții asupra Revoluției franceze*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 53-57, 132-146, 153-156
- J. Hélie, *Mic atlas istoric al Timpurilor Moderne*, Ed. Polirom, Iași, 2001
- I. Geiss, *Istoria lumii*, Ed. Allesențial, București, 2002, p. 308-364
- G. Hosking, *Rusia, popor și imperiu, 1552-1917*, Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 64-93, 115-117
- P. Jenkins, *O istorie a Statelor Unite*, Ed. Artemis, București, 2002, p. 28-77
- R. Rémond, *Istoria Statelor Unite ale Americii*, Ed. Corint, București, 1999, p. 7-21, 23-46
- N. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, Ed. Institutul European, Iași, 2002, p. 229-279
- D. Schnapper, G. Bachelier, *Ce este cetățenia?*, Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 13-29, 30-33, 34-46, 47-54, 74-77, 79-80
- A. Tocqueville, *Despre democrație în America*, , Ed. Humanitas, București, 1996
- Tocqueville, *Vechiul Regim și Revoluția*, Ed. Nemira, București, 2000
- D. Townson, *Franța în Revoluție*, Ed. All, București, 2002, p. 37-61, 76-86, 98-109 10-118
- *** *Istoria lumii în texte*, Ed. Teora, București, 1999 (documentele aferente problematicii cursului)
- F. Furet, *Reflecții asupra Revoluției franceze*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 53-57, 132-146, 153-156.
- P. Jenkins, *O istorie a Statelor Unite*, Ed. Artemis, București, 2002, p. 28-77.
- D. Schnapper, G. Bachelier, *Ce este cetățenia?*, Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 13-29, 30-33, 34-46, 47-54, 74-77, 79-80.
- D. Townson, *Franța în Revoluție*, Ed. All, București, 2002, p. 37-61, 76-86, 98-109 10-118.
- R. Vasile, *De la secolul de fier la al doilea război mondial*, Ed. Silex, 1998
- A fi conservator*, antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, București, Editura Meridiane, 2002.
- Bărbulescu, Mihai, Papacostea, Șerban, Deletant, Dennis, Hitckins, Keith, Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Corint, 2002.
- Bulei, Ion, *Conservatori și conservatorism în România*, București, Editura Enciclopedică, 2000.
- Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor*, București, Editura All, 2000.
- Hitchins, Keith, *România 1774 – 1866*, București, Humanitas, 1998.
- Platon, Gheorghe, Russu, V. V. et alii, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993.
- Stan, Apostol, Iosa, Mircea, *Liberalismul politic în România: de la origini până în 1918*, București, Editura Enciclopedică, 1996.

Unitatea de învățare Nr. 1

PREMISELE TRECERII LA EPOCA MODERNĂ. REFORMA ȘI CONTRAREFORMA

Cuprins

1.1 Obiectivele unității.....	7
1.2 Definirea epocii moderne. Componentele procesului trecerii la modernitate. Spațiul și timpul.....	7
1.3 Reforma și Contrareforma.....	11
1.4 Studiu de caz: Reforma în Anglia.....	15
1.5 Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare nr. 2.....	17
1.5 Bibliografia.....	18

1.1. Obiective

- discutarea originilor Europei moderne
- analiza practicii guvernării la începuturile Europei moderne
- evidențierea rolului Reformei ca alternativă de trecere la epoca modernă
- identificarea principalelor caracteristici ale Contrareformei
- trasarea hărții religioase a continentului în urma mișcărilor de reformă a Bisericii

1.2. Definirea epocii modern

Ce este epoca modernă?

Termenul de epocă modernă are în sine o doză de relativism. În contextul Renașterii și Umanismului s-a născut așa numita *ceartă dintre antici și moderni*, o dispută de idei și atitudini care a antrenat elita intelectual-culturală privind valorile moștenite. În context, **modern** a fost definit ca perceperea și conștientizarea timpului istoric în care trăiești, deci a **contemporaneității** și a valorilor moștenite, consimțite (sau contestate) cu care te solidarizezi / asimilezi, dar și a valorilor noi ale timpului tău, luate ca repere ale existenței.

Ce se află în centrul procesului istoric de trecere la modernitate?

Continental european. Europocentrismul are la bază câteva atuuri ce se constituie într-un patrimoniu comun, ca elemente specific continentale: moștenirea culturală greco-romană; moștenirea spirituală creștină; avansul economic bazat pe un sistem încă performant; sistem politic propriu încă eficient; componenta cultural intelectuală științifică de tradiție renesantist-umanistă; cod comportamental-mental bazat pe valorile creștine.

Europa se află într-un cert **avans**, care o face **performantă** în raport cu lumea cunoscută din punct de vedere geografic. Este Europa un continent “mit” în limitele acestor tradiții comune? Din acest punct de vedere, Da! ea formează o “unitate”.

Are Europa același grad de dezvoltare general-istorică? Nu! pentru că survin particularitățile general istorice specifice fiecărui stat, popor: tradiții diferite, nivel de dezvoltare diferit, ritmuri de dezvoltare diferite, număr de populație și bogății diferite etc... Diferențele fac din Europa un continent cu “mai multe Europe”: occidentală, centrală, nordică, răsăriteană, mediteraneană, fiecare cu specificitățile ei.

Deci: Europa este un continent al diversităților și din punct de vedere istoric.

Pluralitatea continentală ca urmare, înseamnă: coexistența mai multor “lumi europene” cu o geografie diferențiată, o istorie politică variabilă, o geografie religioasă diversă.

1.2. « Scurtă descriere a popoarelor din Europa, cu obiceiurile și calitățile acestora » (calendar german de sec. XVIII). Diversitatea este privită aici ca dovadă a superiorității prusacilor asupra celorlalte națiuni.

Când debutează epoca modernă?

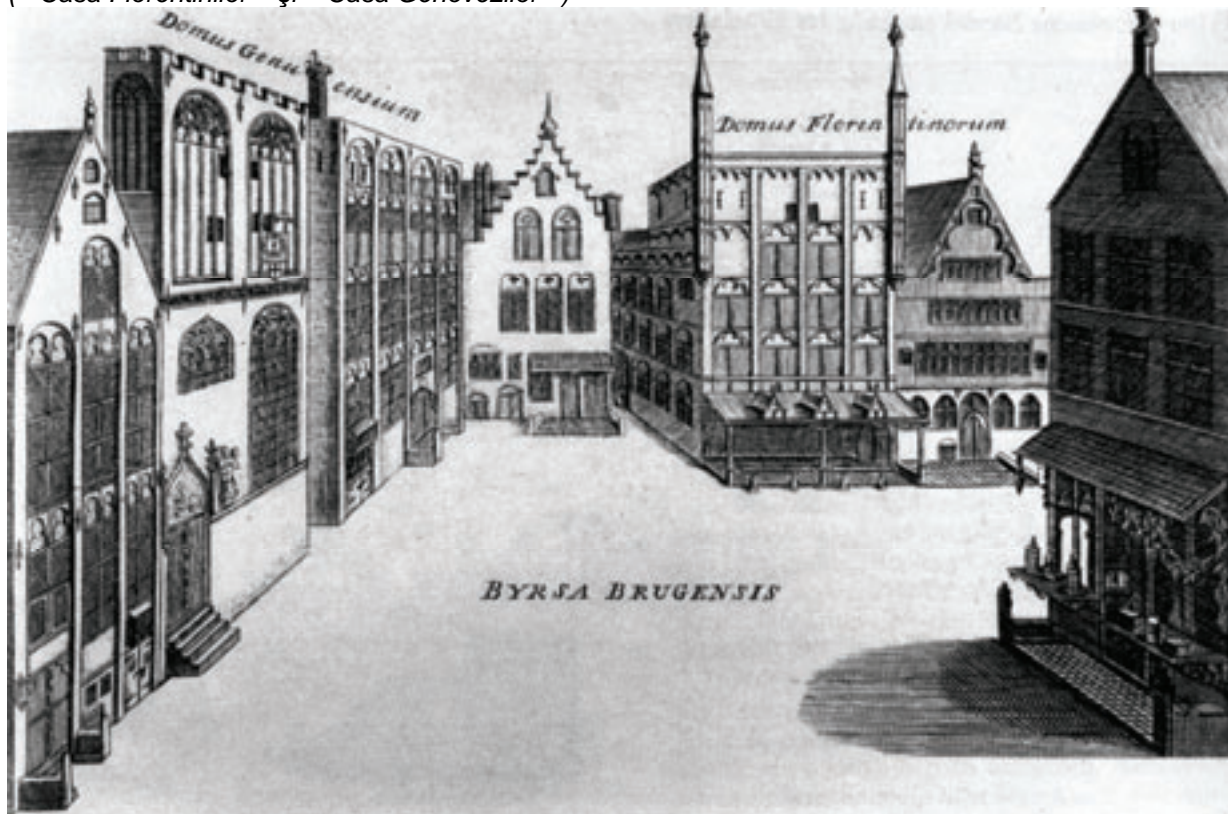
Greu de dat un răspuns. Cronologic, nici un eveniment politic, militar, diplomatic nu are decât o valoare strict convențională și limitativă la dimensiune continentală. Statele europene sunt contemporane, dar fiecare își trăiește timpul său istoric. Pentru fiecare, modernitatea este o problemă de context istoric, experiențe îndelungate etc. de “provocări” interne sau externe.

Unde se naște modernitatea?

Se naște fragmentar ca spațiu geografic într-un număr redus de state occidentale (Olanda, Spania, Portugalia, Franța, Anglia) pentru ca apoi, printr-o diversitate de agenți să înainteze pe direcția Vest-Est. Toate aceste procese devin evidente începând cu secolul XVI, când continentul cunoaște mutații semnificative: debutează **tranziția** de la Evul Mediu la Epoca modernă.

De ce acum? Pentru că Europa începe să fie confruntată cu o multitudine de noi imperative venite din “câmpuri diferite”: economic, politic, cultural, mental, spiritual. În context, “sistemul” moștenit pentru a evita criza și prăbușirea va trebui să se adapteze la nevoile nou create de provocările și conjuncturile noi: intensificarea circulației mărfurilor și banilor, internaționalizarea comerțului și schimburilor pe piața națională, europeană, extra-europeană. Toate au drept urmare acumularea de capital comercial și capitalizarea economiilor (circulația capitalului, producerea și reproducerea lui). Consecințele

1.3. Bursa din Bruges în secolul al XVI-lea; în imagine sunt prezentate clădirile asociațiilor de negustori (« Casa Florentinilor » și « Casa Genovezilor »)

acestui proces sunt nu numai economice, ci și sociale: se nasc și se diversifică noi categorii sociale legate direct de activități productive (meșteșugari, manufacturieri, bancari, profesioni libere ca avocați, profesori, medici, scriitori etc.). Ponderea lor în structura socială tinde să crească.

Modelul de modernitate

- proprietatea individuală;
- separarea puterilor în stat;
- clasa de mijloc;
- exersarea unor libertăți politice.

Tranziția cuprinde trei secole: XVI-XVIII, fiecare din ele având particularitățile și dinamica lor interioară. Este perioada în care se nasc elementele ce dau conținut **modelului de modernitate** care cu excepția Angliei unde funcționează nu la modul ideal, dar are construite bazele economice, politice și sociale: **proprietatea individuală, separarea puterilor în stat, un nou țesut social: clasa de mijloc (burghezia), garantarea libertăților cetățenești, exersarea unor libertăți politice.** Deci, se pun bazele unui regim liberalo-democratic cu care se va identifica epoca modernă. La capătul unor evenimente politice, economice, militare, etc., dar care cronologic este greu de anticipat, când și cum se vor produce și ce consecințe vor avea.

Deci intrarea în epoca modernă este datorată unei complexități și diversități de factori care au grăbit sau încetinit procesul.

Modernitatea este rezultatul unor acumulări și mutații

Din punct de vedere istoric, tranziția este desemnată și cu termenul de **premodernitate** (modernitate timpurie sau precapitalism). Dacă modernitatea se articulează în timp și pe un spațiu geopolitic variabil, este totuși de domeniul evidenței că ea este rezultatul unor acumulări succesive și mutații survenite în cadrul societății europene în legătură directă cu valorile evului mediu creștin și indirect ca urmare a rezultatelor pe termen scurt și lung venite din partea unor provocări: spațiu (descoperirile geografice), diversității continentale de mediu și climă, economic, religie și cultură. Toate au modificat raporturile omului cu timpul, spațiul, cunoașterea, educația, modificându-i lent gândirea și comportamentul, dar și modul de înțelegere a lumii.

Evenimentele fundamentale care au contribuit la trecerea treptată a sistemului clasic feudal la modernitate care pune în valoare desacralizarea și laicizarea societăților, trecerea din faza vieții contemplative la cea activă, conștientizarea și eliberarea individului de sub tutela autorităților (biserica, stat) au fost:

- a) descoperirile geografice și consecințele lor imediate și de durată
- b) Renașterea și Umanismul (consecințe)
- c) Reforma și Contrareforma
- d) "revoluția" tiparului

Test de autoevaluare 1.1

Enumerați trăsăturile modernității europene.

.....

.....

.....

.....

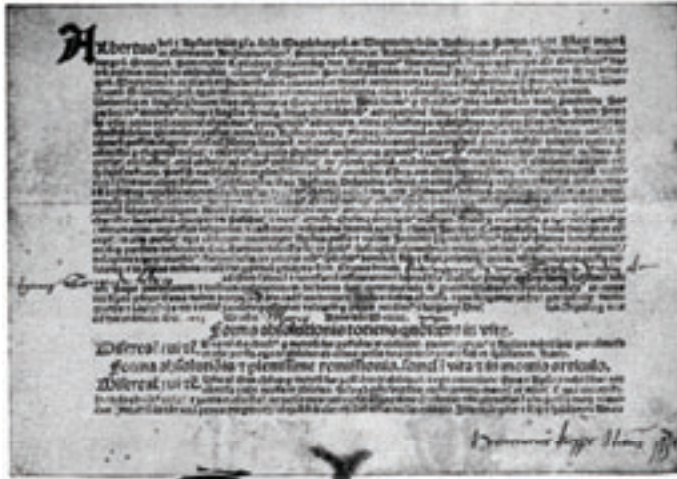
.....

.....

Răspunsul îl puteți consulta la pagina 17.

1.3. Reforma și Contrareforma

1.4. Indulgență din 1517 emisă de arhiepiscopul de Mainz pentru familia Katharinei de Trebra în schimbul susținerii financiare a construcției Catedralei Sf. Petru din Roma. Astfel de documente au constituit unul din motivele invocate de Martin Luther pentru inițierea Reformei.

Harta religioasă a Europei

Harta religioasă a continentului în secolele XVI-XVIII prin diversitatea și dinamica internă pare „un haos” de credințe, urmat de intoleranța religioasă și civilă, deci de re-presalii, persecuții și obscurantism. „Tabloul” acestei aparente „dezintegrări” a Europei se complică prin prezența și ofensiva Imperiului Otoman oprită la 1526 (Mohacs), dar soldată cu schimbarea con-figurației politico-religioase în spațiul balcanic. La jumătatea secolului XVII, fondul confesional creștin al continentului era un element de unitate, pe care se altoiseră în urma Reformei lutheraniene (1517) numeroase confesiuni și dizidențe ale acestora. Astfel, sudul „roman” depozitarul tradițiilor latinității și creștinătății a rămas catolic, fidel Sfântului Scaun; nordul germanic,

anglo-saxon, este creștin, dar covârșitor protestant de diferite dizidențe; centrul continentului care se confundă din punct de vedere politic cu Sfântul Imperiu German este o zonă de melanj confesional care se reproduce la scara statelor laice sau ecleziastice care îi dau configurație; estul continentului rămâne ortodox; sud-estul – zona balcanică, un amestec de state ortodoxe asociate prezenței otomane și religiei mahomedane.

Lumea confesională este o lume descentrată care depozitează încă suficient de puternic mitul unității creștine în jurul unei autorități fie sub forma „republicii creștine” fie a unui imperiu al lumii.

1.5. Foaie volantă din timpul reformei, punând antitetic catolicismul(dreapta) și lutheranismul (stânga)

Difuzarea reformei religioase.

1.6. Martin Luther (1483-1546) în două gravuri de Lucas Cranach cel Bătrân (din 1521 și 1551)

Context:

- Răspândirea confesiunilor protestante: lutheranismul în centrul, nordul și estul spațiului german și regatele nordice și calvinismul în Țările de Jos, Elveția, Franța, Anglia;
- consecințe: Reforma care a reprezentat o amplă mișcare religioasă de reorganizare și re-înnoire a Bisericii Catolice pornită din interiorul ei, s-a înfăptuit împotriva autorității spirituale și temporale a Papei. A avut impact asupra întregii societăți; a diversificat harta politică și religioasă a Europei, a tipurilor de societăți și a mentalităților. Biserica Occidentală își pierde unitatea; Reforma a fost sursa unui amplu proces de secularizare a averilor mănăstirești și a unor lungi și sângeroase confruntări în Imperiul Sfânt Roman de națiune germană (1531-1555), Franța (1562-1598) și una din cauzele Războiului țărănesc german (1524-1525)

Recunoașterea oficială a lutheranismului și calvinismului în spațiul german, conform principiului „*Cuius regio, eius religio*” s-a făcut prin pacea confesională de la Augsburg (1555).

Contrareforma: încercare de restabilire a „unității europene”

Încercarea de reformare a catolicismului militant stabilită de Conciliul de la Trento de a reface unitatea Bisericii creștine occidentale în jurul autorității spirituale și temporale a papalității se dovedește în timp irealistă și imposibil de realizat.

Pe scena politică europeană au apărut noi actori, statele suverane care acționau după principii noi, ghidate fiind de rațiunea de stat și diplomație.

Contrareforma nu a însemnat și o evoluție în atitudinea bisericii, nici doctrinar, nici atitudinal, dimpotrivă, act de politică religioasă, menit să restabilească unitatea generală a catolicității și autorității papale (știrbite de state-le monarhice, bisericile naționale).

Contrareforma a fost însoțită de conflicte politico-religioase care demonstrau că energia religioasă este inepuizabilă, iar credința și angajamentul religios nu sunt probleme periferice pentru individ și societate.

Acțiunea care a declanșat Contrareforma a fost Conciliul de la rento. Își desfășoară lucrările între 1545-1547; 1551; 1562-1563. A fost convocat de Papa Paul al III-lea (Alessandro Farnese).

MEMO

Din hotărârile Conciliului de la Trento

Principalele prevederi au fost:

- reconfirma dogma bisericii catolice care se întemeiază pe tradiție și Sfintele Scripturi, pornind de la Vulgata (versiunea în limba latină a Bibliei de către Sf. Ieronim, datând din secolul al IV-lea)
- Se mențin sacramentele (cele șapte taine, rituri exterioare drept garanție al grației divine)
- Reconfirmarea ierarhiei interioare
- Recunoașterea Purgatorului (Infern și Paradis)
- Adorarea sfinților și icoanelor
- Se proclamă autoritatea spirituală a Papei, succesorul Sfântului Petru și vicarul lui Hristos pe Pământ
- Supremația hotărârilor Conciliului asupra hotărârilor Sinodurilor
- Menținerea celibatului preoților
- Interzicerea preoților și episcopilor de a-și părăsi parohiile și episcopatele
- Asanarea morală și comportamentală a clerului prin educație și cultură; organizarea învățământului religios în școli parohiale gratuite, colegii, universități
- Condamnarea protestantismului drept eretic
- Decizii disciplinare impuse fideliilor
- Interzicerea circulației cărților eretice

Noi mijloace de acțiune: reconquista și conquista religioasă

1.7. Fecioara Maia protejând corăbiile plecate spre colonii (frescă de Alejo Fernandes, Casa de Contratacion din Sevilla, 1535)

Biserica își continuă drumul însoțită de zelul misionar al catolicității prin cuvânt, care se va dovedi în ciuda diversității mijloacelor de refacere a unității iremediabil și irecuperabil de restabilit în integritate. Scopul demersului consta nu numai în reconquista teritoriilor europene scăpate controlului spiritual papal, ci și în câștigarea de noi adepți și poziții în lumea extraeuropeană. Catolicitatea își reconsidera politica proprie a autorității în fața autorităților rivale punând în mișcare un aparat de propagandă teologico-cultural numeros, diversificat și agresiv.

Ordinile religioase și congregațiile nou-create au fost agenți de difuzare a propagandei desfășurate sub îndemnul „mergeți în toată lumea și propovăduiți Evanghelia la toată făptura”.

„Campionii Romei”

Ordinul iezuit în calitate de predicator și misionar al convertirii ereticilor și păgânilor întru înnoirea

bisericii apostolice și lupta împotriva ereziei a jucat un rol cheie în strategia Contrareforme. Ordin elitist, se detașează prin organizarea sa ca o armată veritabilă, plasată sub jurământ monastic de fidelitate, sărăcie, celibat și obediența față de autoritatea papală. Eficient implicați în educația teologică, dar și prezențe culturale în viața comunităților de credincioși. La nivel de state, erau primiți în instituțiile cheie ca pedagogi, profesori, diplomați, confesori. Curând au intrat în conflict cu politica suverană a statelor, prezența lor devenind sinonimă cu imixtiunea papalității în viața internă. În consecință au fost expulzați.

Eficiența Contrareformei sau eșecul ei?

Ambele au fost limitative. Nu a fost în măsură să-i readucă în totalitate pe eretici în rândul „*fidelilor*”, reducându-i la o singură unitate religioasă de gândire, dar a fost un factor de cultură. „*Absolutismul ecleziastic*” prin restabilirea libertății confesionale a rămas un deziderat, dar s-au dezvoltat bisericile naționale. Adaptarea mesajului bisericii la realitate și mai ales la nivelul înțelegerii comune a eșuat și el, dar indirect s-a stimulat gândirea rațională, deteologizată.

Domeniul teologiei care făcea referire la cunoașterea cuvântului lui Dumnezeu este și el atacat de un nou discurs ce se naște în epocă, dezvoltat de oameni care nu provin din câmpul intelectual teologic, ci din mediul științific. Lumea protestantă dezvoltă un model de societate concurențial societății de tip catolic, ceea ce alertează ritmurile și procesele tranziției spre modernitate.

Concluzii

- diversitatea hărții religioase contribuie la diversitatea hărții politice continentale;
- în urma divorțului dintre tradiția sacră și modernitatea laică, Biserica pierde monopolul asupra societății, devenind o instituție asediată de elementele de modernitate laică;
- reculul bisericii înseamnă ofensiva statului;
- vitalitatea sentimentului mistic slăbește, înregistrându-se declinul „*cucernicieii baroce*”;
- omul pios devine omul religios care trăiește rațional viața de creștin;
- conștiința apartenenței la un spațiu continental comun, este sinonimă cu apartenența la creștinism/creștinătate

Europa se identifică, în ciuda „dezunirii” ei religioase, cu creștinătatea.

Test de autoevaluare 1.2

Enumerați măsurile luate de Biserica catolică pentru recâștigarea terenului pierdut în fața Reformei. Folosiți spațiul de mai jos pentru răspuns.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Răspunsul îl puteți consulta la pagina 17.

1.4. Studiu de caz: Reforma religioasă în Anglia

2.8. Henric al VIII-lea, tablou de Hans Holbein cel Tânăr

Context:

Evenimentele petrecute depășesc cu mult sfera de interes și voința personală a monarhului Henric al VIII-lea (1509-1547), vizând un aspect de viață privată. Asigurarea succesiunii era o problemă de interes public, asigurând stabilitate noii monarhii a Tudorilor. Reforma Bisericii engleze se înscrie într-o mișcare și conjunctură de dimensiune europeană, după cum răspunde și necesității reformării instituționale a statului englez ca fundament al modului/practicilor de guvernământ. Ea implică angajarea directă a suveranului care prin autoritatea sa temporală și spirituală cauționează evenimentul. Reforma anglicană "*ruptura de Roma*" nu se naște în urma unei hotărâri unice și nici definitive. Ea este

fructul unei gestații lente, marcate de ezitări, măsuri parțiale, insuficiente doctrinale, care se transformă pe parcurs într-o adevărată mișcare de idei care cuprinde societatea și explică susținerea parlamentului. În consecință, deși a provocat bulversări în planul religios nu s-a soldat / a evitat declanșarea unui război religios intern așa după cum s-a produs pe continent (Imperiul german, Franța).

Spre o biserică națională

Măsurile luate de puterea regală în Anglia pot fi rezumate astfel:

- secularizarea bisericii de Stat se face pe etape, antipapismul câștigând treptat teren: 1531-1532 se iau măsuri care să intimideze Sfântul Scaun, convocarea la Canterbury a reprezentanților clerului care-l recunosc pe rege "Șef supreme al bisericii engleze", "atât cât legea lui Hristos permite". În 1533 regele este excomunicat.
- În criza matrimonială, biserica națională devine esențială, ea joacă rol politic în asaltul împotriva papalității
- Desprinderea / ruptura de Roma (1534-Actul de Supremație): biserica Angliei este singura în măsură să judece în probleme ecleziastice de dogmă, liturghie și disciplină. Condamnă pentru trădare pe toți rezistenții la deciziile regelui. Schisma astfel produsă nu are nimic protestant în ea din punct de vedere doctrinal-teologic, ci este mai mult o reformare a instituției bisericii; o separare instituțională de obediență față de Sfântul Scaun.
- În perioada 1536-1539, politica reformatoare continuă prin suprimarea mănăstirilor; confiscarea bunurilor lor și punerea în vânzare; introducerea unor obligații canonice în abații și episcopate; înființarea de noi episcopate; restabilirea disciplinei interne ecleziastice; dezvoltarea educației religioase și punerea în circulație a Bibliei în limba engleză; predici contra Romei.

MEMO

Cronologia perioadei 1539-1563

1539: Parlamentul votează cele 6 articole îndreptate împotriva "reformatoilor prea zeloși care considerau că reforma trebuie să atingă radical esența dogmei catolice", conservând numai esențialul din dogmă: sacramentele, masa, celibatul preoților.

1543: *King's Book* – oferă doctrina minimală necesară erudiției și educației bunului creștin (menține voalat elemente ale tradiției catolice)

1547: La moartea lui Henric, Biserica Angliei este independentă de Roma, Henric devine primul rege anglican, dar esențialul dogmei catolice este menținut. Adevărata reformă protestantă rămânea de înlăptuit, iar Anglia timp de un secol va trăi dilema reformă-contrareformă. Ambiguitățile teologale sunt parțial îndepărtate de succesori, dar calea activismului religios rămâne deschisă, ceea ce pune problema menținerii păcii civile.

1549: *Book of Common Prayer* – cartea de rugăciuni – reformează credința, desacralizează masa.

1549-1552: reforma se radicalizează, Cartea de rugăciuni este impusă, se interzice cultul imaginilor, golirea ritualului de fast.

Elisabeta (1558-1603): pendula religioasă oscilează odată cu ea către protestantismul moderat: o biserică anglicană, adaptată regatului (dogma calvinistă altoită pe influențe ale ritului catolic). Era singura garanție pentru a menține echilibrul societății și garanta pacea civilă.

1559-1563: folosindu-se de autoritatea de "Șef al bisericii stabilite", Elisabeta conlucrând cu parlamentul pune cu adevărat bazele bisericii anglicane, instituționale și confesionale, care se vor dovedi durabile.

1563: Cele 39 de articole reconfirmate în 1571 devin credo-ul bisericii anglicane care în aparențele exterioare, cu prudență amintește de catolicism, iar dogma teologală este reformată radical, dar nu suficient, după cum considerau unii reformatori.

Consecințe

- triumful anglicanismului asupra catolicismului este asigurat
- sfera puterii monarhului este lărgită considerabil
- statul subordonează biserica intereselor sale
- anglicanismul devine instrument de guvernare, un compromis între politică și religie.

Vocabular:

Anglicanismul – devine biserică și cult național în 1562. Este un cult "aristocratic" preluând de la calviniști dogma, iar de la catolici două elemente esențiale: liturghia și ierarhia internă, episcopii și arhiepiscopii care au ca instituții caracter divin. Șeful statului este șeful spiritual al bisericii. În plan politic, anglicanii sunt adepți ai guvernământului monarhic autoritar. Devine instrument politic de guvernare.

Cunoaște disidențe interne:

- *presbiterienii* sau *non-conformiștii*, cult reformat calvin, nu admit nici o ierarhie ecleziastică interioară, este deservit de presbiteri/pastori care sunt aleși din rândul adepților. Resping orice fel de autoritate centralizată a Statului, fiind adepți ai monarhiei constituționale. Cultul este auster, iar liturghia "ca la Geneva". Este cultul practicat în Scoția.

- *puritanii* sunt cei mai radicali dintre anglicani. Profesează întoarcerea la valorile primare creștine, militează pentru purificarea ritului Anglican de influențele catolice (liturghie și ierarhie internă). Practică fidelitatea față de "cuvântul lui Dumnezeu": Biblia, liturghia este sobră cu valoare moral-educatională. Comportament auster, grupați în congregații au o viață comunitară activă, pastorii sunt instruiți, nu admit nici o autoritate în afara Sfântului Duh. Se identifică cu idealul "Republicii Sfinților" și cu "democrația puritană". Au un grad de educare ridicat (alfabetizați), practică meserii mercantile-manufacturiere.

- *Catolicii sau "uniții cu Roma"* au un statut aparte: sunt excluși din viața publică, dar își pot practica cu discreție cultul; au obligația depunerii jurământului de fidelitate față de regele anglican în calitate de Șef al Statului.

Se poate admite că prin existența acestei diversități religioase se acceptă o toleranță religioasă, chiar dacă nu la modul absolut ci ca expresie a respectării libertății naturale a individului, de exprimare, de conștiință, chiar dacă nu la modul ideal.

Test de autoevaluare 1.3

Pornind de la informațiile din bibliografie și din textul de mai sus, alcătuiți o listă a diferențelor dintre Reforma din spațiul german și cea din Anglia. Utilizați spațiul de mai jos pentru a vă formula răspunsul.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Răspunsul îl puteți consulta la pagina 17.

1.5. Comentarii și răspunsuri la temele de autoevaluare 1.1. – 1.3

Test 1.1.

Afectează toate segmentele vieții; se constituie într-un model al schimbării bazat pe proprietate, pe exercitarea libertăților politice, pe drepturile cetățenești și pe afirmarea burgheziei.

Test 1.2.

Măsurile au fost precizate în cadrul Conciliului de la Trento și au vizat două aspecte: întărirea și reafirmarea dogmelor fundamentale, respectiv pe creșterea disciplinei în interiorul corpului clerical și o nouă formă de misionarism, așa cum o vor practica iezuiții – prin practicarea valorilor promovate și prin implicarea lor în viața publică.

Test 1.3.

Principalele diferențe rezidă în faptul că, în Anglia, Reforma a fost un instrument de creștere a autorității centrale, în timp ce pe continent a contribuit la scăderea autorității Bisericii anglicane).

Lucrarea de verificare 1

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Realizați un eseu nestructurat (fără subcapitole obligatorii) pe tema relației dintre Biserică și stat la începuturile epocii moderne.

Criteriile de evaluare sunt:

- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- utilizarea bibliografiei.

1.6. Bibliografie

F. Braudel, *Gramatica civilizațiilor*, vol. 2, Ed. Meridiane, București, 1994, p. 9-124.

P. Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, vol. 2, Ed. Meridiane, București, 1989, p.169-239.

Unitatea de învățare Nr. 2

EUROPA RURALĂ ȘI URBANĂ ÎN SECOLELE XVII-XVIII

Cuprins

2.1 Obiectivele unității.....	19
2.2 Trăsăturile Europei rurale.....	19
2.3 Caracteristicile principale ale Europei urbane.....	22
2.4 Modele sociale și comportamentale.....	24
2.5 Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare nr. 2	29
2.6 Bibliografia.....	29

2.1 Obiectivele unității

- Analiza trăsăturilor definitorii ale lumii rurale europene la începutul modernității
- Evidențierea caracteristicilor urbanității din Europa modernă
- Prezentarea principalelor modele comportamentale din societatea Europei

2.2. Trăsăturile Europei rurale

2.1. Tablou de Louis le Nain (1583-1648), înfățișând o familie de țărani francezi

Dominantă în structurile economiilor europene, chiar și pentru statele considerate avansate, este **agricultura**. Proprietatea funciară este nu numai sursa principală de existență a milioane de oameni, ci și fundamentul tradițional al bogăției statelor. Pe ea s-a clădit o ierarhie socială, o civilizație și o **societate rurală**.

Agricultura rămâne arhaică, neînregistrând progrese notabile. Își păstrează caracterul extensiv. Rar, cu valoare de experiment, sau condiționat de factorii de mediu, se practică și agricultura intensivă (Anglia, Olanda). Calitatea solului și tehnicile agricole rudimentare, condiționează producția agricolă cerealieră (policultura). Asolamentul trienal scoate anual din circuitul agricol suprafețe mari de teren. Asimilarea în cultură a cartofului, porumbului sau plantelor furajere se face cu dificultate. Sursele de energie și uneltele rămân tradiționale. Cu eforturi

**Condiții adverse
care afectează
lumea rurală**

mari de muncă fizică se obțin producții agricole mici, chiar și în anii considerați buni.

Condițiile climatice nu sunt generoase, Europa trăind efectele „micii glaciațiuni” (1500-1700). Orice factor perturbator uman, climatic, epidemiile, războaiele, blocajul tehnologic, accentuează caracterul vulnerabil al agriculturii. În perioada 1640-1730, Europa intră într-o recesiune economică, diferențiată și neuniformă. Criza monetară este însoțită de o scădere dramatică a prețurilor, recolte catastrofice, sterilitate și mortalitate. Semnele de relansare apar în deceniul 1690-1700. Pentru ca, începând cu anii 1730 și până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, prețurile, în special la produsele agricole, să crească. Producțiile rămân însă de subzistență și sunt însoțite de sărăcie, scăderea consumului, foamete, mortalitate. De altfel, cele trei flageluri: epidemiile, foametea și războiul sunt asimilate în mentalul colectiv ca pedepse divine.

Global, societatea rurală predomină, în proporție de 85%-95% din populația continentului trăiește și muncește în mediul rural. Ea este o comunitate relativ omogenă, tradițional structurată din punct de vedere social, comportamental și mental, strict reglată de tradiții. Psihologia colectivă este dominată de proprietatea funciară care simbolizează bogăția și considerația în societate. Ea înobilează și stă la originea ascensiunii sociale. Veniturile unui stat au și ele ca sursă majoritară impozitele din agricultură, ale seniorului din rentă, iar pentru țăran simbolizează însăși „libertatea” economică și juridică. Investițiile particulare (exceptând Olanda, Anglia) sunt plasate majoritar tot în agricultură.

În aceste secole, societatea rurală este un spațiu economic care se reorganizează și se diferențiază. Este o lume de mare diversitate care prezintă ierarhii sociale, activități productive diversificate, orizonturi culturale diferite, un regim juridic asupra proprietății, relații între proprietari și producători, un statut economico-juridic al forței de muncă.

**Diversitatea
Europei rurale**

Diversitatea Europei rurale are în principal ca sursă regimul juridic agrar. Occidentul, deși inegal, face pași importanți spre capitalizarea agriculturii și emanciparea țăranului prin dispariția progresivă a dependenței (șerbii) sau relaxarea obligațiilor feudale. Munca salariată și proprietatea individuală consolidează producția și schimbul monetar. Forța de muncă liberă juridic și economic (cu sau fără răscumpărare) se poate orienta spre activități rurale meșteșugărești, sau, prin libertatea de deplasare, țăranul se poate deplasa spre oraș. Liber ca persoană, în cadrul sistemului seniorial, el lucrează pământul, iar juridic are dreptul de a-l transmite ca moștenire.

Fermierul, arendașul și zilierul, devin simboluri ale modernizării într-o lume aparent a inerției. Europa centrală și răsăriteană se angajează în secolul al XVIII-lea pe o altă cale. Regimul domenal este departe de a regresa. În condițiile concurenței pieței de schimb monetare, a randamentelor slabe și a unei economii puțin capitalizate, proprietarii (boieri, nobili, magnați, iunkerii) fac eforturi de adaptare. Conform tradiției „nici un pământ fără un senior” ei încearcă să își reconstituie sau să își extindă domeniile, fie aservind noi categorii de țărani, fie sporind obligațiile anuale sau ocazionale feudale specifice, renta în produse, muncă, bani, diversificându-le. Se perpetuează astfel munca țăranilor dependenți și exportul dominant cerealier. Șerbia, ca produs al societății feudale, rămâne o componentă esențială a sistemului economico-social,

un mijloc de perpetuare a unor realități și mijloace arhaice de producție, o formă de supraviețuire a feudalismului.

În acest context, la mijlocul secolului al XVIII, sub influența ideilor iluministe, se manifestă o preocupare constantă pentru îmbunătățirea situației juridice a țăranului prin desființarea pedepselor corporale (Prusia, Imperiul Habsburgic), iar ideea că șerbia contravine demnității umane reține atenția monarhilor. Încercările de desființare a ei sunt reușite parțiale sau eșecuri.

Diversitățile zonale ale lumii rurale s-au accentuat în absența unor mijloace de comunicație și transport eficiente. Parcurgerea distanțelor, în lipsa unor drumuri amenajate, era nu numai dificilă, redusă, ci și păguboasă. Capacitatea mică a mijloacelor de **transport** limitează volumul mărfurilor de schimb, iar durata afectează calitatea și prețul. Plata vămilelor interne constituie un obstacol suplimentar, sporind prețul produselor și fragmentând piața de schimb, **regionalizând-o**. În acest context, societatea rurală este un univers închis, limitat la provincie. În cadrul ei, un oraș își impunea importanța economică, jucând și rolul de „releu” zonal de legătură între sat-oraș și Capitală. Prin intervenția statului în controlul spațiului, prin centralizarea administrativă și teritorială și construcția de drumuri, Statul contribuie la crearea premiselor pieței interne.

Harta geografiei rurale europene cunoaște mutații lente, accentuându-și particularitățile zonale, regionale, statale. În timp ce Europa centrală, orientală și mediteraneană rămâne tradiționalistă, Anglia oferă un model de modernitate, iar Franța cu toată bogăția resurselor umane și naturale, încă ezită.

Test de autoevaluare 2.1

Pe baza cunoștințelor dobândite în modulul referitor la epoca medievală, enumerați cel puțin trei diferențe între situația țăranimii medievale și cea din epoca modernă. Utilizați spațiul de mai jos pentru a formula răspunsul.

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 29.

2.2. O imagine contrastantă față de tabloul lui Le Nain – “Ferma” de George Morland (sec. XVIII)

2.3. Caracteristicile principale ale Europei urbane

2.3. Imaginea oficială a orașului la începutul secolului al XVIII-lea –
“Sosirea ambasadorului” de Canaletto, reprezentând Veneția

Societatea urbană este parte constitutivă a societății și civilizației europene. Ea reprezintă însă o minoritate comparativ cu cea rurală, dar caracteristicile o fac extrem de importantă pentru epocă. Repartiția inegală la nivel continental, variabilă în interiorul statelor ca urmare a pierderilor sau amenajărilor teritoriale, ea urmează tradițional vechea hartă medievală a geografiei urbane. Gradul de urbanizare al unui stat este condiționat de numeroși factori.

Factorul demografic este semnificativ prin implicațiile de durată. Accidentele repetate, (foamete, războaie, epidemii) au făcut din secolul al XVII-lea „secolul hecatombelor”. Pierderile umane au fost considerabile și urmate de consecințe greu de recuperat, ceea ce a accentuat repartizarea inegală a populației. După stagnare a urmat în secolul al XVIII-lea o adevărată **revoluție demografică**, însoțită însă de ritmuri diferite de creștere. Dacă în prima jumătate a secolului s-au recuperat pierderile celui precedent. Începând cu anii 1730-1740, evoluția demografică înregistrează ritmuri constante de creștere. Estimativ, în lipsa unor recensăminte sistematice ale populației, în 1700 erau 120 de milioane de europeni, în 1750-136 de milioane, iar la sfârșitul secolului al XVIII-lea, 200 de milioane. Europa ocupa astfel locul doi în lume după Asia. Această populație este stabilă și încadrată teritorial în state ale căror granițe tind să se stabilizeze. Legăturile politice nu cuprind întotdeauna o populație de aceeași origine etnică. Densitatea medie a populației continentului este 32 loc/km², superficial repartizați. Factorii religioși și politici stimulează, din rațiuni diferite, creșterea demografică.

2.4. Imaginea obișnuită a aceluiași oraș, Veneția – “Podul Rialto” de Marieschi

Pe plan politic, în numele dogmei și moralei creștine, concepția potrivit căreia puterea unui rege stă în numărul supușilor săi prima ca principiu.

În secolul al XVIII-lea, Franța rămâne statul cel mai bine populat cu aproximativ 28,5 milioane la sfârșitul secolului, dar explozia demografică se va produce în Anglia. Statele nordice, cele din sudul Italiei, Spania și mai ales Rusia sunt „deșertice” comparativ cu „lumea plină” a Europei de Vest și de Nord-Vest. Cauza creșterii populației a constituit-o în primul rând schimbarea pentru prima oară a raportului dintre rata natalității și cea a mortalității. Excedentul nașterilor cunoaște în medie la nivel continental un ritm anual de 3-6%. Europa dispune astfel de o rezervă de populație tânără (40% din locuitori nu au depășit vârsta de 20 de ani) și activă, un rezervor de forță de muncă și procreație.

2.5. Lupta între Post și Paște, tablou de Pieter Bruegel cel Bătrân (1525-1569)

Fenomenul este însoțit și de creșterea speranței de viață de la 35 de ani la 50 de ani. La aceasta au contribuit: conștientizarea și îmbunătățirea igienei personale și a condițiilor de locuit precum și progresele medicinei.

Ameliorarea **alimentației** (cantitate-calitate-diversitate) este de asemenea un semn de progres. Foametea nu a dispărut (creșterea prețurilor la produse, intemperii), dar este în regres. După ce în secolul XVII, euro-peanul continua să fie un mare consumator de carne, urmează o reorientare a **hranei** spre produse vegetale. Contribuția Lumii Noi a îmbogățit masa europenilor cu astfel de produse, dar frica consumatorului a întârziat asimilarea lor în cultură și în hrana cotidiană. Astfel, porumbul este suspect că aduce pelagra („Boala lui Columb”) și sifilisul, cartoful este considerat agentul leprei. În Rusia, asimilarea cartofului s-a făcut cu cnutul, în Prusia prin intervenția statului, în Franța prin șiretlicuri („planta regelui”) și propagandă. Dar peste tot, în perioadele de criză, foametea a grăbit asimilarea lor ca alternativă la consumul pâinii și a altor produse de consum. Asimilarea melasei din trestie de zahăr ca îndulcitor a diminuat importanța mierii. Este pentru prima dată când un produs vegetal se substituie unui animal.

Hrana populației este deci strict determinată de capacitatea satului de a furniza resurse alimentare și a susține creșterea populației. Ceea ce accentuează rolul lumii rurale, dependența populației de productivitatea ei, și menținerea unei legături strânse între **sat și oraș**.

Test de autoevaluare 2.2

Enumerați factorii care au contribuit la dezvoltarea orașelor la începutul epocii moderne.

.....
.....
.....
.....
.....

Apoi, ordonați acești factori în ordinea importanței și a relațiilor de cauzalitate.

.....
.....
.....
.....
.....

Răspunsurile le puteți consulta la pagina 29.

2.4. Modele sociale și comportamentale

Modelele sociale și comportamentale ale secolelor XVII-XVIII, au o dublă origine: **modul tradițional** de organizare socială și **mutațiile** produse în cadrul societății. Perfecțiunea și echilibrul social au la bază valorile tradiționale: ordine, stabilitate, autoritate. În principiu, aceste exigențe sunt întrunite într-o societate ierarhizată pe bază de rang și privilegiu. Aceasta este **societatea ordinilor** sau a **corpurilor sociale**.

În cadrul ei, individul nu se definește prin propria personalitate, ci prin corpul social căruia el îi aparține prin vocație divină sau naștere. Fiecare corp social are un statut juridic recunoscut, care prevede datoriile, obligațiile și libertățile acestuia. Ansamblul social astfel constituit este compus din: **cler**, care se dedică vocațional cultului lui Dumnezeu și se roagă pentru comunitate; **nobili-meia**, care luptă, asigurând protecția și apărarea regatului; **starea a treia**, cea care muncește. Această ierarhie menținută în secolele XVII-XVIII, deși reflectă un sistem de valori religioase și sociale utile se dovedește pentru societate prea tradiționalistă și fidelă valorilor inițiale ale evului mediu (oratores, belatores, laboratores). Ea nu înseamnă nici egalitatea între ordine, legitimând preeminența serviciului divin și a celui care poartă spadă. Primele două sunt considerate privilegiate și exceptate de la o serie de datorii și obligații în muncă sau plata impozitelor. Inegalitatea de condiție și stare nu este interpretată în epocă ca o excepție rușinoasă. Ea este asumată ca o stare normală care legitimează diferențierea de demnități, funcții, situație economică. Iar bogăția este considerată ca un **dar de drept divin**.

Suveranul

În fruntea acestei ierarhii se află Regele care este suzeran și suveran. Iar deasupra ierarhiei pământene este Dumnezeu. Ierarhia socială se afirmă și este însoțită de simboluri, reprezentări rituale, comportamentale, vestimentale și mentale distincte, specifice fiecărui corp social. În secolele XVII-XVIII, valorile tradiționale ale acestui tip de societate cunosc schimbări semnificative. **Idealul monahal**, bazat pe vocația divină, decade. Reculul bisericii în societate, lărgirea orizontului cunoașterii a făcut ca acest ideal să devină mai mult un refugiu social decât vocațional. **Idealul cavaleresc**, în condițiile profesionalizării armatelor, se devalorizează. **Imaginea regelui** comportă și ea modificări. Figura regelui pios, războinic, vindecător se estompează. Apar noi calități și exigențe: regele justițiar, filosof, responsabil moral nu numai față de Dumnezeu, ci și supușilor, garant al păcii civile. Însăși persoana regelui este demitizată și desacralizată de societate.

Cele mai semnificative mutații le-au cunoscut valorile sociale și comportamentale. Ele se datorează în principal burgheziei care, în calitate de producătoare de valori materiale și însoțită de mentalități noi, caută să-și câștige recunoașterea societății. La nivel continental, numărul ei tinde să crească, fiind condiționat de activitățile mercantilo-productive și de reușita lor. Deși se moare în aceleași condiții în care te-ai născut, noi criterii încep să condiționeze reușita și ascensiunea socială.

2.6. Banul devine simbol al statutului, asociat unui nivel ridicat de cultură; cămătarul evaluează banii, în timp ce soția sa răsfoiește o carte – "Schimbătorul de bani și soția SA" de Reymers Waele

Meritul, talentul, munca, evidențiază calitățile individului, capacitatea lui de acumulare bănească. **Banul** devine un nou criteriu al bogăției, rivalul originii din naștere și al bogăției pro-vidențiale. El se identifică cu burghezia, un produs al societății, neomogen, legat de profit și acumula-re, înserat în structurile tradiționale ale stării a treia. Burghezia este considerată de nobilime și cler fără onoare și moralitate. Recunoaște-rea meritelor și integrarea ei în societatea ordinelor se va face anevoios. Va fi o sursă de confuzii sociale generatoare de o criză de valori. În lumea protestantă religia odată cu Reforma absolvise banul de păcat, cu condiția ca el să fie obținut pe căi morale: muncă, cinste, onoare. Individul este liber să dezvolte o activitate având ca finalitate profitul. În Olanda, Anglia se naște o clasă de mijloc de proprietari și deținători de capital. Vechile ierarhii sociale își pierd odată cu capitalizarea societății și rațiunea de a fi. Biserica catolică continuă să considere banul și îmbogățirea ca un păcat și nu ca o sursă de respect. Regii, din rațiuni de stat, sunt nevoiți să accepte alianța dintre politică și capital. Intervenind în economie, Statul se substituie inițiativelor burgheziei, deturnând-o spre alte activități. Biserica și Statul, din rațiuni diferite contribuie la menținerea ierarhiilor tradiționale, considerate ale stabilității societății. Posibilitățile burgheziei de ascensiune socială sunt oferite de sistemul defectuos al funcționării statului absolut. Ea cumpără titluri, funcții, proprietăți, investește în agricultură. Voința de a se integra în rândul nobilimii devine pentru ea simbolul reușitei sociale.

Nobilimea și burghezia

Nobilimea, la nivel continental, parcurge un proces de dezintegrare internă. Declinul ei european este comun: erodarea proprietății funciare în condițiile pieței monetare. Sărăcia pare incompatibilă cu mentalitatea nobilimii. În 1780, estimativ numărul ei era de 3-4 milioane și prezintă o tendință de descreștere. În Franța, se naște un nou tip social, burghezul de rând, care trăiește din veniturile funciare și prin **înnobilare** își schimbă statutul și comportamentul. Idealul nobiliar de care se străduie să se apropie face ca burghezia să se educe, să se instruiască. Pentru a distruge imaginea despre ea indusă societății, cultivă bunele maniere, idealul omului cult, onest, civilizată cu sensibilități caritabile și culturale.

Valori care prin intermediul învățământului și al elitelor politice și intelectuale se transmit societății. Politic, burghezia intră într-un orizont de așteptare. Reacția nobiliară nu întârzie să apară. E un reflex de apărare a originii și descendenței sale sociale în fața marginalizării ei politice și a promovării burgheziei în Stat. Apărându-și statutul, cei aproximativ 300.000 de nobili își apără averea. Sursele ei bănești sunt însă limitate. Cu memorie și trecut istoric, prin elitele sale, nobilimea revendică restaurarea libertăților tradiționale. Ordinul nobiliar, numai juridic este unul. În interiorul său s-au produs diferențieri: nobilimea de robă (deține funcții civile, administrative), nobilimea de spadă, nobilimea provincială, nobilimea de Curte. Fiecare este o lume care se disprețuiește sau se ignoră. Raporturile cu monarhia absolută sunt ambigue. Monarhia îi preluase unele funcții sociale și politice ceea ce a grăbit intrarea nobilimii într-o **criză de identitate**. Ambițiile și opozițiile ei au fost controlate și stăpânite de regele absolut. El s-a angajat în modelarea elitelor nobiliare pentru ca prin ele să poată subordona și dociliza întreg corpul social. Se dezvoltă și evoluează în timp un segment social **nobilimea de curte**. Apogeul ei este în Franța, în timpul lui Ludovic al XIV-lea. Răspunzând voinței politice a monarhului, Curtea de la Versailles a primit elita nobiliară, căreia i s-au impus norme de comportament, strict ierarhizate, în funcție de rang. Eticheta severă, emblema Curții a fost riguros fixată după un ceremonial fastuos, risipitor, minuțios și constrângător organizat. Versailles-ul, „fațada strălucirii Franței” nu a fost numai locul în care balurile se organizau sistematic. A fost o **școală de disciplinare și educare a nobilimii și un instrument de guvernare** Exemplu

2.7. Dejunul cu stridii, de Francois de Troy – nobilimea, clerul și marea burghezie copiază comportamentul Curții

comportamental și mental al nobilimii de Curte s-a transmis societății. Cu ajutorul ei regele pacifică întregul corp social. Inițiată în secretele bunelor maniere de la Curte, nu însă și în cele ale guvernării, atenția nobilimii a fost deturată de la afacerile Statului. Regele practică arta de a flata, de a acorda favoruri și recompense bănești în

schimbul serviciilor personale. Toate însă fără vreo finalitate politică. Societatea de Curte se consacră cu fidelitate venerării cultului monarhic. Versailles este un oraș pentru un rege. Curtea a fost și un spațiu creator de valori specifice exprimate în diverse forme: educație culturală (teatru, muzică, arte), abandonarea prejudecăților și intrarea femeii în spațiul public (regină, soție, amantă), intrigi amoroase (amorul public), dar și de instruire a ei prin lectură și discuții savante. Toate sunt mesaje transmise societății. Ca mod de sociabilitate, Curtea impune nobilimii un alt mod de a fi. Fără a fi deznădăcinată, nobilimea aspiră ca măcar o lună să participe la viața de la Curte. Esențial pentru ea este de a fi acolo. Regele impune nobilimii un alt mod de viață, învățând-o plăcerea de a trăi în prezent, nu în trecut. Versailles-ul dă tonul, suveranii europeni îl urmează

(Viena, Madrid, Petersburg). Pe lângă acestea, Curtea berlineză, nu are nimic grandios, ostentativ. E austeră, economicoasă și plicticoasă. În Europa însă o nouă societate era în curs de a se naște, incompatibilă cu ierarhiile societății ordinelor.

Burghezul

„(...) Absența responsabilităților politice, îi îngăduie burghezului să se consacre exclusiv dirijării propriilor afaceri, contribuie la accentuarea individualismului său. Negoțul și distracțiile, acestea din urmă puerile sau sumare, sunt singurele preocupări ale burghezului mijlociu. Dacă i se întâmplă să viseze la ceva, e să-și mărite fata cu cineva mai bogat decât el. Chiar dacă, ajuns la un anumit grad de bunăstare, proprietar al mai multor antrepozite, al mai multor corăbii, nu mai iese în lume fără să poarte spadă...

Burghezul nu e însă câtuși de puțin greoi la minte: abilitatea, ba chiar șiretenia, țin locul fineții de spirit. Are o mare capacitate de imitație, e foarte perseverent și, în aproape toate domeniile își întrece în eficiență modelele. La aceste calități se adaugă o fermitate de neclintit: un negustor olandez nu va ceda niciodată nimic din ceea ce socotește că i se cuvine de drept. Dacă tratează de la egal la egal, e omul cel mai sincer, cel mai cinstit din lume. Dacă își dă seama că partenerul e mai nepriceput, nu să dă în lături să-i exploateze nepriceperea în folosul său. Simțul dreptății izvorăște la el nu atât dintr-o desăvârșită integritate umană, cât dintr-o exactă cântărire a situației.

Pentru cei mai mulți dintre acești negustori, îmbogățirea... e rodul unei aprige tenacități, al unei economii la sânge și al unor tentative îndrăznețe, prudent calculate. Vreo șaiszeci de ani i-au trebuit familiei Witsen din Amsterdam ca să urce, una câte una, treptele înavușirii. De origine țărănească, ea a început prin a-și angaja unul dintre fii în marină și un altul ca muncitor într-o pescărie; o vedem apoi în măsură să își cumpere o corabie de mic tonaj cu care se lansează în comerțul maritim pe Baltica; vasul transporta la dus încărcătură de brânză și aducea la întoarcere grâu. A urmat destul de curând, cumpărarea altor corăbii. Dar reușita în afaceri nu e totdeauna sigură. Falimentele nu sunt rare...”

Paul Zumthor, *Viața de toate zilele în Olanda lui Rembrandt*, Ed. Eminescu, Buc., 1982, p. 288-289

„ (...) Pătura inferioară a acestei burghezii era alcătuită din micii negustori cu venituri modeste, adeseori chiar anevoiași, în mâinile cărora se afla aproape întregul comerț de mărfuri destinate echipării și consumului casnic. Croitorii, cei ce închiriau haine, vânzătorii de ochelari, topitorii de cositor, tocilarii, florarii și toți ceilalți își aveau prăvălia sau atelierul în vestibulul casei sau în curte. Pentru comerțul alimentar existau prăvălii specializate: carnea, pâinea, și prăjiturile se vindeau la măcelari, brutari, cofetari; mirodeniile și vinul la spițeri, fructele și legumele la negustorii de trufandale. Proprietarii tuturor acestor prăvălii constituiau o masă sedentară, fără mari speranțe de promovare socială.”

Paul Zumthor, *Viața de toate zilele în Olanda lui Rembrandt*, p. 290

„Financiarul locuiește sub acoperișuri bogate, ei folosesc aurul și mătasea pentru a-și țese hainele, respiră parfumuri, caută apetitul în arta bucătăriilor și când odihna urmează leneviei, ei ațipesc indolent în puf. Nimic nu scapă acestor oameni bogați și curioși: nici florile din Italia, nici papagalii din Brazilia, nici stofele pictate din Masulitapan, nici maimuțele din China, nici porțelanurile de Saxa, Sevres și Japonia. Priviți palatele lor de la oraș și de la sat, obiceiurile lor, gusturile, mobilele elegante, trasurile... Acest om care a știu să forțeze bogăția prin ușa finanțelor mănâncă nobil, la masă, hrana a o sută de familii din popor...”

Enciclopedia, Articolul Poporul

Rezumat

Privită în ansamblu, societatea europeană a secolelor XVII-XVIII, oferă imaginea unui imobilism la nivel economic, social, instituțional, cultural, mental. Continuitatea elementelor tradiționale, dau celor două secole un aspect de unitate. În realitate, fiecare din ele are o dinamică internă proprie. Secolul al XVII-lea manifestă sub toate aspectele un atașament față de valorile trecutului. Este un secol conservator, al structurilor „Vechiului Regim”. Secolul al XVIII-lea, fără a se rupe de aceste tradiții, este mai deschis inovației, experimentului și totodată mai dinamic, cu o mobilitate vizibilă inclusiv pe plan social și politic. Societatea europeană reflectă aceste mutații, ceea ce va accentua diversitatea continentală și mai ales ritmul general istoric. Contrastul dintre Europa rurală și cea urbană, fără a deveni antagonic, este tot mai evident.

2.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 2.1 – 2.2

Test 2.1

Absența dependenței personale, absența obligațiilor și privilegiilor feudale în relația dintre țărani și nobili, integrarea proprietății țărănești în economia urbană și dispariția autarhiei fermei rurale.

Test 2.2.

Îmbunătățirea condițiilor sanitare, creșterea calității și a cantității de alimente (mai ales la nivelul legumelor) și prin apariția de noi plante, modificările de ordin social și economic care au dus la creșterea numărului de imigranți din mediul rural.

Lucrarea de verificare 2

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- daca este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- se trimite prin poștă tutorelui.
- se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Cu ajutorul textului de la punctul 3.4. și a lecturilor de la sfârșit, alcătuiți un eseu în care să prezentați schimbările petrecute în mediul urban în primele secole de modernitate. Punctele eseului sunt următoarele: trăsăturile orașului medieval, factorii economici și politici care au influențat evoluția orașului, schimbările de ordin social, trăsăturile vieții burgheze în secolele XVII-XVIII, urmările acestor schimbări (orașul ca mediu al schimbării sociale și al modernizării).

Criteriile de evaluare sunt:

- respectarea punctelor indicate,
- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- utilizarea bibliografiei,
- utilizarea de bibliografie suplimentară,
- utilizarea materialelor ilustrative (hărți, imagini, surse primare).

2.6. Bibliografie

- Braudel Fernand, *Timpul lumii*, Ed. Meridiane, București, 1989, vol. I, p. 106-357.
- Mongrédién Georges, *Viața de toate zilele în vremea lui Ludovic al XIV-lea*, Ed. Minerva, București, 1972, p. 5-76; 150-176; 236-261.
- Zumthor Paul, *Viața de toate zilele în Olanda din vremea lui Rembrandt*, Ed. Eminescu, București, 1982, p. 17-57; 276-325.

Unitatea de învățare Nr. 3

RELAȚIILE INTERNAȚIONALE ÎN SECOLELE XVII-XVIII

Cuprins

3.1 Obiectivele unității.....	30
3.2 Diplomația europeană de la politica rațiunii de stat la politica echilibrului european.	30
3.3 Războiul de 30 de ani (1618-1648).....	33
3.4 Pacea westfalică (24 oct. 1648).....	37
3.5 Afirmarea politicii echilibrului european.....	39
3.6 Preponderența franceză (1659-1713). Rivalitățile anglo-franceze și echilibrul european. Împărțirea Poloniei.....	40
3.7 Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 3.....	48
3.8 Bibliografie.....	50

3.1. Obiective

- Identificarea a cel puțin trei caracteristici ale hărții politice a Europei premoderne
- Precizarea a cel puțin trei caracteristici ale evoluțiilor din domeniul istoriei religiilor în epoca premodernă și modernă
- Definirea politicii rațiunii de stat
- Analiza politicii echilibrului european
- Capacitatea de a redacta un eseu structurat pe o temă de politică

3.2. Diplomația europeană de la politica rațiunii de stat la politica echilibrului european

Harta politică a Europei secolelor XVII-XVIII, nu este nici uniformă și nici omogenă. Ea evidențiază pe lângă diversitatea religioasă și pluralitatea regimurilor politice. Dominantă și tradițională, dar într-o mare varietate și diversitate de forme este monarhia (absolută, luminată, parlamentară, de stări, electivă, autocrată). Indiferent de forma de guvernământ, epoca evidențiază rolul Statului, afirmarea suveranității sale, interne și externe. Statele europene au o configurație instituțională centralizată, dar teritorial-politic, multe sunt încă în curs de definitivare. Aria geografică a multora nu coincide întotdeauna cu aria de locuire a unui popor. Imperiul Habsburgic, Rus sau Otoman sunt multinaționale, multiconfesionale și multiculturale. Germania și Italia sunt mai mult expresii geografice și etno-culturale decât realități politice, elementul comun de unitate constituindu-l limba. În Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană, construcție seculară istorică, coexistă sub diferite titulaturi 360 de state suverane cu dinastii proprii și legi proprii, de confesiune catolică sau protestantă (regate laice sau episcopate). În peninsula italică, domină dependența politică a statelor de monarhii europene străine (Habsburgii austrieci și spanioli, Bourbonii francezi) care coexistă cu republici aristocratice orășenești și statele papale. În aceste condiții, relațiile politice dintre statele europene,

variază în timp ca forme și conținut. Un nou sistem de valori și norme care să dea stabilitate relațiilor juridice internaționale și hărții politice europene este în curs de prefigurare. Deocamdată el nu are ca pivot statul națiune sau sentimentul național, ci siguranța și menținerea suveranității interne și externe. Mai mult tradițional decât juridic, relațiile în timp de pace sau război sunt reglate de principiul potrivit căruia sunt suverane, egale, active în relațiile internaționale și că nu există dependențe.

3.1. Harta politică a Europei în secolele XVII-XVIII. Priviți harta Europei și observați: a. diversitatea statală în spațiul germanic și italian; b. configurația imperială, multinațională a Europei de Est.

Solidaritatea dinastică de natură divină, între monarhii europeni, întărită prin alianțe matrimoniale oferă în principiu stabilitate în relațiile internaționale. Epoca evidențiază însă rolul **interesului de stat** care devansează combinațiile diplomatice bazate pe **pactul de familie** în formarea alianțelor. Mondializarea relațiilor economice, importanța economică și religioasă a noilor lumi, condiționează interesul de stat nu numai de potențialul militar, ci și de cel economic, uman și religios. Astfel, natura cauzelor conflictelor de interese dintre state se diversifică, aria lor geografică extinzându-se la nivel continental și extra-european. Progresiv, statul își instituie controlul asupra mijloacelor de război (impozite, armată). Bine administrat instituțional, războiul și violența care îl însoțesc se dovedesc a fi o politică rentabilă. Tradițional, mentalitatea epocii perpetuează războiul ca mijloc de rezolvare a stărilor conflictuale și a armatelor ca simbol al puterii unui stat. Politica externă, exceptând Anglia unde este controlată de Parlament, aparține inițiativei regilor, situându-se

în afara oricărui control instituțional. Dar ea se exprimă în numele **rațiunii de stat** și nu al voinței personale a monarhului. **Diplomația secretă**, însoțește politica externă, ca o alternativă a războiului sau a relațiilor în timp de pace, făcând parte din misterele guvernării.

 Test de autoevaluare 3.1

3.1.1. Precizați tipurile de state existente în Europa secolelor XVII-XVIII. Identificați-le pe hartă și notați, pe două coloane, fiecare din aceste state și vecinii acestora.

3.1.2. Definiți principiile ce au stat la baza relațiilor internaționale în epoca studiată. Redactați un eseu scurt (o jumătate de pagină) pentru fiecare din principiile pe care le-ați identificat în care să identificați posibile motivații ale acestora. Anexați aceste eseuri la lucrarea de verificare pe care o veți înmâna tutorelui.

3.1.3. Comparați rolul războiului în procesul de construcție al statului modern în viziunea secolelor XVII-XVIII cu viziunea actuală. Indicați cel puțin trei trăsături distincte. Utilizați spațiul de mai jos pentru a formula răspunsul.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

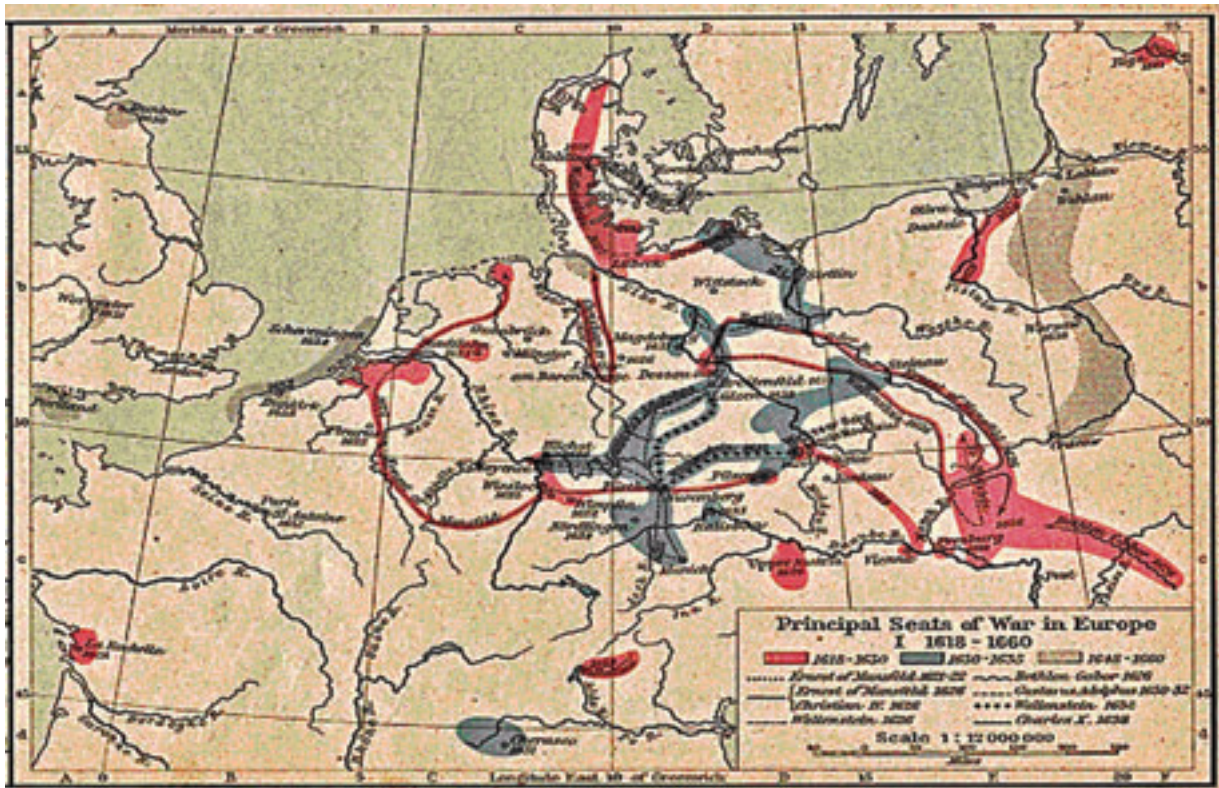
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 48.

3.3. Războiul de 30 de ani (1618-1648)

Războiul de 30 de ani este considerat prototipul marilor conflicte ale epocii. Inițial, el îmbracă forme tradiționale medievale, combinație de zel religios cu jaf și goană după pradă a armatelor de mercenari, evidențiind rolul tradițional pe câmpul de luptă al cavaleriei și infanteriei. Pe parcursul desfășurării și prin finalitate el prefigurează însă războaiele moderne. A fost primul război de dimensiune europeană care a relevat rolul continental al alianțelor politico-militare, dinamica lor în funcție de interesele rațiunii de stat, rolul armatelor naționale și al armamentului modern (artilerie și arme de foc), importanța diplomației în desfășurarea conflictului și contribuția ei la finalizarea lui, precum și în garantarea păcii. Conflictul debutează în cadrul Imperiului german sub forma unui **război religios**, evoluează ca un război pan-german și prin internaționalizare, devine unul european.

3.2. Harta Războiului de 30 de ani

Priviți harta alăturată și notați: a. distribuția zonelor de conflict; b. etapele războiului. Apoi, cu ajutorul unui atlas geografic, identificați principalele forme de relief în care s-a desfășurat conflictul. Identificați și principalele centre urbane din aceste zone și identificați motivele pentru care acestea au fost ținte ale conflictului (c).

a.....

.....

.....

b.....

.....

.....

c.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 19-20

Cauzele care l-au generat sunt complexe și diverse ca natură, asociindu-se cele religioase, cele politice, diversitatea confesională și fragilul echilibru religios instalat în 1555 în Imperiul german odată cu pacea religioasă de la Augsburg, politica de recatolicizare și a Contrareforme în general susținută de papalitate și împărații Habsburgi austrieci, rivalitățile europene în cadru general privind definitivarea granițelor de stat și a hărții politice continentale. Războiul a fost, de asemenea, o ocazie și un mijloc de stabilire a unei noi hegemonii la nivel european, precum și de afirmare a noi state cu predispoziții militare și economice.

Războiul debutează în 1618 printr-un gest simbolic de protest al funcționarilor cehi (protestanți) la adresa autorității imperiale austriece.

3.3. "Defenestrarea din Praga", gravură de M. Merian. Nemulțumiți de abuzurile funcționarilor imperiali, orășenii din Praga îi aruncă pe aceștia pe ferestrele palatului regal din Praga (23 mai 1618)

Ferdinand al II-lea de Habsburg urmărea întărirea autorității imperiale, a Casei de Austria și transformarea coroanei imperiale germane din electivă în ereditară. Această politică venea în contradicție cu libertățile germanice, autonomia internă a statelor germane și cu libertățile confesionale conform principiului *cuius regio, eius religio*. Înnașuirea revoltei din Boemia, care îl declinase pe Ferdinand din calitatea de împărat, prin specularea neînțelegerilor dintre principii calviști și lutherani, suspendarea libertăților religioase ale cehilor, a extins conflictul între statele germane. Intrarea Danemarcei în război în calitate de apărător al libertăților tradiționale germane și a protestantismului se soldează cu înfrângerea de către imperiali și principii catolici. Proiectul unei unități politico-confesionale germane în jurul Austriei ar fi modificat nu numai harta politică și religioasă a Europei, ci ar fi schimbat și raportul de forțe politico-militar la nivel continental.

Ambițiile habsburgilor au neliniștit Franța. Din rațiuni de stat, ea promova o politică a granițelor naționale cu scopul consolidării lor pe Rin. Presiunea și vecinătatea Casei de Habsburg care domnea atât la Viena, cât și la Madrid ar fi adus-o în fața a doi adversari puternici cu un potențial militar atât pe uscat, cât și pe mare. Dificultăți interne, tot de natură religioasă în relația cu hughenotii (asediul cetății La Rochelle, 1628), deter-

mină mai întâi politica franceză să se angajeze în plan diplomatic. Richelieu nu ezită să inițieze și să includă Franța catolică într-o alianță cu principii germani protestanți, fără a interveni însă direct în plan militar (1631). În același timp, incită pe Gustav Albert, regele Suediei, să intre în conflict, sprijinindu-l financiar. Pentru regele suedez, intrarea în război are nu numai rațiuni religioase (solidaritatea protestantă), ci și politice: consolidarea dominației în bazinul Mării Baltice și controlul gurilor Oderului. După o prestație spectaculoasă în spațiul germanic, mica armată suedeză dinamizată de practicarea unor noi tactici de luptă și fanatizată religios prin intonarea psalmilor, susținută de asemenea de artileria mobilă va fi înfrântă de austrieci (1634).

3.4. Cardinalul Richelieu (după un tablou de Philippe de Champagne)

Este momentul când Franța decide să intervină direct în conflictul deja de dimensiune europeană și care se transformă într-un război pentru hegemonia continentală. Operațiunile militare au debutat rău pentru Franța care e invadată și Parisul amenințat. Situația se redresează în timp francezii ocupând Lorena, Alsacia și Rousillon, ceea ce făcea parte din strategia frontierelor naturale. În 1643, o nouă ofensivă spaniolă este oprită la Rocroi, iar în anii următori, imperialii vor suferi înfrângeri de proporții. Victoria

francezilor la Lens (1648) le deschide drumul spre Viena și spre pace. În aceste condiții, pacea westfalică a fost o victorie a diplomației franceze și a cardinalului Mazarin.

3.5. Atacarea și incendierea unui sat (din seria de gravuri "Dezastrele războiului" de Jean Callot)

 Test de autoevaluare 3. 2.

3.2.1. Enumerați factorii declanșatori ai Războiului de 30 de ani. Apoi, alcătuiți o listă a acestora în ordinea importanței lor.

.....
.....
.....

3.2.2. Indicați în scris rațiunile implicării Franței în Războiul de 30 de ani.

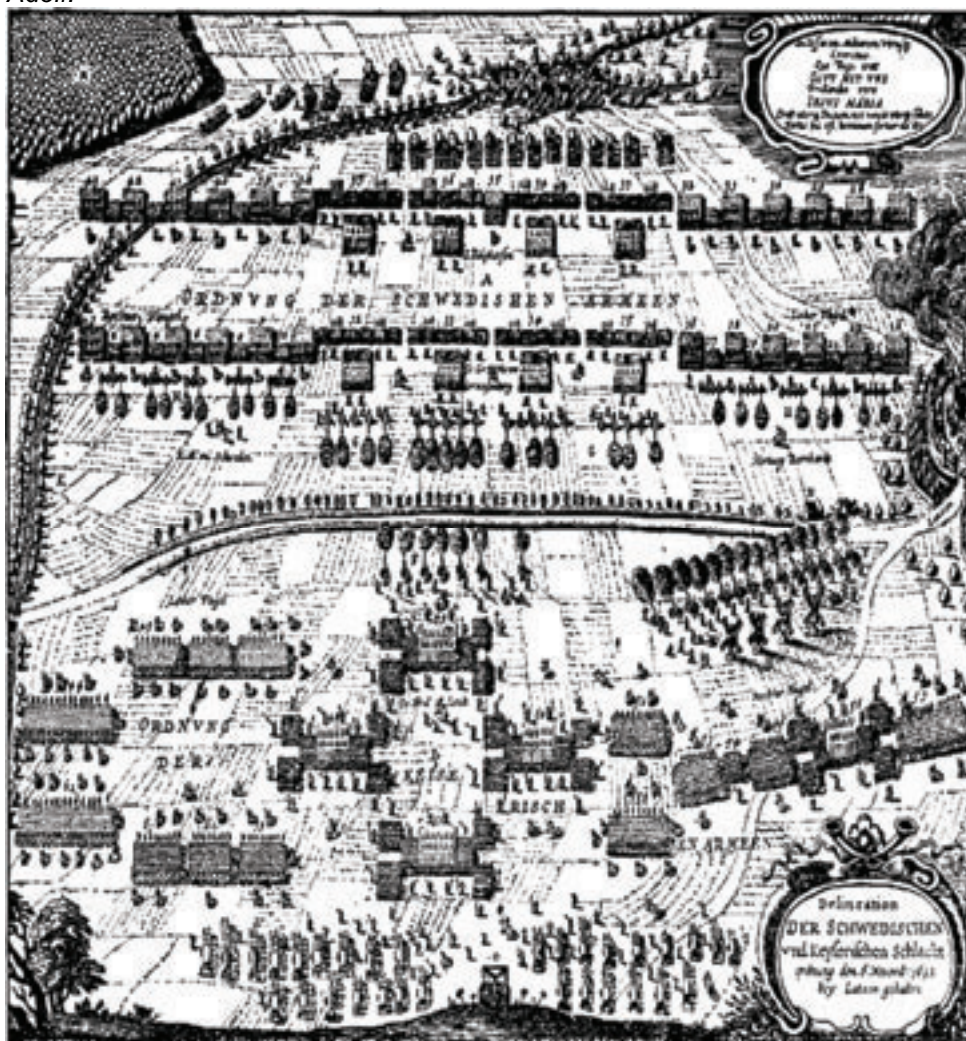
.....
.....
.....

3.2.3. Care sunt particularitățile strategiei militare suedeze?

.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 48.

3.6. Bătălia de la Lützen din 1632, încheiată cu victoria trupelor suedeze, în ciuda morții regelui Gustav Adolf.

3.4. Pacea westfalică (24 oct. 1648)

	<p>Pacea pune capăt războiului în și cu Imperiul german.</p> <p>Tratatul de pace s-a purtat în Westfalia în orașele Münster (pentru statele catolice) și Osnabrück (pentru protestanți), iar acestea consacrau înfrângerea militară a austrieților.</p>
Prevederile păcii westfalice	<p>Înfrângerea Împăratului pune în fața diplomației europene rezolvarea a două probleme fundamentale: care va fi viitoarea configurație politică și religioasă a statelor germane; ce recompense vor fi acordate statelor europene care au venit în ajutorul libertăților germanice amenințate de Austria?</p> <p>În urma negocierilor, pacea confirma:</p> <ul style="list-style-type: none"> • eșecul reconquistei catolice și al politicii pan-germane austriece, precum și al preponderenței continentale a Casei de Austria • cele trei religii catolică, lutherană și calvină li se recunoaște același statut • principiul "<i>cuius regio, eius religio</i> rămâne în vigoare • coroana Imperiului german rămâne electivă (opt principii electori), iar puterea Împăratului în luarea deciziilor este limitată de o Dietă Imperială • cele 360 de state germane sunt independente, principilor recunoscându-li-se suveranitatea internă și externă • Sfântul Imperiu roman de națiune germană rămâne fărâmițat, un mozaic de state cu interese proprii, îndepărtându-se pericolul unității germane în "<i>jurul celui mai puternic</i>"
Învinșii	
Învingătorii	<p>Învingătorii obțin câștiguri teritoriale avantajoase: Franța își consolidează pozițiile teritoriale pe malul drept al Rinului (3 episcopate), o parte din Alsacia, iar situația ambiguă din Alsacia îi permite totuși să rămână în imediata apropiere a Imperiului german și să aibă delegați în Dieta Imperială; Olandei îi este recunoscută independența de către Spania (în 1581 își proclamă independența de sub spanioli, recunoscută în 1609 printr-un armistițiu pe 12 ani); Suedia capătă controlul asupra gurilor Oderului (influență spațiul german), cea mai mare parte din Pomerania și gurile Weserului; Elveția obține recunoașterea internațională a neutralității Republicii confederate; Brandenburg primește o parte a Pomeraniei orientale și își începe ascensiunea politico-militară în cadrul Imperiului german (și care va culmina cu crearea statului Prusia).</p> <p>Respectarea păcii este garantată de Franța și Suedia, ceea ce conferă o stabilitate relațiilor internaționale.</p> <p>Războiul de 30 de ani evidențiază:</p> <ul style="list-style-type: none"> • importanța diplomației și a alianțelor politico-militare dincolo de apartenența la o confesiune religioasă • importanța armatelor permanente (în cazul Franței și Suediei) • importanța dotării armatelor cu arme de foc moderne • importanța artileriei • importanța perfecționării artei militare • interdependența dintre politică și finanțe • capacitatea economiei în susținerea războiului

Consecințe de lungă durată:

Pentru spațiul german protestant, pierderile umane și materiale vor fi recuperate abia în jurul anilor 1750. În consecință, decalajul față de Europa occidentală se adâncește, procesul de capitalizare și de formare a burgheziei va fi întârziat.

Pentru Imperiul habsburgic, după 1648 se impune o reorientare în politica externă, abandonarea pretențiilor de hegemonie continentală, concurența Prusiei, conflictele cu Imperiul Otoman, toate concură la orientarea către o politică externă orientată spre centrul și răsăritul Europei.

Pentru Europa, deși pacea este supravegheată și garantată de două puteri Franța și Suedia, în relațiile internaționale va redebuta curând lupta pentru hegemonie continentală și mondială, stimulează conflictele de interese continentale și extra-continentale.

Eșecul politicii externe franceze

Pacea nu a pus capăt însă ostilităților militare în Europa, Franța continuând războiul cu Spania. Epuizarea financiară și militară, confruntarea cu probleme interne determină Franța să încheie o alianță cu englezii. Victorioși prin pacea Pirineilor (1659), se garantează frontiera de sud a Franței, dând stabilitate și securizând regatul în raport cu un dușman de temut capabil oricând de o politică ofensivă. Reconcilierea franco-spaniolă se va realiza prin alianța matrimonială a Bourbonilor cu Habsburgii. Căsătoria negociată diplomatic a lui Ludovic al XIV-lea cu infanta Spaniei, Maria Tereza dădea speranțe într-o viitoare uniune politică a celor două regate. În 1660, Franța își reglase astfel militar și diplomatic relațiile cu Habsburgii. Ea devenea prima putere continentală europeană, alianța diplomatică cu Suedia, permițându-i să controleze indirect și Europa nordică. Mulțumită unei politici diplomatice abile, Ludovic al XIV-lea apare ca arbitru Europei.

Test de autoevaluare 3.3.

3.3.1. Care sunt principalele prevederi ale Păcii Westfalice ce alcătuiesc așa numita *constituție germanică*?

.....

.....

.....

.....

3.3.2. Precizați care sunt principalele modificări teritoriale consacrate de Pacea Westfalică.

.....

.....

.....

.....

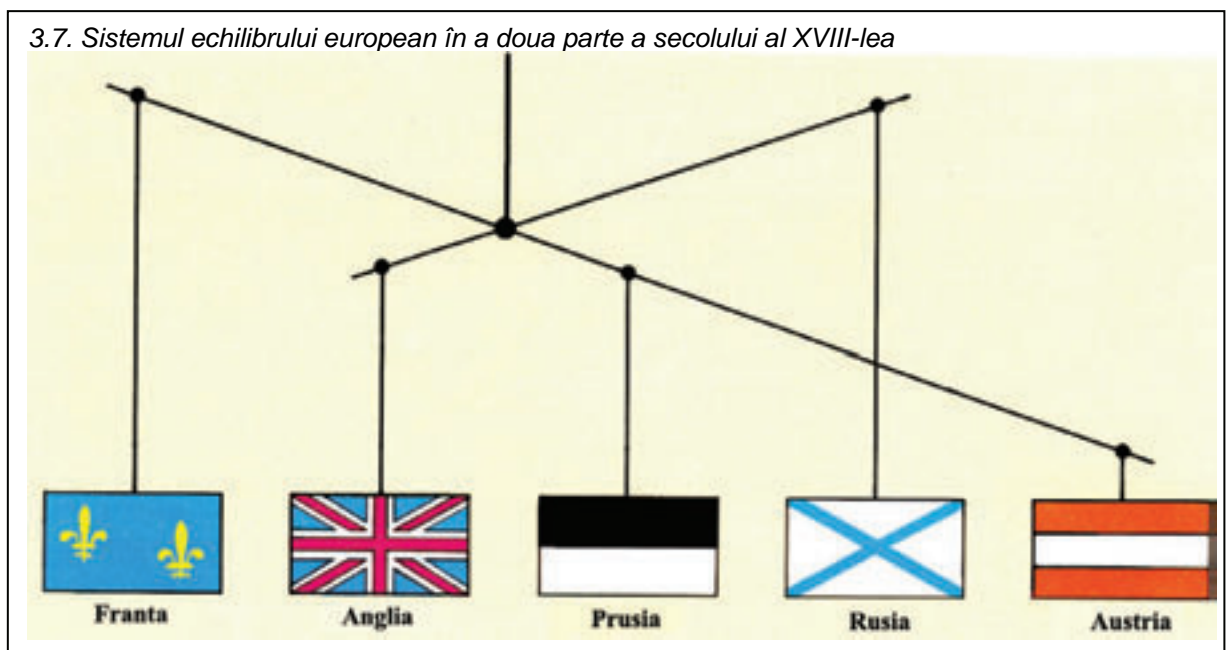
3.3.3. Ce semnificație are Războiul de 30 de ani pentru statele participante? Dar pentru Europa? Alcătuiți un eseu scurt pe această temă pe o pagină separată pe care o veți da împreună cu lucrarea de verificare tutorelui.

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 49.

3.5. Afirmarea politicii echilibrului european

Războiul de 30 de ani a reprezentat o turnantă în relațiile internaționale. După 1648, dinamica lor continentală este cauzată de rivalitatea puterilor politice consacrate, dar și de vocația politică, militară, comercială și maritimă a noi state. Europa rămâne așadar un spațiu deschis al conflictelor. Comparativ cu secolul XVII, asistăm însă la o civilizare și moralizare relativă a relațiilor internaționale și războiului în special. Recursul la război este redus la un nivel minim posibil. Relația în timp de pace poate fi mai bine controlată și administrată de fiecare stat și prin intermediul mijloacelor diplomatice.

Fanatismul religios este și el temperat de guvernământ, nemaicauzând conflicte militare de mari dimensiuni. Suveranii europeni duc o politică externă tributară tradiției pactelor de familie cu scopul apărării și creșterii patrimoniului teritorial (războaie de succesiune) și a alianțelor matrimoniale, îmbinată însă cu alianțele determinate de rațiunea de stat. Războiul continuă să fie un joc și o artă a regilor, cea mai demnă și plăcută preocupare a suveranilor. Dar monarhii încep să conștientizeze până unde poate fi acceptat războiul și sacrificiile sale de către societate și în numele căror scopuri interese. Veleitățile lor militare, idealul cavaleresc, codul moral aristocratic al onoarei și credinței sunt temperate de caracterul tot mai profesionalist și costisitor al războiului, de consecințele sale greu de recuperat în plan economic și uman, de asimilarea alternativei diplomatice în guvernare. Relațiile internaționale se bazează și pe un sistem fragil de alianțe temporare (politice, militare) care pot stabiliza pacea sau susține războiul. Sistemul de alianțe militare și războiul au ca rațiune împiedicarea ascensiunii unei puteri hegemonice prin realizarea și menținerea unui echilibru politico-militar european.

3.8. Harta Imperiului după Războiul de 30 de ani

Analizați harta de mai sus și comparați-o cu hărțile precedente.

Răspundeți în scris la următoarele întrebări: (a) care sunt principalii beneficiari ai Războiului de 30 de ani; (b) care sunt urmările războiului pentru politica externă a Imperiului Romano-German. Răspunsurile pot fi consultate la pagina 51

.....

.....

.....

.....

3.6. Preponderența franceză (1659-1713). Rivalitățile anglo-franceze și echilibrul european. Împărțirea Poloniei

Preponderența continentală franceză după 1659, a fost intens susținută de o politică externă agresivă. Din necesitate, obiectivele ei rămân constante: împiedicarea revenirii în forță a habsburgilor prin reunirea sub aceeași coroană a Austriei și Spaniei și definitivarea granițelor teritoriale politice franceze de est și nord-vest, extrem de vulnerabile. Politica externă presitigioasă era înțeleasă și ca o reflectare a măreției Franței, ceea ce echivala cu gloria regelui ei. Ludovic al XIV-lea dispune conform exigențelor războiului modern de controlul și mijloacele necesare atingerii scopurilor: o armată permanentă echipată și dotată, cea mai mare din Europa (300.000), considerată un miracol al timpului și un sistem de alianțe, potențial bazat pe tradiții (Suedia, principii protestanți, Anglia).

3.9. Orașul Strasbourg cu fortificații de tip Vauban. Descrieți pe o foaie separată imaginea de mai sus și alcătuiți o listă cu asemănările și deosebirile dintre orașul medieval și cel de la începuturile modernității.

În realitate, revocarea Edictului din Nantes (1685) îl va îndepărta de lumea protestantă, Anglia își va apăra propriile interese maritime și continentale (războaiele comerciale cu Olanda), iar Suedia va fi angajată într-o politică de hegemonie baltică (războiul Nordului cu Rusia). În cei peste 30 de ani de conflicte în care Franța se luptă pentru interesele sale de stat, Ludovic al XIV-lea a avut de făcut față unor războaie de uzură, dificile, cu coaliții europene care au solicitat armata terestră și maritimă.

3.5.1. Ludovic al XIV-lea și politica externă a Franței

Războaie	Cauze	Coaliții adversare	Consecințe
Războiul de devoluție (1667-1668)	-Cucerirea Țărilor de Jos spaniole ca recompensă pentru neplata dotei de căsătorie (500.000 de ecu, aur)	-Spania -Tripla Alianță protestantă (Olanda, Anglia, Suedia)	<u>Pacea de la Aix la Chapelle 1688</u> -Franța intră în posesia unor puncte fortificate pe frontiera flamandă (Lille)
Războiul cu Olanda (1672-1678)	-Pedepsirea Olandei	-Olanda -Spania -Împăratul german -prinți germani	<u>Pacea de la Nimegue 1678</u> : Franța primește Franche Comte și noi puncte fortificate în Țările de Jos. Pacea este o turnantă pentru politica externă franceză
Războiul cu Liga de la Augsburg (1689-1697)	-Politica de intimidare a Franței -Politica Franței de anexare de noi teritorii prin Camerele de reuniune -Conflictul cu papa în urma ocupării Avignonului de către francezi	Reacția statelor europene la creșterea puterii Franței grupează puteri continentale și maritime: -Împăratul german -principi germani protestanți neliniștiți de revocarea Edictului din Nantes (1685) - Anglia; Olanda; Savoia	<u>Pacea de la Ryswick 1697</u> : Ludovic al XIV-lea îl recunoaște pe Wilhelm de Orania rege al Angliei; restituie teritoriile anexate prin Camerele de reuniune -păstrează Strasbourgul

<p>Războiul de succesiune la tronul Spaniei (1702-1714)</p>	<p>-Statele Europene refuză să recunoască clauza testamentară a ultimului Habsburg spaniol, Carol al II-lea, care oferea coroana nepotului lui Ludovic al XIV-lea, Filip de Anjou ceea ce echivala cu o uniune a celor două regate sub aceeași dinastie</p>	<p>Alianța de la Haga: -Împăratul german - Anglia -Olanda -Brandenburg -Danemarca</p>	<p>Pacea de la Utrecht 1713 <u>Pacea de la Rastadt 1714:</u> Recunoașterea lui Filip al V-lea de Bourbon ca rege al Spaniei; condiționarea ca niciodată cele două regate să nu fie unite sub aceeași coroană; Austria primește posesiunile spaniole din Italia și Țările de Jos; Anglia primește Gibraltarul; Franța pierde o parte a posesiunilor coloniale în favoarea Angliei; Franța pierde preponderența în Europa</p>
---	---	---	---

Rezultatele politice ale acestui efort uman, financiar, economic și militar sunt contradictorii: granițele regatului sunt mai sigure, mai stabile și mai controlabile fără atingerea scopului propus, granița compactă pe Rin, iar cea mai mare realizare rămâne totuși prezența Bourbonilor pe tronul Spaniei prin care Franța dobândește o faimă europeană. Însă, prin pacea de la Utrecht (1713), Franța pierde nu numai cea mai mare parte a imperiului său colonial, ci și preponderența continentală. Tot acest efort a fost epuizant pentru regat.

Contemporanii despre ...

1. Ludovic XIV: Rațiunile pentru care a făcut război

„Am avut cu plăcere în vedere, proiectul acestor două războaie, pe care le-am văzut ca pe un vast câmp în care s-ar putea ivi oricând ocazii mărețe... Atâția oameni curajoși pe care îi văd în serviciul meu și care așteaptă din partea mea să le dau semnal, mai avantajos decât războiul maritim în care cei mai curajoși n-au avut aproape deloc ocazia de a se distinge de cei mai slabi. Dar, în propriul meu interes, consideram că binele Statului nu permite unui rege să se expună capriciilor mării; însă voi fi obligat de a-mi expune locotenenții destinului armelor, fără ca eu vreodată să pot acționa ca un șef.”

2. Ludovic al XIV-lea despre situația Europei (1661)

„Peste tot era liniște... pacea era stabilită cu vecinii mei pentru cât timp vroiam eu... Spania nu-și putea reveni prea repede după pierderile suferite. Ea era nu numai fără finanțe, ci și fără credit, incapabilă de nici un mare efort uman și financiar...Nu văd nici un motiv a mă teme de Împărat...legat printr-o mie de ițe și o capitulare față de statele Imperiului. Electorii care i-au impus condiții atât de grele, îi creau o nesiguranță continuă. O parte a celorlalți prinți ai Imperiului serveau interesele mele. Suedia nu putea avea interese adevărate, nici durabile împotriva mea... Anglia, respira cu greu amintirile blestemate și nu avea altceva de făcut decât să accepte consolidarea guvernământului său sub regele de curând restaurat și care, de altfel, manifesta înclinații pentru Franța.”

Ludovic al XIV-lea, Memorii

 Test de autoevaluare 3.4.

3.4.1. Care au fost obiectivele politicii externe franceze în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea?

.....

3.4.2. Menționați care au fost consecințele teritoriale ale politicii franceze în această perioadă.

.....

3.4.3. Recitiți documentul 2 și explicați:

a. Despre ce pace este vorba în text ?

.....

b. Ce sunt electorii și care era rolul lor?

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 49.

3.5.2. Rivalitățile anglo-franceze și echilibrul european

Anglia va reuși cu greu să desfășoare o politică externă cu o componentă continentală. Oscilațiile ei interne în plan religios, modelul politic singular, vocația și propriile interese maritime și comerciale, toate au întreținut o relație și un climat de suspiciune a statelor europene catolice și protestante față de ea, pentru continentali Anglia rămânând un potențial dușman. Abia urcarea pe tron a dinastiei de Hanovra (1714) integrează mai bine politica externă insulară în cea europeană, sporind șansele de includere într-un parteneriat politico-militar.

Începând cu secolul al XVIII-lea, Anglia, pentru care armata continua să fie un lux suplimentar, se dovedește tot mai interesată în menținerea unui echilibru de forțe continental. Alianțele sale, sunt dictate de necesitatea neutralizării încercărilor oricărui stat european de a-și impune supremația. În consecință, își va folosi avantajele insularității care o face greu accesibilă chiar și unui război maritim, resursele economice și financiare, inclusiv ale imperiului său colonial, capacitatea flotei militare și comerciale, controlul efectiv al căilor maritime și atlantice.

După pacea de la Utrecht, posesia coloniilor franceze o consolidează în America de Nord, iar Gibraltarul îi dă controlul strategic al Mediteranei.

Fundamental diferite, interesele franceze bazate pe vocația continentală deja afirmată și cele prioritar maritime ale Angliei aduc totuși cele

două state într-o relație conflictuală, situându-le în centrul rivalităților europene. Europa apuseană cunoaște între 1715-1740 o stabilitate relativă a relațiilor dintre state. În schimb, în Europa Centrală și de Răsărit, confruntarea de interese dintre cele trei imperii: Habsurgic, Otoman, Rus crează apariția unor zone de influență din care confruntările militare nu lipsesc.

Un conflict limitat, dar plin de semnificații care implică interese europene ce

duc până la imixtiunea în viața politică a unui stat suveran este războiul de succesiune la tronul Poloniei (1733-1738). Succesiunea a fost un pretext ascuns pentru nouă confruntare de interese franco-austriacă. Intervenția Rusiei, aliată cu imperialii și susținerea unui candidat comun la tronul polonez semnifică debutul ei într-o confruntare de interes continental iar Franța, în numele alianțelor de familie își face reîntrarea după tratatul de la Utrecht în politica europeană apărându-și prestigiul. Prin combinații diplomatice savante, pacea de la Viena (1738) inovează în diplomatie schimbul de posesiuni teritoriale. Trocul teritorial întărește pozițiile politice ale Habsburgilor și Bourbonilor în peninsula italică.

În 1740, debutează însă războiul de succesiune la tronul Austriei. Dintr-o problemă internă, de succesiune dinastică, reglementată juridic și diplomatic ea se transformă într-un conflict european. Carol al VI-lea, promovând o politică austriacă activă în plan european legitima prin Pragmatica Sancțiune (1713) continuitatea dinastiei de Habsburg și pe linie de descendența feminină, condiționând-o de păstrarea integrității teritoriale a imperiului. Actul a fost recunoscut în timp de toate marile puteri europene. Astfel, în 1740, pe tronul Austriei urcă Maria Tereza. Contestarea succesiunii a venit din rațiuni tradiționale dinastice de moștenire în familie, din partea Bavariei, Saxoniei și Spaniei. În același timp, Frederic al II-lea al Prusiei, din rațiuni strategico-economice ocupă provincia austriacă Silezia. Acțiunea face parte dintr-o strategie politică cu scopul definitivării centralizării statului prusac, lipsit în acel moment de o unitate teritorială reală. Reacția rapidă a lui Frederic al II-lea dovedește capacitatea de intervenție și potențialul militar al statului prusac.

Încheierea în 1748 a păcii de la Aachen (Aix la Chapelle) care pune punct războiului de succesiune confirmă la nivel european valabilitatea Pragmaticii Sancțiuni, dar și posesiunea prusacă asupra Sileziei. Franța, cu toate eforturile întreprinse – victoria de la Fontenay (1745) fiind considerată „ultima mare zi militară a monarhiei franceze”, nu și-a fructi-

Războiul de succesiune la tronul Austriei

ficat însă atuurile în plan diplomatic pentru a-și regla interesele coloniale cu Anglia. Războiul a evidențiat Europei existența unei noi și veritabile puteri militare: Prusia, devenită un real pericol pentru Austria și continent.

3.5.3. Războiul de 7 ani (1756-1763)

Rivalitatea este ilustrată la modul și mai evident în cadrul celui de-al doilea conflict de anvergură europeană, Războiul de 7 ani (1756-1763). El este precedat de o febrilă acțiune diplomatică în urma căreia prin răsturnarea alianțelor s-a dereglat întregul sistem tradițional al relațiilor dintre state. Astfel, Maria Tereza neabandonând ideea recuperării Sileziei, caută aliați continentali gândindu-se la o alianță cu Franța. Ludovic al XV-lea (1715-1774) se dovedește reticent față de o alianță cu vechii, chiar istoricii rivali și dușmani ai politicii promovate de Bourboni. Numai că, Prusia și Anglia vor încheia un tratat mutual prin care își garantau reciproc posesiunea asupra Sileziei și Hanovrei, ceea ce a precipitat evoluția evenimentelor. Prin ricoșeu, temându-se de izolare, se produce apropierea franco-austriacă. Mai întâi sub forma unei alianțe defensive (1756) care apoi, în 1757, în urma ocupării Saxoniei de către prusaci, devine una ofensivă. Prin participarea Spaniei, Rusiei, Suediei și a altor state germane, alianța se lărgeste, configurația conflictului de interese devenind una continentală. Angajând puteri europene coloniale, teatrul de război depășește Europa, extinzându-se și în colonii. Frederic al II-lea, idealul voltairian al principelui luminat, este singur în fața Europei. El este ultimul rege al secolului pentru care războiul este o artă, întruchipând „mitul regelui războinic” care își conduce personal în luptă trupele. Armata prusacă va dovedi în cadrul conflictului o pregătire și o disciplină admirabile. Mizând pe greșelile adversarilor, pe cunoscuta lentoare de mișcare a armatei austriece și pedanteria generalilor ei, dar și pe generalii de salon ai francezilor și soldații lor slab trăgători, Frederic obține două victorii

3.11. Frederic al II-lea inspectând primul batalion al regimentului de gardă (acuarelă de Chodowiecki).

de excepție (Rossbach și Leuthen în 1757). Armata rusă s-a dovedit și ea un adversar redutabil, contribuind alături de austrieci la înfrângerea prusacilor (1759), amenințând cu cucerirea Berlinului. Începând cu 1762, din diverse cauze, coaliția începe să se dezmembreze. Pacea de la Hubertsburg (1763)

încheiată între participanții germanici este avantajoasă Prusiei, care renunțând la Saxona, păstrează Silezia spre disperarea și neconsolarea Mariei Tereza. Tratatul de pace cu Franța, înfrântă dezastruos, se încheie la Paris (1763). El evidențiază importanța coloniilor în jocul politico-diplomatic. Astfel, Franța își păstrează integritatea teritorială prin cedarea

Canadei și litoralului senegalez Angliei. Spania va ceda englezilor Florida, iar colonia franceză Louisiana este departajată între spanioli și englezi. Participarea Franței la război a fost costisitoare și extravagantă și nu lipsită de consecințe asupra guvernământului. Ea denunța incapacitatea de a duce un război total și indecizia de a opta fie pentru o politică continentală eficientă, fie pentru una colonială (cu șanse mici având în vedere rivalitatea cu englezii).

După eșecul militar înregistrat și pierderile coloniale salvatoare, francezii încep să-și construiască diplomatic revanșa împotriva Angliei. În 1763, însă nimeni nu se mai îndoiește de forța militară a Prusiei. Dezechilibrele sistemului de relații internaționale înregistrează și un caz limită „împărțirea” Poloniei și dispariția ei de pe harta politică.

Test de autoevaluare 3.5.

Bazându-va pe textul de mai sus, explicați rațiunile conflictelor europene din secolul al XVIII-lea, identificând obiectivele și realizările marilor puteri. Alcătuiți o listă a acestora și ordonați-le ierarhic.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Recitiți apoi textul cursului și operați corecțiile necesare!

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 49.

3.5.4. Împărțirea Poloniei

Context: La stingerea dinastiei Jagellon monarhia devine electivă (1572).

Pacta Conventa (1573) constituie actul care legitimează guvernarea lui Henric al III-lea de Valois ca rege al Poloniei; confirmă dreptul nobilimii de a alege regele; limitează prerogativele regale; regele este obligat să convoace de două ori pe an Seimul; fără aprobarea Seimului, regele nu poate declara război sau încheia pace; Seimul poate adopta hotărâri numai cu majoritate de voturi; fiecare membru al Seimului are drept de veto.

3.12 Prima împărțire a Poloniei, caricatură contemporană a lui F. L. Nilson. Ecaterina a II-a, Frederic cel Mare și Iosif al II-lea trasează noile granițe ale Poloniei, absenți de la tratative.

Regatul Poloniei este lipsit de coeziune etnică: 11 milioane de locuitori (30% ruși, 15% germani, 50% polonezi); lipsit de coeziune religioasă (ortodocși, catolici, protestanți); puterea regelui limitată de nobili (Dietă); magnații (marii proprietari funciari) urmăresc interese politice și economice proprii (șerbia).

Electivitatea regelui antrenează intervenția puterilor europene în susținerea propriilor candidați (Franța, Rusia, Austria). Profitând de slăbiciunile interne, Imperiul Rus, Prusia, Imperiul

Habsburgic procedează din interese proprii la împărțirea teritorială a Poloniei: 1772, 1793, 1795. În relațiile internaționale se inaugurează un nou mijloc diplomatic: împărțirea, anexarea teritorială și dispariția de pe hartă a unui stat.

Contemporanii despre ...

Frederic al II-lea

„Silezia... interesează cel mai mult Casa de Brandenburg... Superioritatea trupelor noastre asupra celor ale vecinilor, rapiditatea cu care noi le putem face să intervină și în general avantajul pe care îl avem asupra vecinilor noștri este real și într-o împrejurare neprevăzută ca aceasta ne dă o superioritate infinită asupra celorlalte puteri ale Europei... Anglia și Franța sunt învrăjbite... Dacă Franța intervine în problemele Imperiului, Anglia nu va accepta. Anglia nu m-ar invidia pentru faptul de a fi achiziționat Silezia pentru că nu ar prejudicia-o... Rămâne Rusia singura capabilă de a ne crea probleme...”

Frederic al II-lea, noiembrie 1740

Test de autoevaluare 3.6.

3.6.1. Cazul Poloniei marchează apariția în relațiile internaționale europene a unei situații absolut noi. Care este aceasta?

.....

.....

.....

.....

3.6.2. Care sunt, în viziunea lui Frederic al II-lea, circumstanțele internaționale ce favorizează acțiunea Prusiei în problema poloneză? Care este principalul instrument politic la care face apel regele Prusiei?

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 49.

Ierarhiile europene în cadrul echilibrului de forțe devenit tot mai fragil, fluctuant și greu de menținut, sunt condiționate de factori economici, financiari, nu numai politico-militari. Angajată în lupta pentru echilibrul european, Anglia, constrânsă de raporturile conflictuale cu coloniile americane, va duce până în 1789 o politică continentală pacifică. În schimb, reușește să-și impună hegemonia mondială.

Rezumat:

Harta politică a Europei secolelor XVII-XVIII evidențiază diversitatea religioasă și pluralitatea regimurilor politice. Dominantă este monarhia, esențial constă în rolul Statului, în afirmarea suveranității sale, interne și externe. Statele europene sunt încă în curs de definitivare din punct de vedere teritorial și politic, aria geografică a multora nu coincide întotdeauna cu aria de locuire a unui popor. Relațiile politice dintre statele europene evoluează, un nou sistem de valori și norme care să dea stabilitate relațiilor juridice internaționale și hărții politice europene este în curs de prefigurare.

Crește rolul interesului de stat care câștigă teren față de combinațiile diplomatice bazate pe pactul de familie în formarea alianțelor. Bine administrat instituțional, războiul și violența care îl însoțește se dovedesc a fi o politică rentabilă. Politica externă se exprimă în numele rațiunii de stat și nu al voinței personale a monarhului. Diplomația secretă însoțește politica externă, ca o alternativă a războiului sau a relațiilor în timp de pace, făcând parte din misterele guvernării.

Singura reacție pacifistă la adresa „barbariei secolului” cum este considerat a fi războiul aparține în epocă gândirii iluministe. În numele rațiunii, ea nu acceptă războiul și caracterul inuman ca pe un destin sau ca o sursă de îmbogățire. Războiul este pentru iluminiști o consecință a legilor proaste, și nu o pedeapsă divină. Detestându-l ca simbol al trecutului și al unui alt mod de gândire politică și de exersare a guvernării, iluminiștii contribuie la substituirea ideii de Europa celei de creștinătate. Imaginând o unitate europeană, născută din înțelegerea raporturilor și comportamentelor umane și sociale în care lumea ar trăi în armonie, iluminiștii întrețin mitul păcii universale. Pe acest mit, ei construiesc proiecte ale păcii perpetue, bazată pe ideea de fraternitate universală.

3.7. Comentarii și răspunsuri la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 3

Test 3.1

3.1.1: Monarhie absolută, luminată, parlamentară, de stări, electivă, autocrată.

3.1.2: Principiul dinastic, al suveranității, al echilibrului sau balanței de forțe, principiul rațiunii de stat și acela de *arcana imperi* (secretul de stat).

3.1.3 Situațiile conflictuale prelungite, în zonele limitrofe statului sau în interiorul său, favorizează raționalizarea – concentrarea autorității monarhice și diversificarea structurilor sale.

Test 3.2

3.2.1 Diversitatea confesională; politica de recatolicizare și a Contrareforme în general susținută de papalitate și împărații Habsburgi austrieci; rivalitățile europene în cadru general privind definitivarea granițelor de stat și a hărții politice continentale.

3.2.2 Proiectele Habsburgilor privind *monarhia universală*, presiunea exercitată de cele două branșe ale Casei de Austria, germană și spaniolă, asupra Franței (încercuirea și izolarea teritorială), nevoia echilibrării balanței de forțe, prestigiul coroanei franceze.

3.2.3 Armata suedeză este dinamizată de practicarea unor noi tactici de luptă și fanatizată religios prin intonarea psalmilor, este susținută de asemenea de artileria mobilă.

Test 3.3

3.3.1 Celor trei religii catolică, lutherană și calvină li se recunoaște același statut; principiul "*cuius regio, eius religio* rămâne în vigoare; coroana Imperiului german rămâne electivă (opt principii electori), iar puterea Împăratului în luarea deciziilor este limitată de o Dietă Imperială; cele 360 de state germane sunt independente, principilor recunoscându-li-se suveranitatea internă și externă.

3.3.2 Franța își consolidează pozițiile teritoriale pe malul drept al Rinului (3 episcopate), o parte din Alsacia, situația ambiguă din Alsacia îi permite totuși să rămână în imediata apropiere a Imperiului german și să aibă delegați în Dieta Imperială; Provinciile Unite – le este recunoscută independența de către Spania (în 1581 își proclamă independența de sub spanioli, recunoscută în 1609 printr-un armistițiu pe 12 ani); Suedia obține controlul asupra gurilor Oderului (influență spațiul german) cea mai mare parte din Pomerania, gurile Weserului; Elveția – recunoașterea internațională a neutralității Republicii confederate; Brandenburg – o parte a Pomeraniei orientale (își începe ascensiunea politico-militară în cadrul Imperiului german, va culmina cu crearea statului Prusia.

3.3.3 Pentru **spațiul german protestant**, decalajul față de Europa occidentală se adâncește, procesul de capitalizare și de formare a burgheziei va fi întârziat. Pentru **Imperiul habsburgic**, reorientare în politica externă. **Franța** devine prima putere continentală europeană.

Test 3.4

3.4.1 Împiedicarea revenirii în forță a habsburgilor prin reunirea sub aceeași coroană a Austriei și Spaniei și definitivarea granițelor teritoriale politice franceze de est și nord-vest, extrem de vulnerabile.

3.4.2. Pacea de la Aix la Chapelle 1688: Franța intră în posesia unor puncte fortificate pe frontiera flamandă (Lille); **Pacea de la Nimegue 1678:** Franța primește Franche Comte și noi puncte fortificate în Țările de Jos; **Pacea de la Ryswick 1697:** restituie teritoriile anexate prin Camerele de reuniune și păstrează Strasbourgul; **Pacea de la Utrecht 1713 și Pacea de la Rastadt 1714:** Franța pierde o parte a posesiunilor coloniale în favoarea Angliei.

3.4.3. a. Pacea din Pirinei – 1659; b. *Elector* - 7 și apoi 8 prinți germani care aveau dreptul de a alege împăratul.

La harta 3.8.

(a) Principalii beneficiari sunt Franța, Suedia, Prusia.

(b) Imperiul se va reorienta spre Răsăritul Europei.

Test 6.

6.1. Împărțirea, anexarea teritorială și dispariția de pe hartă a unui stat.

6.2. Rivalitatea franco-engleză. Puterea armată.

Lucrarea de verificare 3

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Realizați un eseu structurat de trei pagini cu tema „Evoluția politicii externe franceze în secolele XVII-XVIII: Principii, obiective, etape, realizări și consecințe”. Punctele de atins sunt: contextul internațional și schimbările intervenite în interesele marilor puteri europene de-a lungul secolelor XVII-XVIII; relația dintre politica internă și cea externă a regilor Franței; modificarea ierarhiei marilor puteri; relația puterilor europene cu spațiul extra-european.

Criteriile de evaluare sunt:

- respectarea punctelor indicate,
- claritatea exprimării și absența formulărilor nesigure,
- utilizarea bibliografiei,
- utilizarea de bibliografie suplimentară,
- utilizarea materialelor ilustrative (hărți, imagini, surse primare).

3.8. Bibliografie

Chaunu Pierre, *Civilizația Europei clasice*, vol. 1, Ed. Meridiane, București, 1989, p. 61-67; 91-121; 156-60; 180-202.

Treasure Geoffrey, *Richelieu și Mazarin*, Ed. Artemis, București, 2001, p. 43-48; 77-90.

Wilkinson Richard, *Ludovic al XIV-lea, Franța și Europa, 1661-1715*, Ed. All, București, 1999, p. 130-189.

Unitatea de învățare Nr. 4

ILUMINISMUL ȘI REFORMELE LUMINATE

Cuprins

4.1. Obiectivele unității.....	51
4.2. Apariția și afirmarea Luminilor.....	51
4.3. Iluminismul și societatea. Noi principii și valori politice și raporturile cu Biserica....	52
4.4. Iluminismul. Caracteristici. Iluminismul și libertatea. Difuzarea ideilor iluministe. Opinia publică.....	53
4.5. Absolutismul luminat. Rusia contrastelor. Prusia lui Frederic al II-lea. Ecaterina a II-a.....	57
4.6. Iosefinismul.....	62
4.7. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 4.....	65
4.8. Bibliografie.....	66

4.1. Obiective:

- Definierea iluminismului
- Prezentarea problemei „filosofilor”
- Analiza caracterului reformelor luminate

4.2. Apariția și afirmarea Luminilor

Secolul al XVIII-lea european este cunoscut și sub numele de „Secolul Luminilor”. În cadrul său, gândirea intelectuală, în urma unei lungi evoluții care a debutat odată cu Renașterea, este marcată de spiritul științific. Cartezianismul stă la baza unei mișcări culturale intelectuale cunoscută sub numele de **iluminism**. În jurul anului 1740, **Luminile** au devenit un fenomen european. Gândirea iluministă este creatura unei noi viziuni și culturi politice. Ea s-a afirmat și dezvoltat printre cei care în epocă își spuneau filosofi. În realitate scriitorii care căutau adevărul rațional în diversitatea realității înconjurătoare. Opera filosofilor prezintă aspecte diverse. Varietatea ideilor și proiectelor lor au un punct comun. Și anume: credința că prin cultură și educație fac indispensabil progresul rațiunii, se pot emancipa și ieși de sub tutela autorităților. Astfel, orice om luminat, principe sau supus, va fi capabil să înțeleagă realitatea în care trăiește și se poate manifesta ca atitudine și opinie. Cultura prin dimensiunea ei universală poate constitui o alternativă a unității Europei în diversitatea ei. „*Republica Literelor și Științelor*” la care gândeau filosofii evidențiază **cosmopolitismul** iluminismului și al secolului.

Definiția iluminismului

Discursul iluminist, construit pe baza unei reflecții raționale asupra societății este curajos pentru epocă și perceput ca adversar deschis al sistemului. Inteligent, cu accente critice și polemice el supune atenției și discuției tradițiile, constrângerile de orice natură, modul de funcționare al instituțiilor, raportul dintre indivizi și autorități, însăși bazele organizării societății. În acest context, iluminismul pune în valoare aspirații umane de valabilitate universală: libertatea, egalitatea, respectul față de persoana umană, fericirea, toleranța.

 Test de autoevaluare 4.1.

Care este ideea fundamentală a iluminismului? Aveți fenomene similare în spațiul românesc în secolul al XVIII-lea? Folosiți spațiul de mai pentru a formula răspunsul.

.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 65.

4.3. Iluminismul și societatea. Noi principii și valori politice. Denunțarea prejudecăților și raporturile cu Biserica

Bazele gândirii iluministe au fost puse de teoria **dreptului natural**. Apărută în spațiul de gândire protestant, afirmată în Olanda (Grotius) și Anglia (Hobbes și Locke), ea oferă o altă concepție asupra societății și Statului. Dominantă până în secolul al XVII-lea a fost teoria naturii divine a puterii și a societății. În „*cetatea lui Dumnezeu*” pe pământ, legătura dintre puterea politică și religie nu era pusă la îndoială. Această concepție rămâne baza guvernării monarhiilor absolutiste. Evenimentele politice din Anglia au evidențiat însă: natura umană care stă la baza organizării societății, rolul unui contract de guvernare între supuși și guvernanți, respectarea și garantarea unor drepturi naturale, imprescriptibile ale individului (egalitatea în fața lui Dumnezeu, dreptul la viață, libertăți civice, siguranța, proprietatea). Din punct de vedere politic, dreptul la rezistență și insurecție în cazul încălcării pactului de guvernare. Doctrina dreptului natural și a contractului, refuză justificarea absolutismului de drept divin.

4.1. Jean-Jacques Rousseau

În acest context, iluminismul catolic francez, începând cu Montesquieu și Voltaire face elogiul monarhiei parlamentare engleze. Critica la adresa guvernării absolute este mai puțin radicală. Ei vin însă cu soluții de reformare a sistemului care să elimine arbitrariul guvernării: o monarhie temperată de corpurile intermediare tradiționale, separarea puterilor, respectarea legilor. Datoria regelui este în acest context, aceea de a guverna cu consimțământul poporului pentru binele și fericirea lui. La rândul său, poporul are dreptul să controleze tot ceea ce se face în numele său. Cel care dezvoltă într-un mod radical teoria dreptului este J.J. Rousseau. Spre deosebire de gânditorii care considerau că drumul spre un democrație este unul natural, Rousseau evidențiază faptul că nu poate exista un regim politic fără egalitate politică între toți oamenii. El pune în

discuție problema funcționării în democrație, a raporturilor dintre stat și cetățean. I s-a reproșat că teoria sa sacrifică individul față de Statul atotputernic. Discutând principiile guvernării absolute, iluminiștii au contribuit la promovarea unei rațiuni de stat laice.

Denunțarea prejudecăților. Raporturile cu Biserica

Încrederea în progresul fără limite și rațiune imprimă filosofiei luminilor un ton optimist. Pentru ea, paradisul terestru nu este pierdut într-un trecut revolut. El se afla în fața oamenilor care pot depăși obstacolele din calea lor și trăi fericiți. Abandonarea prejudecăților, a superstițiilor și obscurantismului de natură religioasă devine o condiție a fericirii individuale și colective. O fericire care nu are nimic comun cu fericirea mistică, strâns legat de virtuți, dar nu neapărat moral religioase, ci mai mult laice. Propaganda ideilor de toleranță religioasă și fericire devine un scop al iluminiștilor. Recunoașterea și acceptarea diferențelor religioase și confesionale este privită ca o condiție și garanție pentru toleranța civilă (politică). Toleranța este însă condiționată de libertatea de conștiință și de gândire. Voltaire, admirator al toleranței englezești, este exponentul cel mai activ al acestei idei. Critica Bisericii ca instituție și a clerului este însoțită de noi reflecții asupra religiei. Intoleranța până la fanatism a unor clerici, opulența și fastul bisericii, calitatea de mare latifundiar, controlul instituit asupra credinciosului, incultura unor preoți, toate erau eșecuri vizibile ale Contra-reformei. Ele demonstau îndepărtarea ritualului și moralei catolice de la valorile primare ale creștinismului. Voltaire se manifestă critic nu numai față de dogmatismul constrângător al Bisericii.

Viziunea asupra religiei

Religia relevată este considerată un instrument de control asupra conștiinței individului. Iluminiștii nu pun la îndoială existența unui Dumnezeu, dar discută asupra naturii lui. În accepțiunea lor Dumnezeu reprezintă un principiu al ordinii din natură, „*Marele arhitect*” al acesteia. În mare majoritate, filosofii iluminiști sunt **deiști**. Cred într-un Dumnezeu mai aproape de om, tolerant, bun, garant al fericirii atât pe pământ, cât și în cer. Văd o religie din ce în ce mai individualizată, mai personală, în care dogmele tradiționale dispar. O religie naturală, valabilă pentru creștini în care salvarea sufletului devine o problemă de morală individuală. Filosofii, rămân creștini și puțini sunt cei care în epocă se declară materialiști sau **atei** (Diderot, d’Holbach).

Detașarea de religie produsă la nivel de gândire și societate, bulversează modul de viață, obiceiurile, practicile cotidiene, tradiționale. Este un fenomen general european, care nu poate fi pus numai pe seama iluminismului. Reperetele religioase în societate rămân. Iluminismul nu este un curent de gândire ateu, ci unul anticlerical. Atacat atât din exterior, cât și din interior (curenți favorabile reformării, analiza critică a variantei Bibliei, textele sfinte devenite obiect de studiu) biserica și Papalitatea fac eforturi de a păstra unitatea și tradiția dogmei catolice, în diversitatea religioasă europeană.

4.4. Iluminismul. Caracteristici. Iluminismul și libertatea. Difuzarea ideilor iluministe. Opinia publică

Iluminismul și libertatea

Noțiunea de libertate individuală sub diversele ei aspecte (politică, economică, juridică, civică, religioasă) este vag percepută de către oamenii secolului al XVIII-lea. Ei erau obișnuiți, tradițional, cu caracterul

limitat al libertăților corpului social din care făceau parte, acordate de puterea regală.

Ideea de justiție

Ideea de libertate, în gândirea iluministă dobândește un sens nou și larg în accepțiune. Libertatea este privită ca un drept absolut, o regulă universală, de care fiecare om trebuie să beneficieze, iar autoritatea politică să îl garanteze. Libertatea politică este abordată cu prudență și de cele mai multe ori, indirect. În schimb, libertățile economice sunt prioritățile teoretice și ale iluminiștilor fiziocrați. Libertatea juridică a reținut atenția în raport direct cu necesitatea unei reforme în justiție. Existența și aplicarea în paralel a unei justiții locale tradiționale și arhaice (uzanțe cutumiare) peste care se suprapunea justiția regală, bazată pe legi scrise inspira-te de dreptul roman, este considerată prejudicioasă și inacceptabilă. Această justiție, susținută de agenții regali, de un aparat polițienesc și de cenzură și mai ales de o magistratură birocratică, venală și incompetentă, favoriza arbitrariul regal, opresiunea și privarea de

libertate pe termen neprecizat. Procedura penală, se baza pe sentințe violente (detenție degradantă, bătaie, tortură). Execuția publică a pedepsei cu moartea avea valoare de exemplu educațional. Arderea pe rug, trasul pe roată devin tot mai rare, în schimb spânzurătoarea și decapitarea sunt pedepse folosite frecvent. Ideea umanizării justiției, al unui caracter imparțial al său pe baze de probe, practicarea unui interogatoriu civilizată și a pedepselor în funcție de gravitatea faptelor comise, toate pledau în favoarea elaborării unor coduri de legi civile și penale.

4.2. "Leviathan sau problema, forma și puterea unei puteri comune, ecleziastice și civile" de Thomas Hobbes – coperta ediției princeps din 1651

crența în progresul și devenirea umanității. Iluminiștii nu vin cu obiective sau soluții revoluționare specifice sau de interes restrâns, pentru un anume grup social. Iluminismul, este o gândire reformatoare a societății existente.

Iluminismul. Caracteristici

Filosofii nu sunt direct implicați în practica guvernării. Discursul iluminist este unul strict teoretic. El se impune atenției prin stilul său combativ, incitant, elegant, subtil. Aceste însușiri i-au accentuat valoarea literară. Prudența sa politică și socială reiese și din faptul că, rar, discută privilegiile aristocratice, șerbia, inegalitățile extreme, originea bogăției sau a proprietății. Spiritul filosofilor are valoare universală. El apără rațiunea în fața autorităților, superioritatea drepturilor naturale în fața celor ale guvernământului, afirmă

Difuzarea ideilor iluministe. Opinia publică

Iluminismul a beneficiat de o conjunctură culturală favorabilă. Difuzarea și circulația ideilor sau accesul direct la scrierile filosofilor, evidențiază rolul și importanța pentru epocă a informației și comunicării. În special a **cuvântului scris**. Limba franceză, devenită limbă de circulație europeană, pune în contact mai întâi elitele politice și **mediile savante**. Schimbul de opinii, polemica, corespondența, dezbateră, proprii cercurilor elitiste intelectuale au fost însoțite de publicații de specialitate. Progresele alfabetizării, educația și cultura elementară (scris, citit), efervescenta cunoașterii, extinderea mediilor sociale receptive la nou au contribuit la creșterea importanței comunicării în societate, și mai ales la diversificarea formelor ei. Se produce astfel o lentă mutație culturală, în urma căreia se schimbă și felul de a gândi al oamenilor, creându-se sensibilități colective. Ideile scriitorilor filosofi devin un ghid pentru societate și în special, pentru **opinia publică**, o nouă prezență în realitatea europeană. Produs al societății, existența sa debutează în unele țări europene (Anglia, Franța) dinainte ca iluminismul să devină o mișcare europeană. Prezența opiniei publice este condiționată de raportul dintre autoritate și societate. Astfel, factorii instituționali educaționali și culturali, precum și existența unui anumit climat politic pot influența afirmarea și manifestarea ei. Iluminismul, prin caracterul său universalist, a contribuit direct, dar nu exclusiv la schimbarea mentalităților acesteia. La jumătatea secolului al XVIII-lea, opinia publică există, în majoritatea capitalelor occidentale și în marile orașe de provincie. Puțin numeroasă, cosmopolită, ea manifestă interes față de tot ceea ce se întâmplă în viața publică.

Relația dintre
opinia publică și
dezvolta-rea
mijloacelor de
informare

Îndrăzneță, opozanta în atitudinii prin idei, opinia publică este considerată tot mai mult ca o autoritate suverană existentă deasupra tuturor celorlalte. Învățând să reflecteze și să judece asupra realității și să se exprime, opinia publică este un filtru al valorilor epocii. De aceea, esențială pentru ea devine informarea și comunicarea. Cel mai eficient mijloc de informare, pe lângă cele tradiționale (predica, broșura, pamfletul, afișul) îl constituie **presa**. Cotidiană sau săptămânală, specializată pe probleme politice sau științifice și culturală, oficială sau independentă, cenzurată cu mai multă sau mai puțină vigilență, presa nu are rival în nici un alt mijloc de comunicare. Prețul relativ redus, tirajele mari, posibilitatea lecturii individuale și colective, toate facilitează difuzarea presei și în provincie.

Cartea este instrumentul privilegiat de difuzare al Luminilor. Nu poate fi tipărită fără autorizația cenzurii clericale sau a statului, fapt ce duce la editarea anumitor titluri în străinătate (Olanda, Anglia, Suedia) și la contrabanda cu cărți interzise. Prezintă dezavantajul prețului mare, ceea ce îi limitează circulația în rândul elitelor. Are și avantaje: poate fi păstrată individual și citită colectiv de mai multe generații.

Cartea, ca produs intelectual, devine o marfă, dimensiunea pieții cărții și a cititorilor este dată de cerere și ofertă, apar librăriile și chiar un târg de carte (Leipzig). Interesul pentru lectură a dus către 1770 la apariția în mediul urban a cabinetelor de lectură (**saloane de lectură**), biblioteci publice unde, în schimbul unei sume modice plătite (abonament) se putea citi, consulta sau împrumuta cărți, ziare, almanahuri. Din mișcarea culturală a secolului nu lipsesc nici bibliotecile personale, în medie cu 500 de volume. În această stare de spirit, în 1751, a fost publicat primul volum

din *Dicționarul rațional al Științelor, artelor și meseriilor*. Pe scurt, *Enciclopedia*, comandă și sinteză intelectuală a secolului Luminilor. Inițiativa lui D. Diderot a fost susținută de colaborarea celor mai reprezentative nume ale gândirii iluministe: J.J. Rousseau, Voltaire, Helvetius, D'Alembert, D'Holbach, Quesnay sau oameni politici ca Turgot și Necker. De diferite sensibilități religioase (catolici, protestanți, dești, ate) sau orientări politice (monarhiști, republicani), trecând peste orgolii și dezacorduri de opinie și mai ales depășind dificultățile cu autoritățile (suspendarea publicării ei în anii 1752 și 1757) până în 1772 au editat 17 volume de text și 11 de planșe. *Enciclopedia*, vocea colectivă a iluminismului, este un tablou general al cunoștințelor științifice și umane văzute și explimate prin gândirea rațională. Un elogiu adus activităților productive, intelectuale și materiale. Utilitatea acestui inventar al inteligenței umane este aceea de popularizare a științei, afirmând creativitatea umană și superioritatea ei. Prin redactarea *Enciclopediei*, generația iluministă a pus în circulație valori și principii de valabilitate universală care vor legitima modernitatea. *Enciclopedia*, propagând iluminismul la scară europeană, a fost un mijloc eficace de modelare a unui nou tip de personalitate umană.

În secolul Luminilor se diversifică mediile intelectuale și formele de sociabilitate și de comunicare între ele. Academii, colegiile, cafenelele, saloanele, cluburile, francmasoneria, ca asocieri private, reunesc oameni care au aceleași gusturi, plăceri și împart aceleași valori, idei, idealuri care afirmă un mod de gândire cu tendințe contestatoare. Ele sunt o alternativă la formele tradiționale de sociabilitate (familie, biserică, Curtea regală).

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, Europa este câștigată tot mai mult la cauza Luminilor.

4.3. "Salonul doamnei Geoffrin", tablou de epocă de Lemmonier

Test de autoevaluare 4.2.

Enumerați principalele caracteristici ale iluminismului, apoi ordonați-le în ordinea importanței acestora pentru modernizarea societății europene. Folosiți spațiul de mai jos pentru a formula răspunsul.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsul îl puteți consulta la pagina 65.

4.5. Absolutismul luminat. Rusia contrastelor. Prusia lui Frederic al II-lea. Ecaterina a II-a

Modelul cultural francez se bucură în Secolul Luminilor de o mare admirație pe continent. El pare eficient, prestigios și demn de urmat. În mod indirect, Franța exercită o adevărată hegemonie europeană. În “*Europa franceză*”, filosofi vor reuși ceea ce nu au putut face în Franța și anume câștigarea încrederii autorității principilor în legitimarea ideilor lor. Perseverența cu care își fac propagandă, prezența lor la curțile europene (Voltaire la Berlin, Diderot la Petersburg), corespondența asiduă, au drept rezultat o complicitate de gândire între filosofi și principii. Apare și se impune astfel în epocă, portretul prototip **principelui filosof**, mai mult rațional și pragmatic decât mistic, cucerit de iluminism care pare a fi o doctrină novatoare de guvernământ. În anii 1740-1790, Europa cunoaște o amplă mișcare de modernizare a societății, cunoscută sub numele de reformele absolutismului luminat.

Trăsăturile absolutismului luminat

Absolutismul luminat este un regim monarhic personal. Din convingere și prin prudență, abilitate, monarhul imprimă guvernării un caracter rațional. **Rațiunea se substituie astfel tradițiilor.** Progresele guvernării se măsoară prin reducerea privilegiilor corporilor sociale tradiționale. Absolutismul luminat evidențiază și evoluția raporturilor dintre politică și biserică. Prin secularizarea Bisericii de către Stat, legătura mistică dintre Coroană și biserică devine o legătură din rațiune. În acest tip de guvernare, autoritatea Statului crește, el substituindu-se inițiativelor private.

Politica reformistă nu este nouă pentru Europa. Noi sunt acum principiile în numele cărora se practică și dimensiunea geografică a spațiului reformat. Este vorba de valori iluministe și de acea Europă aflată într-un decalaj și retardare evidentă față de Europa atlantică. În lipsa unei evoluții organice, naturale a acestor societăți, a unei elite economice și politice (burgheză și nobiliară) de orientare liberală, monarhul este cel care stabilește oportunitățile programului de reformare al societății tradiționale, cel care îl impune și îl legitimează acesteia prin autoritatea sa. Peste tot, reformele au un caracter recuperator al decaloagelor și subdezvoltării, urmăresc occidentalizarea și racordarea acestor societăți la modernitate. În esență, direcțiile urmărite sunt de natură economică, instituțională, administrative, juridico-legislative, educaționale, culturale.

Nu toți principii reformatori ai secolului sunt luminați. Petru I în Rusia și Maria Tereza în Imperiul Habsburgic au alte motivații decât cele iluministe.

Rusia contrastelor

În cursul secolului al XVIII-lea statul rus evidențiază dubla sa tradiție: **european orientală și asiatică**. Guvernământul **autocrat** se consolidează odată cu dinastia Romanov (1613-1917). Continuitatea și stabilitatea dinastică a regimului politic sunt amenințate de forțe centrifuge interne. Libertățile și puterile locale ale boierimii sunt mari și greu de controlat. Dificultățile guvernământului decurg din lipsa unor mijloace (legi, instituții centrale și administrativ locale) care să-l legitimeze și în alt mod decât arhaic și tradiționalist. Controlul statului asupra unui teritoriu aflat în expansiune și a unei societăți bazată pe ierarhii și mentalități medievale este dificil de realizat. Rusia nu impresionează atât prin numărul populației (aproximativ 20 de milioane), ci prin densitatea mică și chiar deficitul demografic, raportat la dimensiunile sale teritoriale aflate în expansiune. În 1649, ea a atins coasta Pacificului, încercând să valorifice Siberia. Stabilitatea și coeziunea societății este condiționată și se bazează pe autoritatea țarului și a bisericii ortodoxe. Rolul Patriarhiei Moscovei, devenită autocefală (1589), asupra societății și al patriarhului în politică sunt esențiale. Mijloc de disciplinare a unei societăți turbulente și refractare, de influențare și impunere a conduitei unei populații dominant rurale, analfabe și dependente (iobagi), instrument de guvernare, ea poate da puterii țarului stabilitate sau, dimpotrivă, stimula opoziții. După căderea Constantinopolului (1453), Patriarhia Moscovei se definește ca simbol al celei „*de-a treia Rome*”, revendicându-se ca singura continuatoare și garantă a ortodoxiei din răsăritul și sud-estul Europei.

În aceste condiții, politica țarului Petru I (1696-1725) capătă valoare de simbol în construirea *unei noi identități ruse*. Ea marchează debutul opțiunii de europeanizare, de occidentalizare a acestei „*Chine a continentului*”. Întoarcerea Rusiei cu fața spre Europa a fost consecința unor factori conjuncturali.

Lipsa banilor, a mijloacelor tehnice, a unei rețele de comunicație, făcea imposibilă valorificarea resurselor naturale și umane. Fără ieșire la mare, Rusia era amenințată să se sufocă în imensitatea teritoriului său. Marea Baltică era un „*lac suedez*”, iar Marea Neagră un „*lac turcesc*”. Reformarea Rusiei a fost o decizie pragmatică și nu una doctrinară.

4.4. Petru I (1672-1725), tablou de Pierre Gobert

Reformarea instituțională a statului rus (1708-1722):

- reforma administrativ-teritorială: crearea **guberniilor** (1708)
- înființarea **Senatului**, care se substituie Dumei boierești (1711)
- organizarea Colegiilor de Stat (1718-1722)
- desființarea demnității de patriarh și înființarea **Sfântului Sinod** (Colegiu ecleziastic) (1721)
- adoptarea titlului de Împărat (1721)
- reorganizarea rangurilor boierești (1722)

4.5. Ecaterina a II-a, tablou de F. S. Rokotov

Iar în plan extern primul pas a fost forțarea ieșirii la Baltica și angaja-rea într-un conflict militar cu Suedia, „*putere a nordului*”. Înfrânți de sue-dezi (la Narva, în 1700), rușii vor ocupa câteva teritorii în apropierea vărsării râului Neva în mare. Aici va începe construcția viitorului oraș Sankt Petersburg.

Ecaterina a II-a În Rusia, programul reformator al Ecaterinei a II-a (1762-1796) se în-scrie pe linia tradiției descrise de Petru I. Mai mult decât în Prusia, el ilustrează ruptura dintre universalismul iluminist și realitatea concretă, particulară. Ecaterina reușește să depășească opoziția inițială tradițională rusă față de conducătorul femeie și de origine străină (germană) prin compromisuri. Se convertește la ortodoxie, întărește rolul nobilimii în structurile instituționale și **guvernează autocrat**. Cu o educație și formație intelectuală deosebită, cu lecturi filosofice (Montesquieu mai ales), aflată în relații directe cu mediile iluministe franceze, țarina crede în occidentalizarea Rusiei pe care o consideră un stat european. Principalul obstacol în calea reformării îl constituia însăși societatea rusă arhaică și conservatoare. Întărirea rolului statului

asupra unui vast teritoriu, cu o dominantă populație rurală aflată în condiții de dependență, a însemnat creșterea rolului nobilimii pe plan local și central. Reforma administrativ-teritorială, înființarea adunărilor locale ale nobililor în fiecare gubernie (1775) întărește caracterul nobiliar al guvernării. Prin Carta nobilimii (1785) pentru prima dată i se defineau clar drepturile și privilegiile. La nivel central a instituit o adunare reprezentativă a stărilor cu pretenția de parlament, având rol consultativ asupra inițiativelor legislative ale țarinei. Nu avea însă nici o putere de limitare a autorității acesteia.

Juridic se inițiază elaborarea unui cod de legi (Nakaz), proiect eșuat, dar se reușește separarea justiției de administrație și ierarhizarea tribunalelor teritoriale. Toleranța religioasă într-un imperiu ce capătă o configurație multinațională este extinsă și asupra musulmanilor și evreilor. În 1764, reconfirmă exproprierea pământurilor bisericii, pre-oții devenind un fel de funcționari ai statului.

Economic statul a organizat ex-ploatarea zonei Urali și a Siberiei și a desființat vămile interne. Șerbia a fost extinsă (Ucraina, Siberia). Educația și învățământul sunt susținut insuficient, deși este organizat învățământul pentru fete (nobile) și cel mixt, care excludea instruirea șerbilor. Reformele iluministe ruse accentuează contrastele deja existente, evidențiază ruptura dintre elitele politico-intelectuale și societate. Ele consolidează tradiția rusă a guvernării autocrate.

Prusia lui Frederic al II-lea

4.6. Frederic al II-lea întorcându-se victorios din războiul de 7 ani (gravură colorată de epocă); în dreapta, sub frunzele de palmier (simbol al păcii), Maria Tereza

Pentru iluminiști și pentru suveranii reformatori contemporani, Frederic al II-lea (1740-1785) rege în Prusia, constituie modelul „*prin-cipelui filosof*”. Dezvoltă ideile noi de inspirație franceză ale secolului în lucrări de filosofie, istorie, artă politică și militară. În *Anti-Machiavelli* (1740) și *Testament Politic* (1752, 1768) își anunță concepția și ideile despre guvernare.

Programul reformator decurge din însăși particularitățile statului prusac. Ca stat suveran și centralizat, Regatul Prusiei datează din 1701. Face parte din cadrul Sfântului Imperiu roman de națiune germană. La originea lui stau două entități teritoriale și politice: electoratul de Brandenburg (dinastia Hohenzollern) cu drept de vot în alegerea Împăratului și ducatul Prusiei Orientale, independent de Imperiu și în afara granițelor sale. Deci este lipsit de o reală unitate teritorială. Este un stat lipsit de bogății (sol, subsol). A suferit mari pierderi demografice în timpul războaielor din secolul al XVII-lea. Compensatoriu, Frederic a **moștenit** o administrație centrală și o birocrație eficientă (instituțiile locale tradiționale feudale n-au fost desființate); o nobilime docilă, care nu s-a bucurat în trecut de libertăți feudale prea mari; o țărănie cu statut juridic diferit (șerbi sau liberi); o populație dominant protestantă (lutherană și calvină); resurse financiare și o armată bine instruită. Reformele sale care au un ritm mai rapid după 1763, urmăresc eficientizarea acestui sistem, reformarea administrativă și locală nu atât instituțională, înseamnă creșterea exigențelor în selectarea funcționarilor (concurs, absolvenți de universitate, cu cunoștințe juridice, economice) proveniți din rândurile micii nobilimi.

Începe reforma în justiție pe baza unui cod de legi definitivat în 1794 (*Codex Fridericus*, elaborat de cancelarul Cocceji). Din punct de vedere economic, inițiativele sale sunt de natură mercantilistă (comerț, manufacturi) și fiziocrată, acordând împrumuturi pentru generalizarea culturii cartofului, creșterii animalelor de rasă și a viermilor de mătase.

Desființează vămile interne, încheie tratate comerciale (Franța, SUA). Are o balanță comercială echilibrată deși pătrunde pe o piață concurențială extrem de activă (Anglia, Saxonia, Bavaria, orașele hanseatice). Politica impozitară, implică impozitul pe proprietatea funciară, impozitul indirect pe produse de consum (acciza) și regia monopolului statului (tutun, cafea, alcool, cacao). Cea mai mare parte a fondurilor sunt alocate armatei permanente (200.000) instruită și dotată modern, cu un corp ofițeresc recrutat din rândul nobilimii mici (junkeri).

Tolerant prin convingere (deist) și necesitate. Deficitul demografic este suplinit prin atragerea a peste 300.000 de coloniști europeni, preponderent protestanți, dar și evrei. Regele filosof a eșuat în desființarea șerbiei, dar a îmbunătățit condiția juridică a țăranului (desființarea pedepselor corporale, reducerea corvezilor). Frederic a fost animat de ideea ordinii și rațiunii, dar nu a sprijinit mișcarea iluministă prusacă care mergea în direcția dezvoltării unei culturi în limba germană. Principiul care l-a animat în guvernare a fost „*regele este primul servitor al Statului*”. A fost și propriul său ministru, care a administrat „*domeniul*” sau **statul administrativ, nobiliar și militarist**. Pe termen scurt, reformele au făcut din Prusia o putere europeană. Modelul politic autoritar prusac demonstra distanța dintre ideile iluministe și realitatea politicii.

Test de autoevaluare 4.3.

Enumerați măsurile luate de Petru I și Ecaterina a II-a în Rusia pentru modernizarea statului.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsul îl găsiți la pagina 65.

4.6. Iosefinismul

La începutul secolului al XVIII-lea, Casa de Habsburg reprezenta o reală forță politică continentală. Tradițional ea deținea coroana Imperiului german, iar dinastia domnea pe tronul Austriei și Spaniei. Ulterior, evenimentele politico-militare au redus autoritatea habsburgilor la granițele imperiului austriac. Lipsită de pârghiile necesare în spațiul politic german, Casa de Austria se lovea de politica suverană a principilor germani, de creșterea rolului principilor electori din Dieta Imperială și de rivalitatea Prusiei. Autoritatea în cadrul Imperiului german devine mai mult de prestigiu, decât una reală. Dificultatea Vienei în politica externă arătau incapacitatea Statului austriac și a instituțiilor sale în controlul teritoriului și al finanțelor. Reformarea internă se impunea cu necesitate și în primul rând autorității imperiale.

Maria Tereza (1740-1780)

4.7. Maria Tereza ca regină a Ungariei (statuie de bronz)

Maria Tereza guvernează un imperiu care teritorial era format din Austria și posesiunile ereditare ale Coroanei (Boemia, Ungaria) plus teritorii intrate în timp sub Coroana de Habsburg în urma unor păci (Țările de Jos – foste spaniole -, Milano, Mantua, Neapole, Bucovina). Statele componente beneficiau de instituții locale tradiționale și manifestau o supunere formală față de Viena. Imperiul evidenția lipsa de unitate administrativ teritorială și caracterul multinațional (etnic, cultural, religios). Maria Tereza nu a fost aderentă și nici simpatizantă a iluminismului. Ea rămâne prototipul „regelui baroc”, religioasă până la bigotism (autoritate de drept divin) și atașată privilegiilor nobiliare. La baza reformelor sale inițiate fragmentar și cu prudență (1741: Scutirea nobililor de plata impozitelor; interzicerea alungării țăranilor de pe moșie; 1746: Introducerea capitației, impozit după venit și stare socială; 1769: *Certa puncta fixa* obligațiile țăranilor din Transilvania (iobagi și jeleri); 1770: Codul

penal; 1773: Expulzarea iezuiților; 1774: Reforma învățământului; 1774: Comisia urbană fixează obligațiile țăranilor), au stat două principii: respectarea privilegiilor nobilimii și a valorilor tradiționale și întărirea autorității imperiale. **Reformarea sistemului administrativ** și întărirea controlului Vienei asupra teritoriilor nu a dus decât la rezultate parțiale, o unificare administrativă între Austria și Boemia (1749). Celelalte teritorii au manifestat opoziții și atașament față de Dietele locale. Reformarea guvernământului central prin înființarea **Directorului** și revigorarea Consiliului de Stat prin creșterea rolului Cancelarului Kaunitz întâmpină rezistențe locale.

Reformarea sistemului de taxe, deși acorda inițiativelor locale libertate, nu rezolvă problemele financiare. Reformarea armatei care dovedise slăbiciuni inacceptabile, a dus la implicarea Statului în sistemul de recrutare și creșterea gradului de instruire. Eficiența armatei rămâne redusă. Șerbia, dură în Boemia și Ungaria nu este desființată, ameliorându-se numai condiția juridică a țăranului prin fixarea obligațiilor față de nobili și convertirea lor în bani. Reforma bisericii, mai ales în Austria, este strict limitată și prudentă. Maria Tereza nu se lasă condusă de spiritul de toleranță. Manifestă intransigență față de protestanți și evrei.

Totuși, Biserica plătește pentru prima dată taxe, sunt închise mănăstirile care nu-și justificau acțiunile de caritate, reduce numărul sărbătorilor religioase. Cenzura presei este scoasă de sub monopolul bisericii. Reorganizarea sistemului de vămi interne (1775) a stimulat comerțul. Prudența reformelor Mariei Tereza nu a întâmpinat opoziția nobilimii, nici a Bisericii. Guvernarea este personală, dar regimul politic tinde să devină tot mai birocratic. Contemporanii ei i-au numit anii de domnie „*epoca tereziană*”.

Iosif al II-lea (1780-1790)

Fiul Mariei Tereza moștenește un imperiu eterogen ca structură internă și insuficient reformat, înțelegând prin aceasta adaptarea la tranziția spre modernitate. Vizitele făcute în calitate de **coregent** (1765) l-au ajutat să cunoască starea reală a provinciilor Imperiului. Concepția sa politică de guvernare diferă structural de cea a Mariei Tereza, bazându-se pe tradiția dreptului german, iluminismul francez și teoria și practica politică italiană. Modelul absolutismului luminat habsburgic poartă numele de **iosefinism**. În sens larg, noțiunea se extinde asupra întregii politici de reformare a societății, cu o **puternică componentă culturală și anticlericală**. Potrivit ei, tot ce este rațional este realizabil. Iosif al II-lea caută să imprime reformelor un caracter politic unitar, cuprinzând întreaga arie geografică a imperiului și un ritm accelerat. Scopul lor este acela de a avea un Stat capabil să folosească eficient resursele, economice și umane de care dispune.

Reforma guvernului central rămâne o prioritate, extinsă și asupra Ungariei și Țărilor de Jos, întărind controlul imperial și al Capitalei asupra teritoriului multinațional. Înlocuirea sistemului de guvernare locale cu un sistem administrativ aflat sub control imperial, a urmărit limitarea puterii locale a nobilimii și **uniformizarea administrativă**. În 1784, este decretată limba germană ca limbă oficială. Tot acest efort a fost susținut de o intensă activitate legislativă care avea drept scop eliminarea arbitrarului și

Trăsăturile
“iosefinismului”

o justiție unitară, umană. Codul penal (1781) suprima tortura, instituia egalitatea civilă în fața legii.

Pentru un imperiu multiconfesional, pacea civilă putea fi asigurată printr-o reformă religioasă care să garanteze toleranța. Prin **Patenta de Toleranță (1781)** s-a realizat raționalizarea bisericii și a vieții religioase. Biserica în întregul ei a fost subordonată intereselor Statului. Patenta garantează libertatea exercitării tuturor confesiunilor religioase. Acordarea acestei libertăți lărga considerabil baza socială de susținere a guvernării. Reglementările privind statutul evreilor sunt unice pentru epocă. Desființarea ordinilor monahale contemplative și inutile în plan educațional sau de caritate, organizarea de către stat a învățământului clerical, numirea episcopilor fără consimțământul Papei au trezit reacția Romei, prin radicalitatea și rapiditatea cu care au fost introduse. Iosefinismul promova o rațiune de stat laică, crea temeri privind posibila independență a bisericii față de Roma, ceea ce amintea de galicanismul francez sau de anglicanism. Lezarea intereselor bisericii catolice l-a determinat pe Papa Pius al VI-lea să-l amenințe cu excomunicarea și să întreprindă o vizită la Viena.

Reformele lui Iosif al II-lea

Problema statutului țăranului, este o problemă reală care va fi și ea integrată concepției iosefiniste despre stat. Țăranul este privit sub aspectul utilității muncii lui, ca producător și contribuabil al Statului. Reformarea și ameliorarea raporturilor feudale va avea ca moment semnificativ **Patenta de desființare a serbiei (1781 / 1782)**. Iosif a procedat mai întâi la abolirea serbiei pe domeniile Coroanei și ale Bisericii.

În Boemia, Carintia, Moravia, Ungaria, unii nobili i-au urmat exemplul. În 1785, reforma este introdusă și în Transilvania. Cea mai amplă reformă a sa în agricultură a fost legea agrară și a taxelor (1789) prin care desființa obligațiile feudale (zeciuiala, robota) și introduce un sistem unic în funcție de mărimea proprietății.

Reforma educațională a introdus învățământul primar obligatoriu pentru toții copiii. Economia a fost susținută prin măsuri mercantiliste, iar desființarea vămilelor interne (cu excepția Ungariei) a favorizat piața națională. Prin creșterea influenței statului, iosefinismul urmărea armonizarea ideii de bunăstare publică cu cea de consolidare a monarhiei. Inovațiile iosefinismului sprijinite pe larg de cercurile masonice au creat prin radicalitatea și rapiditatea introducerii lor, accețiune, indignare, dezaprobare în societate, un evantai de atitudini de stări de spirit ce nu poate fi comparat cu stabilitatea epocii tereziene.

Iosif al II-lea pare cel mai angajat și determinat monarh pe calea reformelor. El a fost un monarh luminat, radical, chiar intolerant politic care a reorganizat sistemul tradițional, eficientizându-l. Urmărind unitatea imperiului, el a stimulat indirect reacția naționalităților și formele de emancipare a lor. În 1790, a fost sfătuit să își retragă patentele (cu excepția celei a toleranței) și să restaureze sistemul terezian.

Reformele absolutismului luminat, deși au avut rezultate spectaculoase imediate au evidențiat limitele dintre necesitățile de modernizare ale societăților și posibilitățile reale de aplicare a lor. Absolutismul luminat nu a găsit în iluminism doctrina și nici stilul adecvat de reformare.

 Test de autoevaluare 4.4.

Enumerați cel puțin trei caracteristici ale politicii iluministe din timpul Mariei Tereza și al lui Iosif al II-lea.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 65.

Rezumat:

În secolul al XVIII-lea, Luminile, mișcare cultural intelectuală dezvoltată pe baza cartezianismului și a spiritului științific modern, au devenit un fenomen european. Gândirea iluministă este creatoarea unei noi viziuni și culturi politice. Ideile și proiectele filosofilor, promotorii Luminilor, se caracterizează prin credința că prin cultură și educație fac indispensabil progresul rațiunii, se pot emancipa și ieși de sub tutela autorităților. Cultura, prin dimensiunea ei universală, poate constitui o alternativă a unității Europei în diversitatea ei. Iluminismul pune în valoare aspirații umane de valabilitate universală: libertatea, egalitatea, respectul față de persoana umană, fericirea, toleranța.

4.7. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 4**Test 4.1.**

Cultura și educația sunt instrumentele de emancipare politică și socială. În spațiul românesc, manifestarea cea mai clară a iluminismului a reprezentat-o Școala Ardeleană.

Test 4.2.

1. Superioritatea drepturilor naturale; 2. valoarea și importanța rațiunii și a educației; 3. credința în progres; 4. ideea libertății ca drept absolut; 5. superioritatea drepturilor naturale; 6. crearea și utilizarea opiniei publice – prin intruniri publice (saloane sau cafenele), ziare; 7. caracterul teoretic și stilul dinamic.

Test 4.3.

Creșterea autorității centrale; subordonarea nobilimii refractare; apariția împărțirii administrativ-teritoriale unitare; modernizarea instituțiilor (arata, administrația, apariția Senatului); desființarea vămilelor interne.

Test 4.4.

Reformarea sistemului administrativ; toleranța religioasă; reforme educaționale; reformele sociale (desființarea șerbiei)

Lucrarea de verificare 4**Instrucțiuni privind testul de evaluare:**

- daca este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- se trimite prin poștă tutorelui.
- se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Comparați, prin completarea tabelului de mai jos (pe o foaie separată), măsurile de reformă a suveranilor iluminați din Rusia și din Prusia. Apoi încercați să stabiliți care sunt asemănările și deosebirile dintre politicile din cele două imperii.

DOMENIU	RUSIA	PRUSIA
Economic		
Juridic		
Politic		
	RUSIA	PRUSIA
Asemănări		
Deosebiri		

4.8 . Bibliografie

Imhof Ulrich, *Europa luminilor*, Ed. Polirom, 2003, p. 7-13; 81-202.

Oppenheim Walter, *Europa și despoții luminați*, Ed. All, București, 1998, p. 1-11; 37-155.

Oppenheim Walter, *Habsburgii și Hohenzollernii, 1713-1786*, Ed. All, București, 1995, p. 94-137.

Unitatea de învățare Nr. 5

REVOLUȚIILE, ALTERNATIVĂ DE TRECERE LA EPOCA MODERNĂ

Cuprins

5.1. Obiectivele unității.....	67
5.2. Modelul anglo-american. Caracteristici generale.....	67
5.3. Revoluția engleză.....	68
5.4. Revoluția americană	72
5.5. Revoluția franceză.....	80
5.6. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare.....	100
5.7. Bibliografie.....	101

5.1. Obiectivele unității

- Analiza modelului anglo-american de trecere la epoca modernă
- Prezentarea caracteristicilor generale ale revoluției franceze
- Definirea conceptului de revoluție industrială

5.2. Modelul anglo-american

Oportunitatea și semnificația revoluției

Conceptul de revoluție

Ambele trebuie înțelese și explicate prin logica timpului. Conceptul de revoluție, cu conotație eminentă politică are semnificația, chiar și după evenimentele petrecute în Anglia (1642-1660) nu de schimbări distructive, de rupere a structurilor societății și de construcție a unui nou sistem așa cum se va întâmpla în Franța. Împrumutat din științele astronomice și mecanice (Copernic, Kepler, Galilei), cuvântul **revoluție** desemnează/semnifică mișcarea de întoarcere la punctul de plecare. Englezii l-au folosit în sens politic cu referire strictă la evenimentele din 1688: „*revoluția glorioasă*”, petrecută fără vărsare de sânge și constând ca finalitate prin încheierea unui ciclu istoric al relațiilor dintre cele două instituții fundamentale ale Statului: monarhia și parlamentul. Revoluția a constat în precizarea definitivă prin **Bilul drepturilor** (1689) a sferei puterii monarhului și parlamentului și a mecanismelor care reglau funcționarea și raporturile dintre ele: separarea puterilor în stat.

Până la evenimentele din Franța (1789) revoluția ca mijloc distructiv al vechiului tip de societate, deci cu sensul de a nega sau respinge o realitate moștenită și în contradicție cu valorile noi ale timpului prezent printr-o acțiune conștientă și solidarizatoare a societății, nu face parte din orizontul politic european, nici al elitelor politico-economico-culturale și nici al vreunui corp social. În cadrul gândirii iluministe franceze de exemplu, deși cuvântul revoluție face parte din limbajul folosit, el nu are sensul distructiv. Nici un gânditor iluminist nu a anticipat sau proiectat revoluția în formele distructiv-radicală în care ea se va desfășura. O revoluție de tip englez sau american nu face parte din orizontul politic existent în țările

continentului european sau eventual face parte numai din orizontul de așteptare. Societățile europene, în diversitatea lor, creaseră chiar și în occidentul avansat pe calea modernității, o burghezie cu predispoziții și potențial inegal în plan economic și politic. Existența, conduita și comportamentul acestui corp social, neomo-gen și imatur politic sunt condiționate prioritar de interese și libertăți economice care puteau fi satisfăcute și stimula-te prin inițiativele reformatoare ale guvernământului (desființarea internă a vămile, libertatea comerțului, politica de impozitare). Oportunitățile politice se identifică cu libertățile de valabilitate universală care pune în evidență conform dezideratelor timpului, autonomia individului în raport cu societatea corporilor sociale aflate într-o relație de dependență bazată pe rang și privilegiu. Viitorul politic al burgheziei europene este deocamdată incert, până la Declarația drepturilor omului și cetățeanului (1789) neexistând nici un proiect-program care să o mobilizeze și să-i ofere un cadru politic adecvat de acțiune în această direcție.

5.1. Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului (aici, imagine a foii volante care a circulat în epocă)

Mai degrabă, Voltaire, Diderot și Rousseau, desemnau / înțelegeau prin revoluție, reformarea conform valorilor pe care le promovau a sistemului de guvernământ existent și a eficientizării lui. Odată cu revoluția americană, al cărei proiect politic este capabil să mobilizeze activ națiunea în libera alegere a formei de guvernământ și a unui regim politic bazat pe câteva principii fundamentale ale libertăților civice și politice cetățenești, totul devine posibil ca formă de desfășurare și obiective.

Mai degrabă, Voltaire, Diderot și Rousseau, desemnau / înțelegeau prin revoluție, reformarea conform valorilor pe care le promovau a sistemului de

guvernământ existent și a eficientizării lui. Odată cu revoluția americană, al cărei proiect politic este capabil să mobilizeze activ națiunea în libera alegere a formei de guvernământ și a unui regim politic bazat pe câteva principii fundamentale ale libertăților civice și politice cetățenești, totul devine posibil ca formă de desfășurare și obiective.

5.3. Revoluția engleză

Începând cu secolul al XVII-lea, Anglia devine un spațiu al experimentelor care prefigurează modelul de modernitate și componentele sale esențiale. Structurile societății engleze cunosc o evoluție organică progresivă spre un nou tip de societate construit atât pe baza valorilor tradiționale – libertățile engleze – cât și pe valorile născute din practica de guvernare sau din reflecția cu caracter politic. De semnalat faptul că, în societatea engleză problemele politice nu pot fi separate de cele religioase. Ultimele au constituit un vast câmp de confruntare și reflecție care a antrenat elitele religioase în diversitatea lor și cele laice și care au dus la nașterea unor concepte precum: autoguvernare, reprezentativitate, contract social, bine comun, insurecție, care vor deveni prin laicizare, valori ale democrației moderne.

5.2. Magna Charta Libertatum
(1215)

Tradițional, o parte a istoriografiei, asociază revoluției războiul dintre Rege și parlament care a antrenat societatea engleză timp de 7 ani (1642-1649) într-un conflict militar civil. În realitate, războiul a reglat litigiul dintre cele două instituții privind funcționarea lor, litigiu care mocnea încă din secolul al XIII-lea și care s-a acutizat începând cu 1603, odată cu urcarea pe tron a noii dinastii originare din Scoția: dinastia Stuart. Ca reflex al tradițiilor specifice, al particularităților propriului regat, guvernarea lor se va adapta greu la realitățile regatului Angliei și se va solda nu numai cu uniunea politică personală a Scoției cu Anglia, ci și cu practici curente care contravin libertăților tradiționale engleze de care aceștia erau foarte mândri.

Particularitățile societății și vieții politice engleze până în 1689

Tradiția istorică îndelungată a unei funcționări echilibrate, chiar dacă nu foarte bine delimitate între sfera puterii monarhului și parlament (Magna Charta Libertatum, Petiția drepturilor – 1628, Mustrarea cea mare – 1641) sunt legi cu valoare constituțională care reglementează aceste raporturi.

Guvernământul este contractual, legitimat prin consimțământul poporului să reprezinte activitatea lui în parlament (Camera Comunelor). Națiunea engleză ca

un corp politic se regăsește reprezentată în parlamentul bicameral avându-și garantate libertățile civice (*Habeas Corpus Act*, 1679). Anglia este o monarhie parlamentară.

Regele ca suzeran și suveran și-a întărit sfera puterii în calitate și de șef spiritual al bisericii naționale anglicane. El este arbitrul și garantul păcii și al ordinii civile.

Guvernământul și instituțiile Statului sunt puțin centralizate și lipsite de o birocrație dată de un aparat administrativ. Funcționează în special pe plan local libertățile tradiționale (Common Law) care menține autogovernarea și justiția locală.

Politica economică a statului (mercantilistă și protecționistă după caz), nu monopolizează (etatizează) viața economică, lăsând liberă și inițiativa particulară. În consecință, dinamismul economico-social și capitalizarea societății duc la o mobilitate socială bazată pe calitatea de producător și proprietar.

Conversia structurilor economico-sociale, manufacturiere, bancare, duc la nașterea unui nou țesut social – clasa de mijloc: burghezia – și la capitalizarea timpurie a societății

Toate acestea explică dinamismul societății engleze și evidențiază rolul inițiativei individuale.

5.3. Carol I, tablou de Anthonis van Dyke (1635)

5.4. Propaganda noului guvern – Oliver Cromwell ca Lord Protector (pe partea dreaptă sunt indicate calitățile sale, pe latura stângă, provinciile coroanei îi aduc, asemeni împăraților de la începutul evului mediu, omagiul și supunerea)

monarhiste, pro-parlamentare și pro-anglicane care luptau pentru reinstaurarea dinastiei Stuartilor.

Înfrângerea regelui Carol I Stuart, procesul politic și pedeapsa capitală care i-au urmat, se vor finaliza prin introducerea unui nou regim politic; Republica (1649-1653) și Protectoratul (1653-1659).

Revoluția puritană, perioada cuprinsă între 1649-1659 se identifică cu exercitarea puterii de către O. Cromwell în calitate de reprezentant politic al celei mai intransigente disidențe religioase protestante – puritanii – care contribuise la victoria armatei parlamentare împotriva celei regaliste și de menținerea vechiului parlament epurat succesiv de elementele adversare și de armata al cărui conducător și organizator fusese. Guvernarea lui O. Cromwell a însemnat instaurarea păcii civile prin folosirea forței și unificarea Scoției și Irlandei cu Anglia. Apelul la armată ca mijloc de a da stabilitate guvernării și instaurării ordinii era străin de tradițiile engleze. În cadrul noului experiment politic care a însemnat de exemplu și adoptarea **instrumentului de guvernare ca act cu valoare de Constituție** care legitima instituțiile statului pe principiul separării puterilor

în stat, viața politică s-a tensionat născând noi conflicte (armată-parlament, atitudini pro monarhice etc.) ceea ce a dus generic la o guvernare conservatoare, bazată pe o putere exercitată autoritar și pe structuri locale și centrale militarizate. Experimentul politic însoțit de introducerea în societate a unor norme comportamental-religioase severe, a bulversat tradițiile și mentalitatea contemporanilor făcându-l să regrete tot mai mult „*absolutismul*” Stuartilor. Guvernare mult mai autoritară și arbitrară decât a Stuartilor, dictatura militară a lui O. Cromwell a fost tolerată de o parte a societății engleze pentru care unele succese ale politicii externe (războiul comercial anglo-olandez 1652-1654 sau ocuparea insulei Jamaica) și mai ales încurajarea protecționismului prin Actele de navigație (1651) au constituit surse de întărire a poziției economice. Această poziție a favorizat în același timp și afirmarea unor puternice curente politice opozante pro-

Restaurația (1660-1688)

Este legitimată prin alegerea unui nou parlament cu o majoritate pro-monarhistă. Va fi un permanent compromis al guvernământului cu parlamentul ce va accentua caracterul parlamentar al monarhiei engleze. Fundamentele guvernării vor fi jalonate de declarația de la Breda (act nescris) în numele căreia Carol al II-lea (1660-1685) promite că va guverna: toleranța religioasă, garantarea proprietății (inclusiv al celor achiziționate în timpul lui Cromwell, amnistie generală). Atitudinile diferite mai ales în problemele religioase, deși creează tensiuni în relația rege-parlament, nu mai pot duce, după experiența războiului civil, la o guvernare de tip autoritar și la suspendarea parlamentului.

Iacob al II-lea și
eșecul politicii sale

Iacob al II-lea (1685-1688), rege cu opțiuni catolice, este încoronat, conform tradiției, ca rege protestant și cap al bisericii naționale anglicane. Suspiciunea societății față de el este alimentată și întreținută de parlament care, în 1673, votează *Test Act* prin care se condiționa deținerea unor funcții publice de apartenența confesională la anglicanism. Subestimând raportul de forțe dintre monarhie și parlament și sensibilitățile anticatolice ale englezilor, Iacob al II-lea a promulgat **Declarația de indulgență** (1687, 1688) prin care instaura un veritabil climat de toleranță religioasă. În acest context, parlamentul oferă coroana ginerelui lui Iacob al II-lea, regele Olandei Wilhelm de Orania, solicitându-i să asigure succesiunea la tron pe linie protestantă. În fața debarcării și intervenției militare, Iacob al II-lea părăsește capitala. Considerând tronul vacant prin abdicare, parlamentul votează **Declarația drepturilor** (1689) care sub forma unui contract scris stabilea condițiile guvernării noii dinastii Stuart-Orania (1689-1714): separarea puterii în stat (executivă și legislativă). Suveranitatea legislativă era definitiv transferată națiunii prin reprezentanții corpului politic parlamentar. Evenimentele anilor 1688-1689 au fost denumite de contemporani revoluția glorioasă.

Revoluția glorioasă (1689)

Regimul bazat pe continuitate instituțională își va perfecționa funcționarea prin reglementări legislative care îi vor da eficiență și stabilitate. (Actul de succesiune – 1701; condiționează apartenența regilor la cultul anglican; inamovabilitatea judecătorilor, reglementarea duratei de lucru a parlamentului etc.).

Anglia se consolidează ca o monarhie ereditară, parlamentară, în care regele este șeful statului și simbolul unității națiunii. Din punct de vedere tradițional monarhul își legitimează puterea pe baza unui contract social bazat pe respectarea drepturilor și libertăților civice, al cărui garant este. Încălcarea contractului de guvernare dă supușilor libertatea apelului la insurgență. Puterea executivă pe care o deține înseamnă competențe interne (formal împarte puterea cu guvernul) și externe: numește prim-ministrul din rândul majorității parlamentare câștigătoare a alegerilor, numește membrii Camerei Lorzilor, este șef spiritual al bisericii anglicane, inițiază politica externă, inițiază legi și garantează aplicarea lor. J. Locke (1632-1704) abordează teoretic experiența politică a Revoluției glorioase, formulând **principiul separării puterilor în stat**. Începând cu 1714, continuitatea coroanei este asigurată de Dinastia de Hanovra (1901).

5.5. Structura politică a Angliei după 1688

Test de autoevaluare 5.1.

Enumerați etapele constituirii sistemului politic englez de-a lungul secolului XVII.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 100.

5.4. Revoluția americană

Originile revoluției americane

Originile revoluției americane trebuie căutate în particularitățile coloniale nord-americane:

- colonizarea litoralului atlantic susținută la ritmuri și intensități diferite pe parcursul unui secol (1609 prima colonie Virginia, 1732 ultima din cele 13, Georgia)
- emigrația, inițial de origine anglosaxonă este determinată de evenimentele care au urmat reformei anglicane, de consecințele economico-sociale ale conversiei structurilor societății engleze, de bulversările politice din Anglia. Emigrația devine o formă de protest, liber consimțită, o alternativă și o opțiune pentru un alt mod de viață. Este un fenomen care

debutează odată cu premodernitatea și o va însoți extinzându-se ca origini și proveniență și la alte state europene.

- coloniștii sunt disidenți protestanți care, după modelul biblic construiesc un nou tip de societate conformă valorilor morale religioase și respectării libertăților tradiționale engleze. În 1620 se înregistrează primul transport masiv de emigranți (120 de pelerini) debarcați de pe vasul mitic “*Mayflower*”
- mijloacele de constituire și statutul juridic al fiecăreia dintre cele 13 colonii în raport cu metropola, diferă: colonii de emigrație (de populare și exploatare); colonii cu cartă (mandată de rege unei companii comerciale sau unei persoane fizice în calitate de administrator);
- colonii fondate la inițiativa particulară (de obicei a unei “secte religioase”).

Geografic ele cuprind o zonă continentală compactă, implicând intervenția administrativ-financiară și populaționistă minoră a statului. Organizarea administrativă a rămas datorită distanței față de metropolă la inițiativa colonizatorilor, implicând și un control mai puțin strict al acesteia.

În diversitatea lor, cele 13 colonii prezintă și elemente de unitate:

- relația cu metropola, ca părți componente ale imperiului colonial englez risipit pe trei continente și a Coroanei (Statutului) este statuată pe **pactul colonial**, bazat pe **principiul exclusivului** (relații comerciale permanente, export de materie primă, import de produse prelucrate, piața de desfacere, oferta de muncă;
- Indiferent de particularitățile fiecăreia dintre colonii ele sunt populate de albi-anglosaxoni-protestanți.

5.7. *Viața unei femei din colonii – nașterea copiilor, activități domestice și moartea (broderie făcută de soția unui colonist în sec. XVIII)*

Coloniștii construiesc o societate și o civilizație colonială bazată pe un set de valori comune unanim acceptate: respectarea drepturilor naturale, respectarea libertăților individuale, autoguvernarea (alegerea structurilor administrative interne, își dau legi /carte proprii), autonomie locală, viața comunitară (condiție și garanție a supraviețuirii).

Biserica este o prezență activă în viața comunitară care modelează direct și indirect societatea și caracterele umane. Este autonomă în raport cu oricare altă structură de autoritate administrativă, marchează viața socială prin constrângeri religioase, rigiditate morală, austeritate comportamentală, intolerantă (catolici și evrei), propagă cultul muncii ca sursă de îmbogățire.

Avantajate de distanță mare față de metropolă și mai ales de imensitatea spațiului geografic care putea fi explorat și valorificat prin punerea în valoare a solului, coloniștii dezvoltă o viață economică semi-independentă care devine cu timpul concurențială pentru metropola care practică politica tradițională a „pactului exclusivului” percepând taxe (impozite) fără consultare (fără reprezentare a coloniilor în parlamentul englez).

5.6. Repere privind evoluția tensiunilor economice în relația metropola-colonii

1651: Actul de navigație deschide seria imixtiunilor care aduc atingere intereselor economice ale coloniștilor

1663: Stapple Act – produsele europene destinate coloniilor nord americane trebuie să treacă obligatoriu mai întâi prin Anglia

1670: Compania Golfului Hudson primește din partea regelui Carol al II-lea deținerea monopolului comerțului în bazinul golfului

1696: Constituirea Departamentului pentru comerțul cu coloniile

1698: Woolens Act interzicea comerțul cu lână sau cu produse din lână între colonii

1733: Legea melasei, introducea prohibiția asupra trestiei de zahăr și a romului din Indiile de Vest franceze

1750: Interzicerea construcție de manufacturi metalurgice

1761: Ordonanțele de asistență: introduce dreptul de perchiziție, încercându-se să se pună capăt comerțului ilicit și contrabandei

1764: Legea zahărului stabilește noi tarife pentru comerțul cu zahăr; introduce pedepse pentru cei ce se sustrag de la plata impozitelor; Legea privind introducerea obligatorie a lirei engleze

1765: Legea timbrului (Stamps Act) introduce taxa pe timbru (ziare, documente și acte cu caracter legal)

Legea de încartiruire-introducea obligativitatea coloniștilor de a găzdui în casele lor trupele engleze.

Reacția la aceste imixtiuni a fost Declarația drepturilor și libertăților (1765, 19 octombrie) adoptată de reprezentanții a 9 colonii reuniți la New York, prin care solicită coloniștilor drepturi egale cu populația metropolitană în privința consultării și consimțământului privind impozitarea. Ca urmare, metropola retrage legea timbrului, dar Parlamentul își reafirmă dreptul de a legifera în orice problemă privind coloniile.

1767: Legea Townshend impune coloniilor taxe vamale asupra importurilor de sticlă, plumb, ceai, indigo

Reacția coloniștilor: boicotul la aceste produse, iar în decembrie 1773 va avea loc „partida de ceai” din portul Boston cu consecințe în planul relației politice și economice dintre metropolă și colonii.

Valorificarea spațiului geografic și cucerirea treptată a Vestului (“*frontiera mobilă*”) determină asimetrii coloniale ca suprafață, potențial uman și economic mai întâi pe axa de formare a lor.

- **Nordul** reprezintă activități productive rurale, organizate pe producția de fermă (evidențiază rolul familiei, suprafața fermei depinzând inițial de numărul brațelor de muncă ale acesteia), dar și activități comerciale, productive și financiare în mediul urban limitrof, oceanic. Dezvoltă legături cu metropola și Lumea Veche, folosește munca salariată, atrage emigrația, dezvoltă urbanismul, se capitalizează în ritmuri mai alerte.
- **Sudul**. Oportunitățile lui sunt construite pe o civilizație funciară aristocrată, dezvoltă producția de monocultură a plantațiilor, sclavia compensează lipsa de forță de muncă în condiții climatice dificile. În 1619 are loc primul transport de sclavi negri organizat de comercianții englezi.

Odată cu valorizarea spațiului, coloniștii își depășesc condiția materială modestă “*egalitatea în sărăcie a emigrantului*”, dobândesc calitatea de proprietar de pământ care le asigură egalitate de statut social (nu eco-

nomic!). Se pun astfel bazele unui corp social egal în fața legilor, care pentru inițiativa economică personală devine o condiție a valorificării egalității șanselor și a modificării statutului economic.

Concluzii:

- libertățile coloniștilor americani depășeau cu mult orice limită tolerabilă a relației metropolă-colonie. În consecință, englezii care în prima jumătate a secolului al XVIII-lea cunosc etapa premergătoare a revoluției industriale (solicitări de materie primă, debutul invențiilor tehnice, inovații etc.) vor înăspri legislația economică și controlul militar în colonii, mai ales după 1763
- emanciparea politică, economică, mentală, culturală a coloniștilor nord americani au dimensiune continentală, precede revoluția politică și înseamnă conștientizarea priorităților de interes general („*binele comun*”) și argumentarea și afirmarea propriei individualități în raport cu metropola și națiunea engleză.

Nașterea națiunii americane

În contextul amintit și în jurul unui proiect politic coerent și argumentat – independența coloniilor – se naște și se afirmă în plan politic cea mai tânără și mai modernă națiune din lume. Ea nu are un trecut istoric îndelungat, ci numai prezent și viitor. Printr-un act de voință comună, revoluționar pentru epocă, va rupe ca urmare a imixtiunilor tot mai punitive ale metropolei în viața coloniilor relația de dependență cu aceasta.

Pe baza reprezentării fiecărei colonii, vor lua ființă două instituții americane comune care vorbesc și acționează în numele interesului și voinței generale a coloniilor reunite: Congresul american (1774) și Armata continentală (1775).

Considerând drept legitim dreptul la insurgență ca urmare a încălcării constante și îndelungate a contractului de guvernare de către metropolă, coloniștii își revendică și reclamă independența. Recursul la arme este mijlocul prin care își asumă responsabilitatea apărării actului de voință comună, deși metropola îi califică rebeli.

Rolul opiniei publice în pregătirea stării de spirit revoluționare a fost hotărâtor. Reprezentanții elitei politice și ai societății civile imprimă atitudine și acțiune colectivităților care-și asumă destinul politic. Prin liderii de opinie populația se implică public și ia atitudine față de evenimente. Mijloacele prin care o face sunt diverse: circulația informației (presă, broșuri), predici, asociații („*Fii libertății*”), Comitete de corespondență etc.

În calitate de lideri de opinie, Thomas Paine (1737-1809) publică pamfletul **Common sence** (9 ianuarie 1776) în care critică guvernământul englez la modul virulent considerându-l „papism politic”. Pamfletul a devenit un adevărat proiect politic, instrument de propagandă al ideilor pro-independențe; B. Franklin (1706-1790), este proprietarul „*Gazetei de Pennsylvania*”, iar Th. Jefferson este autorul pamfletului: „*Privire sumară asupra drepturilor Americii britanice*”.

Apariția
Congresului
american și a
Armatei
continentale

5.7. Semnarea Declarației de Independență (4 iulie 1776), tablou de J. Trumbull

Definirea revoluției americane

Declarația de Independență (4 iulie 1776) a coloniilor americane semnifică afirmarea națiunii americane ca națiune politică, care în numele sistemului său de valori sintetizate în Crezul american își proclamă oficial independența propriului stat pe care printr-o mobilizare exemplară este capabilă să o și cucerească. **Războiul de independență** (1776-1783) reprezintă așadar mijlocul prin care se naște statul american și națiunea americană se afirmă ca națiune politică.

În ce constă revoluția americană ?

Revoluția americană este eminentamente o revoluție politică. Ea constă în elaborarea constituției americane ca lege fundamentală și a principiilor în numele cărora se construiesc instituțiile statului american ca realitate de jure și de factor, se definesc competențele lor precum și raporturile dintre ele și relația dintre acestea cu cetățenii. La baza elaborării acestei constituții stau:

- principii și practici metropolitane
- experiența proprie de autoguvernare
- idei liberale (G. Locke)
- idei iluministe (autohtone și europene)

Ea proclamă și garantează principiile politice care fundamentează funcționarea unei societăți moderne.

Este rodul dezbaterii reprezentanților celor 13 state independente reunite sub titulatura de Confederația Statelor Unite ale Americii într-o Convenție la Philadelphia (1787), cu rol de Adunare Constituantă. Principiul care a stat la baza elaborării ei decurge din practica curentă care îi călăuzise pe coloniști: „*cartele libertății instituie puterea*” (și nu invers!). Rezultat nu al unei ideologii ci a unei anumite realități diverse dar abordată pragmatic, proiectul constituției al cărui părinte a fost J. Madison a fost supus dezbaterii publice. Cu această ocazie sunt exersate și diversificate noi forme de exprimare și exercitare a democrației: dezbaterea, rezoluția, consensul, compromisul, amendamentul, votul majoritar.

**Dezbaterile
în jurul
constituției**

De ce era necesară o constituție ?

Cele 13 state independente, pe fundalul reconstrucției postbelice, manifestau mai mult atașament pentru propria suveranitate, legi și tradiții locale, decât pentru interesele generale ale uniunii. Centralizarea puterii executive și juridice în mâinile Congresului produsă în contextul războiului crea nemulțumiri, iar lipsa unor mijloace de penalizare a Statelor care nu aplicau hotărârile Congresului antrenau acțiuni care amenințau cu dezintegrarea unității confederației. Existența politică a statelor independente devine astfel tot mai mult condiționată de existența unei legi cu aplicabilitate și respectare generală ca o garanție a unității, construită și apărută conform voinței generale. Apoi, constituția trebuia să armonizeze interesele generale ale americanilor cu cele particulare ale fiecăruia din cele 13 state independente.

**Problema
sclaviei**

Condiționări și compromisuri față de problema sclaviei. În cadrul dezbaterilor privind prevederile constituției, reprezentanții statelor sudiste au condiționat rămânerea în uniune și votarea constituției de menținerea sclaviei și a excluziunii negrilor de la drepturile civice și politice. Cum reprezentanții majorității statelor împărtășeau convingerea optimistă potrivit căreia sclavia, așa cum fusese introdusă (din necesitate) va și dispărea, fiind resorbită de sistem atunci când ea nu va mai fi necesară, a survenit compromisul: sclavia a fost lăsată la latitudinea și dispoziția legislativă a fiecărui stat. S-a căzut totuși de comun acord că, până în 1808 statele să renunțe la comerțul cu sclavi care teoretic alimenta instituția cu această categorie de forță de muncă.

Constituția americană nu este elaborată în numele unei ideologii anume. Produs al unor tendințe diverse care au ca esență libertățile naturale ale omului, ea este un exemplu de creativitate politică născută din abordarea pragmatică a unei realități. Fructul compromisului dintre marile și micile state ale uniunii și a diverselor tendințe de interese, ea exprimă la modul durabil propria identitate a americanilor, fiind o lege dată de ei pentru ei în numele unor principii de valabilitate universală. Este **prima constituție modernă scrisă**, elaborată de reprezentanții poporului care la modul real se manifestă ca suveran în numele poporului suveran.

**Problema
amendamente-
lor și a
libertăților
cetățenești**

La 17 septembrie 1787, Constituția este dată publicității și supusă dezbaterii publice. În urma ratificării ei de fiecare stat (era necesară o majoritate de 9 din 13 state) este supusă aprobării Congresului. Intră în vigoare la 4 martie 1789. Libertățile cetățenești vor face obiectul primelor zece Amendamente (1789-1791). În aprilie 1789 se desfășoară alegeri prezidențiale în urma cărora G. Washington este ales ca președinte și instituționalizează Republica. Cu aceasta revoluția americană lua sfârșit.

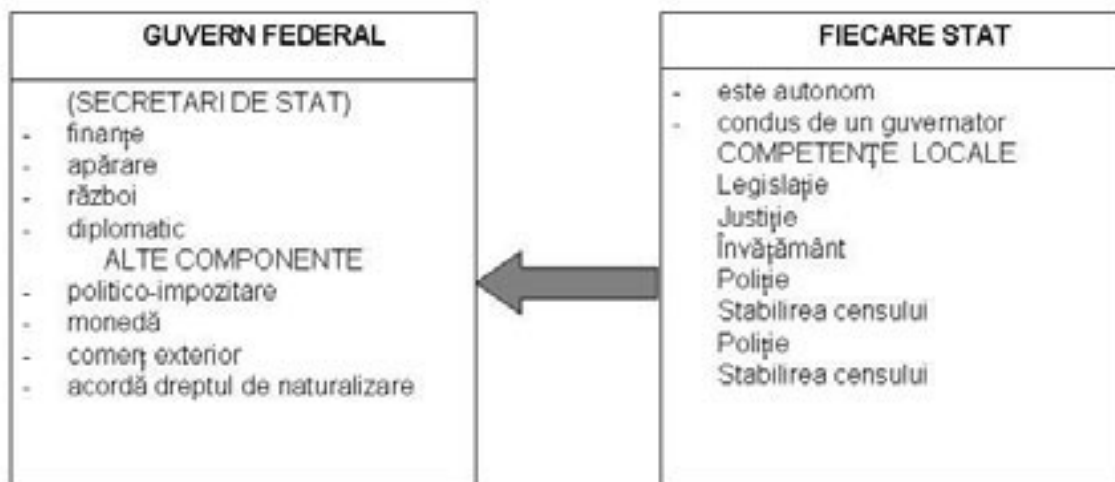
5.8. Instituțiile statului federal

INSTITUȚIILE STATULUI FEDERAL
(Separarea puterilor în stat - Constituția din 1787)

Puterea Executivă	Puterea legislativă	Puterea Judiciară
Președinte	Congres	Curtea Supremă de Justiție
<ul style="list-style-type: none"> - ales pe 4 ani/ 2 mandate - șef al executivului federal - comandant al armatei și al marinei - încheie tratate - în caz de trădare sau alte delikte poate fi pus sub acuzare și destituit - vicepreședinte (președinte al Senatului) VOT INDIRECT - mari electori din fiecare stat 	<ul style="list-style-type: none"> Senat + Camera reprezentanților - 2 senatori pentru fiecare stat indiferent de mărime și nr. populației - mandat de 6 ani - aleasă pe o durată de 2 ani - nr. deputaților este direct proporțional cu populația fiecărui stat VOT DIRECT - electori: vot censitar - excluși non-proprietari, negrii și femeile 	<ul style="list-style-type: none"> Judecători numiți de președinte și validați de Senat Veghează la respectarea Constituției (lege federală)

5.9. Instituțiile statului federal (relația dintre guvernul federal și statele uniunii)

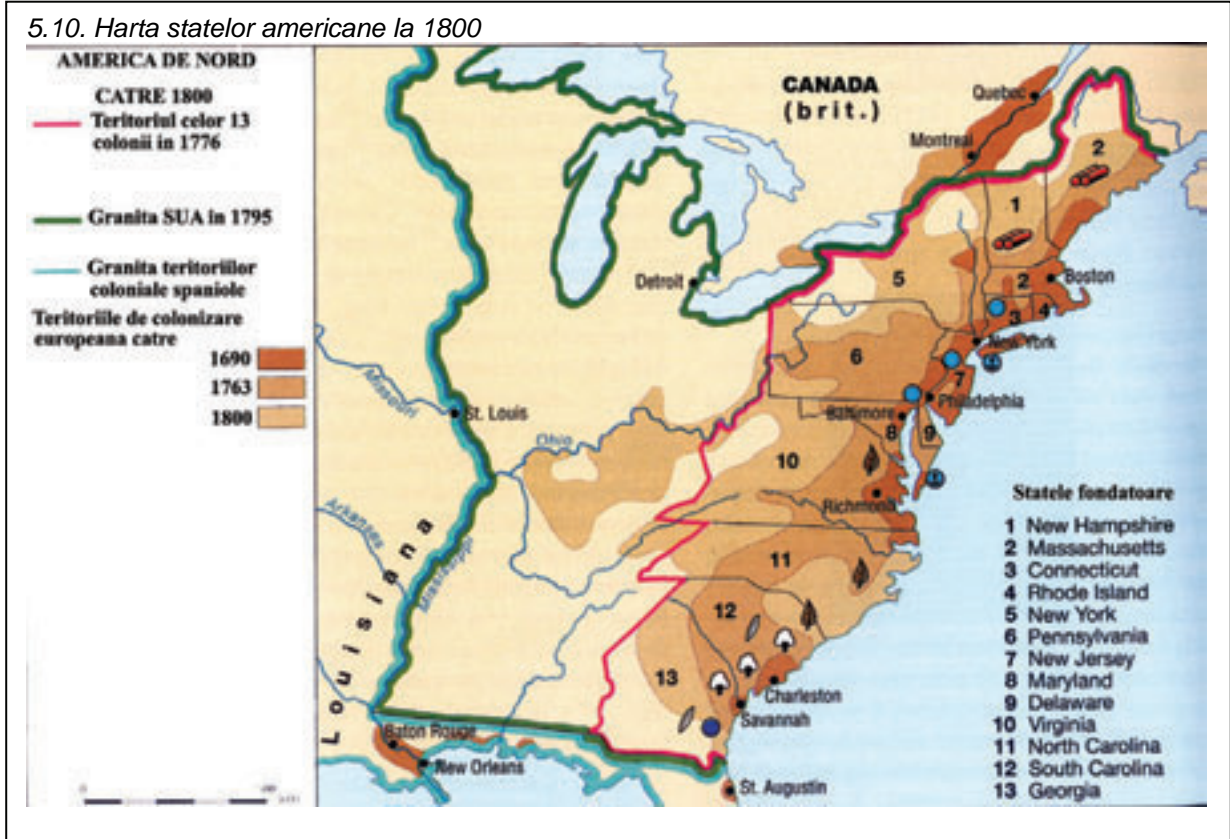
INSTITUȚIILE STATULUI FEDERAL (1787)

Sistemul politic bipartit favorizează alternativa guvernamentală și se conturează în timpul celui de-al doilea mandat prezidențial al lui G. Washington (1793-1797):

- **federaliștii**: adepți ai unei guvernări federale mai ferme. Mediile sociale de recrutare și susținere sunt cele comerciale, de afaceri, productive din Nord-Est și ale speculanților din Vest.
- **antifederaliștii**: adepți ai unei guvernări federale relaxate și a unei autonomii mai largi a statelor; militau pentru lărgirea corpului social participant la viața politică. Au susținere în rândul micilor fermieri și producători.

5.10. Harta statelor americane la 1800

 Test de autoevaluare 5.2.

Analizați trăsăturile fundamentale ale revoluției americane și enumerați cel puțin trei trăsături distincte ale acesteia față de revoluția din Anglia. Folosiți spațiul de mai jos pentru a formula răspunsul.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 100

5.5. Revoluția franceză

Odată cu revoluția franceză, ciclul revoluțiilor „atlantice” specifice premodernității s-a încheiat. Din multe privințe, modelul francez de revoluție se deosebește radical de modelul anglo-american, nu atât ca scop final cât ca durată, mod și mijloace de abordare și atingere a obiectivelor, etape forțe participative și mai ales ca desfășurare și consecințe imediate.

Astfel dacă:

Comparația
cu revoluțiile
anterioare

- **revoluția engleză** o putem aprecia ca fiind o revoluție timpurie, de intrare a societății engleze aflate în tranziție precoce, în premodernitate, asociată cu un caracter conservator dat de înscrierea ei în continuitatea tradițiilor engleze (libertăți, eficientizarea instituțiilor fundamentale ale statului la noile realități economico-sociale etc.) al cărui scop politic a constat în garantarea libertăților cetățeanului, libertăți cu vechi practici de exersare la nivelul societății de către instituții care să preîntâmpine ca puterea să devină corupătoare și arbitrară. În același timp, ea a recunoscut de jure și de factor noul contract social bazat pe „fericirea comună”, respectarea pactului civil (guvernanți-guvernați) ca bază a păcii civile, pluralismul și diversitatea corpurilor sociale cu interesele și atașamentele lor particulare din „ciocnirea” carora se naște interesul general;
- **revoluția americană**, având la bază autonomia individului ca unică sursă a puterii, deschide calea spre democrația modernă instituind/construind ca expresie a poporului suveran un guvernământ și instituții capabile să gestioneze echilibrul dintre expresia voinței cetățenilor și guvernământul reprezentativ. Modelul revoluției americane este și rămâne specific unei societăți care se naște pe valorile specifice modernității și care au drept scop armonizarea dintre valorile liberale (drepturile naturale plus libertățile cetățenești) la un cadru democratic oficial instituit și recunoscut cu valoare acceptată, născut nu în urma unor controverse ideologice ci pur și simplu pragmatice.

Particularitățile
revoluției
franceze

Comparativ deci cu toate aceste specificități anglo-americane, **revoluția franceză** este un fenomen atipic și extrem de complex prin cauzalitate, debut, etape, consecințe imediate și de durată. Nu este un fenomen liniar, decât sub aspectul strict cronologic. În consecință, nu poate fi privită și înțeleasă ca un eveniment „bloc”, „unic și indivizibil”, ci disecată pe etape, fiecare cu conținutul și urmările sale. Revoluția reunește în cadrul ei un spectru larg de aspecte politice (dominante) cu cele economice, sociale, spirituale, mentale, culturale care antrenează în societate violența, de la cea verbală până la cea politică - teroarea anti-revoluționară și militară - războiul împotriva intervenției Europei absolutiste, în vederea apărării revoluției și valorilor instituite de ea; derapajele interioare (de la schimbarea regimurilor politice orientate tot mai mult ideologic și social mergând până la exersarea dictaturii și experimentarea guvernământului republican sau războiul franco-francez din Vendeea). Debutul și finalitatea evenimentului în sine sunt și ele incerte. Tradițional, istoriografia se raportează ca moment al declanșării la data de 14 iulie 1789. În realitate, după criteriul strict revendicativ politic, la acea dată revoluția era deja începută fără a se ști cu precizie spre ce se îndreaptă.

Prin urmare, trecerea de la societatea în care guvernământul se baza pe suveranități absolute deținute de monarh, la societatea bazată

pe suveranitatea individului ca sursă a legitimității politice, a instituțiilor reprezentative garante ale libertăților civice și politice, a însemnat debutul unui îndelungat proces istoric declanșat în 1789 și continuat inclusiv în sec al XIX^{lea}, dacă nu cumva până la Republica a V^a care-și leagă numele de generalul de Gaulle și Constituția din 1958.

În cadrul construcției anevoioasă și de durată a noului tip de societate liberalo-democratic, națiunea franceză, o națiune istorică veche, cu îndelungat trecut, dar fără tradiții în exercitarea unor libertăți și practici politice impusă de guvernarea absolută, se regenerează învățând din reușitele și eșecurile revoluției să devină un corp politic conștient.

În consecință, construcția „noului tip de societate” s-a făcut greu și pe temelia unei puternice acumulări de cauze și a unui potențial distructiv care va avea ca efect distrugerea/demolarea vechiului regim ca expresie și în numele voinței generale.

Această conjunctură conferă revoluției franceze două **particularități** majore:

1. este în opinia noastră o revoluție tipic târzie, de ieșire a Franței din tranziția premodernității;

2. este mijlocul prin care se instituie un guvernământ care da „carte ale libertății”, proclamând libertăți și principii democratice în numele unui cetățean care practic inițial nu exista, el neavând nici cel mai elementar spirit practic în exersarea libertăților politice și a unui proiect declarativ ca intenții și abstract sub aspectul aplicării instituționale la data respectivă. Declarația drepturilor omului și cetățeanului (26 august 1789) ca expresie a voinței generale. *Cetățenia trebuia construită înainte de a fi „dată”* (dăruită de puterea nou instalată).

În mod tradițional, istoriografia franceză considera revoluția ca fiind momentul intrării Franței în istoria contemporană. Este un punct de vedere discutabil care astăzi nu mai este împărțit de toți istoricii. Raportat la tranziție, care este un proces istoric de dimensiune europeană, revoluția se înscrie logicii și valorilor premodernității cărora le dă legitimitate și semnificație națională și universală.

Sub aspect causal, revoluția este consecința nu atât a unor cauze imediate precum vara și iarna dificile din 88/89 care își au logica în rolul lor în alimentarea crizei economice de subzistență ce a creat mișcări sociale rurale și nemulțumiri urbane ce au antrenat deopotrivă și efective salariate (mediul urban și rural), **ci este rezultatul** unui secol complex și contradictoriu în care guvernământul prin mijloace îndelung exersate istoric face eforturi de a gira o societate ținută în cadre instituționale tradiționale și în care elementele de modernitate acumulate veneau într-o tot mai evidentă contradicție cu tot ceea ce însemna patrimoniu. La nivel continental, Franța face figura unui stat care urmărește să nu piardă ritmul modernității într-o dinamică accelerată. Din acest punct de vedere, rivalitatea istorică și apropierea geografică de Anglia îi impun concurențial avantaje și dezavantaje. Paradoxurile și complexitatea societății franceze decurg în bună măsură din predispoziția ei pentru schimbare, cuplată cu conservarea tradițiilor proprii. Ideile noi ale secolului XVIII, la formularea cărora participa direct, nu sunt agreate decât în măsura în care servesc menținerii unui echilibru cât mai just posibil între nevoia de schimbare și nevoia fidelității față de tradiții.

Cauzele de durată ale revoluției

Franța în ansamblu este confruntată deci cu un formalism rigid manifestat atât în direcția disponibilităților pentru schimbare cât și prin rezistența la schimbare. Insuficienta reformare a societății într-un secol al reformelor și eșecul celor inițiate datorită caracterului lor conservator, precum și refuzul reformării guvernământului și statului au generat o criză de structură și nu de conjunctură care a dus finalmente la izbucnirea cu atâtă forță distructivă a revoluției. Tot secolul al XVIII^{lea} Franța trăiește pe iluzia eficienței moștenirii lui Ludovic al XIV^{lea} la care adăuga reușite parțiale în plan economic și în politica externă europeană dar și reușite culturale. Ea oferă Europei un model, care impus prin fastul etichetei Versaillesului pare eficient și durabil. Toate acestea fac istoriografia franceză să considere secolul al XVIII^{lea} un secol „frumos” de prosperitate în ansamblu, dar cu o dezvoltare economică contrastantă în care produsul creșterii este repartizat inegal în societate. Toate fac din „calea franceză” un model care-și etalează slăbiciunile, ducând la acumularea unui efect de criză distructiv.

Opoziția dintre statul patrimonial și societatea în evoluție

Concilierea dintre imperatiivele unei administrații eficiente a conservatorismelor din societate cu elementele de modernitate în scopul asigurării fericirii supușilor s-a dovedit finalmente imposibilă. Opoziția dintre Statul patrimonial și societatea aflată în plină mutație adâncindu-se, favorizează în mod direct și indirect căderea vechiului Regim, care devine astfel numai o problemă de timp. În lipsa unui „compromis de tip englez” revoluția se naște deci ca un produs natural, organic al ambiguităților și nicidecum ca rezultat al gândirii iluministe sau al (i)responsabilității intelectualilor. Vechiul Regim se dovedește el însuși a fi „prea arhaic pentru ceea ce avea modern și prea modern pentru ceea ce avea arhaic”, iar soluțiile reformatoare oferite și legitimate de putere au fost echivoce și sortite eșecului. Ele s-au dovedit a fi prea târzii și abandonate prea devreme, în fața unei opoziții loialiste ca structură și mentalitate.

Cert este faptul că nimeni nu a anticipat că Franța se îndreaptă spre o revoluție de asemenea amploare și cu asemenea deznodăminte. Chiar și la nivelul elitelor politice, economice și culturale cele mai radicale impregnate de ideile novatoare iluministe, nimeni nu gândea la o revoluție decât în parametrii reformei inițiată și desfășurată sub patronajul monarhiei. Dovada: conținutul revendicărilor și limbajul de loc revoluționar în care au fost redactate *Caietele de doleanțe*¹ elaborate pe parcursul anului 1789 ca mijloc de consultare tradițională a corpurilor sociale.

Cu toată prestația politică ambiguă, monarhia franceză, forța legitimă a autorității și echilibrului societății, și-a păstrat în ochii contemporanilor „șarmul secular”.

Pentru Europa, ea și-a prelevat constant influența modelului propriu de civilizație politică și cod conservându-și imaginea și prezența, reușind să compenseze reculul din plan internațional (mai ales după înfrângerea suferită în Războiul de 7 ani-1757/63) cât să-și estompeze și situația financiară precară din interior.

¹ Vezi: *Istoria lumii în texte*, Ed. Teora, București, pag. 188-190.

Poziția monarhiei în societatea franceză

În general, deși nu au lipsit și voci contestatatoare, monarhia Bourbonilor, tipul de guvernare absolut și al statului administrativ precum și modelul de societate sunt percepute la nivel continental ca simbol al **eficienței, reușitei, ambiției și fastului**. „Parisul dă tonul, Europa întreagă ia exemplul”. Dovada, „modelul francez” se regăsește ca bază și sursă de inspirație pentru prinții reformatori iluminați. În epocă se vorbește și la propriu și la figurat de „Europa franceză”. În context nu trebuie omisă francizarea Europei prin „europenizarea” limbii franceze și nici circulația valorilor culturale și a ideilor iluministe de sorginte franceză.

Pentru francezi, monarhia fusese de-a lungul secolelor bine asimilată instituțional atât la nivelul mentalului colectiv și al corpurilor sociale. Ea este percepută și asociată permanent, mai ales în momentele de criza acută pentru societate (războaie, foamete, mișcări sociale centrifuge) ca unica și legitima garantă a păcii civile și a menținerii echilibrului societății. Monarhia împreună cu catolicitatea se constituie într-o dimensiune istorică a identității naționale franceze.

Însă, de-a lungul secolelor imaginea monarhiei și mai ales imaginea percepției la nivel colectiv a monarhului, a comportat modificări sensibile. Secolul „rațiunii” a produs suficiente mijloace de demitizare și desacralizare lentă dar constantă a imaginii monarhului. Astfel, clișeuul bunului rege (pater familias) inoculat constant de simbolistica monarhică devenită mitologie (originea divină, ungerea și ritualul încoronării, locul încoronării, simbolurile puterii și continuității ei „Regele a murit! Trăiască regele!” eticheta Curții regale, credința că „Regele te atinge, D-zeu te vindecă”, etc.). Deși au supraviețuit contextului generat de crize interne majore (războaie religioase, frondele din anii 1648/53) au cunoscut o eroziune treptată.

Reculul monarhiei în societatea franceză

În contextul laicizării culturale a societății, al diversificării formelor de emancipare individuală (accesul la alfabetizare, lectura, instrucție și educație, călătorii etc.) dar și al ambiguităților practicii curente de guvernământ sau comportamentale a monarhilor a scăzut în general respectul necondiționat față de rege, la care sistemul te obliga prin însăși construcția sa. Explozia critica într-un mediu social tot mai contaminat de rațiune a făcut ca mistică monarhică să reculeze și dimensiunea ei sacră să se atenueze. S-a creat astfel un spațiu public și privat, loc al interogațiilor și echivocului care a generat un nou imaginar public, critic și satiric privind ceea ce era ascuns ochilor. Viața de la Curte, comportamentele amoroase ale regilor și reginelor care scandalizau opinia populară și cea publică creând forme de manifestare ca supape de degajare a tensiunilor acumulate. Desacralizarea regelui și neîncrederea în autoritatea sa tutelară sunt însă departe de a fi generalizate la nivelul societății. În ajunul revoluției, deși imaginea lui Ludovic al XVI^{lea} circula sub forme caricaturale, francezii și-au confirmat încrederea în el așa cum se poate vedea din conținutul aceluiași Caiete de doleanțe.

*„Nu legile bune lipsesc, ci vigoarea și perseverența aplicării lor”
Lommenie de Brienne*

Carisma politică a absolutismului a slăbit treptat, lăsând loc convingerilor reformatoare și încrederii în monarhie care, după cum o vor dovedi evenimentele anilor 1789/92 rămîne la valoarea indispensabilă pentru legitimarea revoluției și a construcției noului tip de societate în conformitate cu valorile afișate în Declarația drepturilor omului și cetățeanului. Regalitatea își pierde dimensiunea și semnificația sacrală odată cu constituția din 1791, când regele devine cetățean „rege al francezilor”, când o parte a suveranității sale (legislative) este transmisă societății, prin reprezentanții ei iar supușii își dobândesc libertățile civice și politice.

De asemenea, procesul și execuția regelui (21 ianuarie 1792) „îngroapă” cel puțin temporar caracterul sacru al puterii regale.

Direct și indirect monarhia este în aceeași măsură un agent al revoluției.

Ludovic al XVI^{lea}: VOCAȚIA EȘECULUI?

„În circumstanțele în care se află monarhia franceză îi va trebui tânărului rege forță și geniu”. Așa se vedea Franța și regele său, în urma experienței politico-militare, de către Frederic al II^{lea}.

Deși este beneficiarul unei imagini distorsionate și istoriografii controversate, Ludovic al XVI^{lea} nu a avut într-adevăr nici una din exigențele expuse de regele Prusiei. Ultimul rege al Franței și primul rege al francezilor este un personaj contradictoriu și complex, înscriindu-se perfect în sintagma „regii au modelat Franța, după cum Franța și-a modelat regii”. În consecință, el este „omul a doua lumi”: cea a „Vechiului Regim” al cărui legatar și garant era conform tradiției și cea a cărui garant a devenit, în circumstanțele impuse de revoluție și aflată în curs de construcție. Ajuns rege prin voia hazardului, la moartea bunicului său (mai 1774) Ludovic exclama: *„Ce povară! Îmi pare că Universul se va prăbuși peste mine. Sunt rege, aceste cuvinte conțin obligații dar nu am decât 20 de ani. Gîndesc că nu am acumulat cunoștințele necesare.”*

Într-adevăr, moștenirea era dificil de administrat, iar el nu fusese educat pentru ceea ce străbunicul său, Ludovic al XIV^{lea} numea „meseria de a fi rege”. Educația lui politică nu fusese realizată. În timp ce Ludovic al XIV^{lea} fusese creația lui Mazarin, iar Ludovic al XV^{lea} a ducelui de Orleans și a cardinalului de Fleury, actualul rege primise numai o solidă educație intelectuală: cunoștințele de istorie, geografie, drept public și limbi străine i-au fost completate cu științele exacte și fizica. Îi lipseau cunoștințele despre „arta guvernării” și mai ales inițierea în meandrele politice ale timpului său.

Personalitatea regelui Ludovic al XVI-lea

Conștiința măreției monarhiei și a regatului Franței l-au copleșit, convins fiind de propriile licențe și de incapacitatea de a duce la bun sfârșit „afacerile de stat”. Neîncrederea în sine l-a crispat, dând impresia unui imobilism intelectual, iar inconstanța în decizii i-a dat inconsecvența „omului politic giruetă” mereu depășit de realități.

La urcarea pe tron, regele „visa sa-și facă fericit poporul” și își afirmase dorința „de a fi la rîndu-i iubit” de acesta. Elanul speranțelor supușilor de încredere în tânărul rege se face în și pentru regat, de scădere a

impozitelor și justiție mai echitabilă, constituiau un real suport moral pentru intențiile guvernământului. Elitele politice gândeau fiecare în felul său, la un nou contract între guvernanți și guvernați; aspirând fie la participarea lor la putere prin reactivarea adunărilor reprezentative, fie într-o monarhie constituțională. Oricum, opinia primilor era susținută de reprezentanții ordinelor privilegiate dacă nu în totalitate, cel puțin, în majoritate.

Privit prin ochii detractorilor, Ludovic al XVI^{lea} este considerat un prinț greoi și apatic, leneș și șovăielnic, mistic și introvertit, care nu iubea decât vânătoarea („O zi fără vânătoare este o zi pierdută”) sau se preocupa de lucruri derizorii, incompatibile cu demnitatea de rege: bricola fiind atras de tâmplărie, lăcătușerie, zidărie. Toate aceste „bizarerii” îl discreditau printre adversari constituind surse de caricaturizare.

În realitate nu era un seducător. Timid, fără o prestație impunătoare în public, de o simplitate burgheză, prea puțin pasionat de aventuri amoroase a fost neîndoielnic unul din cei mai instruiți regi ai Franței și ai Europei, deschis spiritului secolului iluminist. Ca monarh a înțeles că are drepturi, responsabilități și obligații, ideile secolului iluminist percepându-le atât avantajele cât și primejdia pentru tradiția guvernământului.

Pentru monarhiști, Ludovic al XVI^{lea} a devenit o „icoana vie”, martiriul său legitimând continuitatea monarhiei Bourbonilor, iar procesul său un act de injustiție.

Personalitatea reginei

Lipsa de vocație a celui în mâinile căruia hazardul pusese destinele Franței, „o monarhie îmbătrânită” ca mecanisme de funcționare după cum opinau spiritele critice, era completată în mod negativ de imaginea reginei. Căsătoria cu Maria Antoaneta fusese perfectată din rațiuni de stat, mediată diplomatic și menită să estompeze amintirea „defectului” Franței în războiul de 7 ani prin apropierea franco-austriacă. În jurul reginei, tânără, cu un temperament dominant, s-a creat rapid la Curte un cerc influent al protejaților și favoriților, care era opozant sau chiar a boicotat politica reformatoare patronată de rege. Adversarii reginei i-au construit în societate pe lângă rumorile care emanau de la Curte și o imagine de amorală, cheltuitoare, nepăsătoare și nesupusă. Victima a propriului temperament, regina este detestată, peiorativ gratulată cu apelativul „austriaca” sau „madam deficit”, văzând în rege un „incapabil în a-și supune nevasta”. Educația și mediul din care provenea au făcut din Maria Antoaneta o regină care nu a conceput să trăiască decât într-o monarhie absolută și într-o societate a privilegiilor. Reticența la schimbare a convingerilor ei a implicat-o în jocurile politice (dizgrațierea lui Turgot - 1776, afacerea Colierului - 1784). Regele i se confesa, o consulta, chiar dacă nu întotdeauna erau pe aceeași lungime de undă.

Câteva momente marcate de intervenția ei în desfășurarea evenimentelor au fost: întoarcerea „morarului, morăriței și morărașului” la Paris, după „asaltul maselor asupra Versaillesului” din 5-6 octombrie 1789; precum și fuga la Varennes (20-21 iunie 1791). Este judecată și decapitată la 16 octombrie 1793.

O CONSTITUȚIE pentru un regat

Secolul al XVIII^{lea} pune în discuție guvernământul absolut și societate ordinară. Într-o scrisoare adresată lui Ludovic al XVI^{lea} din iulie 1788, Malesherbes, figură proeminentă a administrației, (jurist, iluminist, „șeful” cenzurii regale) îl sfătuiește să schimbe guvernământul bazat pe legi fundamentale sacrosante și să dea noi instituții regatului. Repercursiunile îndeplinirii acestei recomandări pentru guvernământ și societate ar fi avut într-adevăr caracter reformator revoluționar.

Așa încât, a pune cazualistic în exclusivitate declanșarea revoluției pe umerii lui Voltaire și Rousseau în urma impactului gândirii iluministe asupra societății sau ai masoneriei, a fost un punct de vedere voluntar afectiv al unor contemporani surprinși de zelul distrugerii ordinii preexistente și de noua logică revoluționară care deturna evenimentul împingându-l pe căi și derapaje inacceptabile și greu de înțeles și controlat. În familia imaginară a celor care au emis „considerații reacționare”, „la cald” privind revoluția, se înscriu: E. Burke, *Reflecții asupra revoluției franceze* și J. De Maistre, *Considerații despre Franța*.

Iar burghezia care reprezintă în ajunul revoluției un agent cert al modernității în plan economic, este însă un corp socio-economic neomogen, cu o vocație politică militanta încă incert precizată. Se va regăsi ca idealuri economice și politice o dată cu „Ce este starea a III^a”², redactată de abatele Sieyès și Declarația drepturilor Omului și Cetățeanului.

Revoluția elitelor

5.11. Deschiderea Adunării Stărilor Generale la Versailles (1789), tablou de A. Couder. Regele (stânga sus) este singurul cu pălăria pe cap; în centru, reprezentanții Stării a III-a

REVOLUȚIA debutează confuz și la o dată imprecisă. Cel mai probabil ea s-a declanșat o dată cu 5 mai 1789, când în cadrul unei instituții

² Vezi extrase în: *Istoria lumii în texte*, pag. 191.

tradiționale a sistemului: Adunarea Stărilor Generale, convocate cu un scop foarte precis și fără o conotație politică specială, se produc câteva acte cu semnificație politică. Astfel după ce, în prealabil, ca urmare a presiunii elitelor stării a treia se obținuse o reprezentare numerică a fiecărui ordin în funcție de modificările survenite în cadrul complexului social în intervalul 1614-1789 (ceea ce a dus la creșterea numărului reprezentanților nou privilegiați - 578 și la schimbarea raportului numeric între stări - 291 deputați ai clerului, 270 ai nobilimii), survin în planul comportamentului politic câteva modificări de atitudine „în afara tradiției” ceea ce imprimă lucrărilor Adunării Stărilor Generale o altă direcție decât cea inițială:

- Revendicarea modificării sistemului de vot prin înlocuirea celui tradițional; pe stare, cu cel individual, modifica radical sistemul. Votul pe stare înseamna ca în orice circumstanță victoria „privilegiaților” asupra nou-privilegiaților, raportul rămânând constant de 2:1. Or, votul individual schimba complet raportul.
- Separarea deputaților stării a III^a urmați în funcție de convingerile personale și de reprezentanți ai clerului și nobilimii, și proclamarea la 17 iunie a Adunării Naționale, o nouă instituție, apărută în cadrul oficial existent, își precizează scopul: reprezentarea adevăratei voințe a națiunii. Este legitimă, fiind inițiată de reprezentanții aleși ai națiunii, dar ilegală în raport cu sistemul tradițional încă funcțional. Va fi recunoscută de rege la 27 iunie. 29 iunie-moment crucial pentru precizarea caracterului revoluționar al evenimentelor și definirea obiectivelor politice: jurământul din sala jocului cu mingea: elaborarea unei constituții, ceea ce semnifica opțiunea pentru un alt regim politic decât cel existent: monarhie constituțională
- În consecință la 9 iulie se transforma Adunarea Națională în Adunare Constituțională (și for legislativ) proclamându-se în sesiune permanentă. Evenimentele se circumscriu revoluției moderate cu opțiuni și obiective politice liberale care întruneau se presupune aspirații de interes general, evenimente care se înscriu conceptului devenit clasic de revoluție, după modelul englez.

Revoluția pluralistă **(imprevizibilă, incontrollabilă, interminabilă)**

Radicalizarea revoluției politice va duce inevitabil la o revoluție pluralistă, imprevizibilă, incontrollabilă, interminabilă. Dacă revoluția americană nu a fost rezultatul unor mize și angajări politico-ideologice (valorile crezului american erau deja funcționale) în Franța, revoluția s-a radicalizat în jurul unui spectru mult mai larg al obiectivelor: libertățile omului și drepturile cetățeanului (civice și politice) ceea ce presupunea dezagregarea componentelor Vechiului Regim și construcția altora noi, inclusiv instituționale, în funcție de valorile liberalo-democratice.

Un prim pas îl constituie 26 august: **Declarația Drepturilor Omului și a Cetățeanului**, cel mai vast proiect rațional al epocii, conceput de OM în vederea întemeierii în mod deliberat a unei noi ordini sociale (țesut social) bazată pe libertăți în cadrul căruia individul primează grupului, dar și politic (drepturi și obligații) garantate de (legi, instituții, principii, mecanisme noi, etc.).

Prin elaborarea și votarea documentului de către Adunarea Constituantă se pun numai teoretic bazele unei societăți, se afirmă deocamdată numai noi valori cu caracter abstract care ulterior urmau să fie personalizate sub forma unor noi legi și instituții ale Statului.

Un al doilea pas esențial este făcut la 4-11 august: dezenclavarea Vechiului Regim continuă prin votarea decretelor de desființare a privilegiilor și servitutilor feudale. Teoretic se desființa ordinul privilegiat nobiliar.

Revoluția își marca deja specificitatea prin ruptura de trecut, ca act non-violent, dirijat conștient. În acest context rolul elitelor politice devine esențial pentru mizele revoluției. Lipsa unor conducători cu o gândire politică liberală și a unei teorii politice despre revoluție este evidentă. Generația „de aur” iluministă lăsase odata cu stingerea ei din viața dacă nu un vid de persoane atașate ideilor vehiculate de ea, un vid de personalități. Educați în rigorile restrictive ale Vechiului Regim, dar într-un secol care a construit o imnologie a libertății „copiii” aceștia au devenit „capii” revoluției. Suflete traumatizate, fracturați interior, introvertiți sufereau cu toții de un „rău esențial” și un „rău al sfârșitului de secol”. Lipsa unei experiențe politice a lor este evidentă, de unde și căutările și rătăcirile revoluției pe care o patronează. Sunt tineri, lipsiți de prejudecăți, impulsivi, temperamentali, rigizi, fanatici exuberanți naivi care în fața neprevăzutului ori devin apatici și dezamăgiți sau inflexibili și iraționali. Curbele urmate de traseul revoluției o demonstrează.

„Oamenii fac istorie, dar nu știu ce istorie fac”

Elitele se „construiesc” odată și în funcție cu desfășurarea evenimentelor, dar neridicându-se la exigențele impuse de ele, sunt „devorate” rând pe rând. Până la apariția „omului providențial” care este Napoleon, revoluția se adevărește a fi mult mai atașată de forme colegiale (colective) de conducere, decât de personalități care se neutralizează, subminându-se reciproc.

5.12. Vârsta principalilor capi revoluționari în 1789

	Ludovic al XVI ^{lea}	Danton	C. Desmoulins	Mirabeau	Robespierre
Temperament	Apatic	Coleric	Nervos-Emotiv	Coleric	Sentimental-Emotiv
Varsta	35 ani	30 ani	29 ani	40 ani	31 ani

În același timp debutează și revoluția socială care cuprinde:

Capitala și mediul urban	Mediul rural
-14 iulie căderea Bastiliei - 4-6 octombrie mișcarea pariziană, marșul la Versailles, - regele „prizonierul” revoluției este adus la Paris ca garant al ei	- iulie-august debutează - „marea teama” cu o gamă largă de manifestări și obiective glisante - debutează ca antiseniorială -abolirea drepturilor feudale - a imunităților - desființarea dimei - scutirea de taxe asupra pământului

- Angajarea unui spectru larg social potențează revoluția politică, dându-i suportul social necesar dar o și complică impunându-i revendicări sociale economice proprii cu efecte bumerang.
- Toate generează și atitudini opozante la evenimente care iau forma emigrației. Inițial formată din elemente aristocratice și nobiliare, gravitează în jurul contelui d'Artois, fratele regelui și viitorul Carol al X-lea din tim-

pul Restaurației. Pe parcurs, mediul social de proveniență al emigrației se diversifică (cadre militare, preoți, meșteșugari, mici proprietari) în funcție de derapajele interne, de creșterea gradului de nesiguranță sau de neîndeplinirea unor obiective de interes individual și colectiv. Emigrația va fi unul din factorii coagulării opoziției antirevoluționare europene. Bunurile imigranților vor fi confiscate în „profitul națiunii” în februarie 1792.

5.13. Emigrația aristocratică la Rin, caricatură din 1792

- La 13 august 1789: Regele este în vizită la Adunarea Națională, unde i se decernează titlul de „Restaurator al libertății Franceze” devenind astfel garantul noilor schimbări.
- Dezbaterile privind Constituția și mai ales cele asupra dreptului de veto regal îi divizează pe deputați după atitudini și convingeri în: „stânga”, „patrioții” care dobândesc obiceiul de a se așeza în stânga Președintelui Adunării și monarhiștii care se instalau la „dreapta”. În numele libertății. Revoluția își creează Garda Națională ca instrument de apărare a cuceririlor sale, votează imunitatea deputaților, legea marțială, pentru a putea reprimă mișcările opozante și își creează ca semn distinctiv emblema: cocarda tricoloră precum și texte ale jurămintelor de fidelitate.

Revoluția anti-clericală. Erorile religioase

Atitudinea față de Biserică, cler și religie a îmbrăcat forme diverse care depășeau cu mult spiritul critic rațional manifestat de gândirea iluministă și însăși ideea de toleranță religioasă. Îmbracă forme radicale mergând de la desființarea privilegiilor ordinului clerical și până la laicizarea și descreștinarea forțată a societății, ceea ce a generat reacții antirevoluționare violente (cazul Vendeei-promonarhice și catolice). Cu toate vicisitudinile la care a fost supusă, biserica și religia catolică vor supraviețui, ca valori sigure ale identității naționale, moștenirea Vechiului Regim, fără de care noua societate nu își va regăsi echilibrul post-revoluție. Astfel la

- 2 noiembrie 1789 se va legifera naționalizarea averilor bisericii.
- 13 februarie 1790: suprimarea majorității ordinilor religioase.
- 14 mai 1790: punerea în vânzare a bunurilor clericale.

- 12 iunie: votarea Constituției civile a clerului prin care preoții deveneau funcționari publici în slujba statului.

Reformarea bisericii (inclusiv teritorial) echivala cu intrarea clerului în societatea civilă. Ierarhia internă era aleasă prin votul adunărilor clericale teritoriale, iar instituția era scoasă spiritual de sub autoritatea Papei și pusă sub cea a Episcopului. Concordatul din 1516 prin care papalitatea sacra episcopii devine nul, ceea ce echivala în bună măsură cu desacralizarea slujitorilor bisericii prin ruperea legăturilor cu Roma. Va fi promulgată la 24 august. După îndelungate reflecții și ezitări și mai ales în contextul creat după fuga la Varenne, regele este constrâns de împrejurări și o semnează la 26 decembrie 1790.

La 27 noiembrie: clerul este obligat să depună jurământul de credință față de noua Constituție ceea ce naște rezistențe. Se pare că statistic, refuzul non juraților, deși a variat ierarhic și teritorial, a fost mult mai numeros decât cel al preoților care au depus jurământul (mai ales clerul de parohie). Refuzul, a antrenat destituiri, recrutarea în ierarhia vacantă a preoților de origine socială și intelectuală modestă „Foștii” proveniți din Vechiul Regim refuzând frustrarea actului de fidelitate care echivala în fond cu fidelitatea față de revoluție, au luat drumul exilului îngroșând rândurile emigrației, ori s-au expus rigorilor represive interne. S-a ajuns astfel la o criză în interiorul corpului clerical și în relația lui cu credincioșii născându-se noi focare de tensiuni și opoziții.

Papa Pius al VI^{lea} în 10 martie - 13 aprilie 1791, prin cele două Pastorale, condamnă nu numai desacralizarea bisericii ci și revoluția.

Erorile în plan spiritual religios care au dus la un clivaj în societate și la o ruptură a relațiilor cu Papalitatea și lumea catolică europeană, culminează cu proiectul de „regenerare a poporului pentru eternitate” prin „lichidarea religiei în numele rațiunii, științei, naturii, ideologiei și poeziei” (24 octombrie 1793) materializate prin: înlocuirea erei creștine cu era revoluționară; adaptarea calendarului republican care-l înlocuiește pe cel Gregorian; suprimarea duminicii și a sărbătorilor creștine; transformarea bisericilor în temple ale rațiunii și introducerea cultului rațiunii (efigiile martirilor libertății înlocuiesc pe cele ale sfinților); introducerea cultului Ființei Supreme, însoțit de sărbători simbolice; reluarea represiunilor împotriva preoților refractari (1795); noua religie, agent al laicizării forțate a subestimat sentimentul religios depozitat în sufletele francezilor. Este din partea puterii o încercare de manipulare a societății și de impunere a unor valori total străine și iraționale.

În primii doi ani, prin legislația elaborată, Revoluția are sentimentul că a făcut tabla-rasa cu trecutul. Prin urmare la 14 iulie 1791 se organizează Sărbătoarea Federației de pe Câmpul lui arte. În prezența a cel puțin 300000 de persoane, a regelui și familiei regale, se celebrează reconcilierea franco-franceză și unitatea regăsită a noii Franțe în jurul valorilor revoluționare. Monarhia absolută a expirat odată cu definitivarea, votarea și intrarea în vigoare a Constituției.

Constituția din 1791 (3 septembrie) **(semnată de rege la 13 septembrie)**

Experiența franceză în materie de constituționalitate este extrem de săracă. În 1789 nu aveau nici o viziune sau proiect vis-a-vis de ceea ce trebuie să conțină o Constituție. Știau că trebuie „s-o rupă cu trecutul” și să pună bazele unei noi ordini. După îndelungate dezbateri și tatonări

asupra constituționalității engleze și americane au înțeles că sta-rea de fapt și realitatea francez sunt total diferite de cele ale modelelor invocate.

Constituția este un act al guvernământului acordat poporului. Pune bazele unui nou regim politic: monarhia constituțională. Odată cu ea revoluția iese din universul abstract al ideilor, construind instituțiile și funcțiile statului pe baza a noi principii ce se dovedeau universal valabile. În preambul are atașată Declarația drepturilor omului și cetățeanului ca garant al drepturilor și libertăților inalienabile, irevocabile și imprescriptibile ale individului.

La baza Constituției stau două principii de organizare politică: *suveranitatea națiunii și separarea puterilor.*

5.14. Organizarea puterilor în stat în 1791

ORGANIZAREA PUTERILOR IN STAT		
EXECUTIVĂ	LEGISLATIVĂ	JURIDICĂ
- Rege al francezilor pe viață dar cu posibilitatea de a abdica - regalitatea este ereditară - persoana regelui este inviolabilă și sacră. Regele deține puterea executivă, dar respectând legea care e mai presus de orice - numește ministrul care contrasemnează actele regale, a cărei responsabilitate este de drept penal - este șeful armatei (uscat și mare) - conduce politica externă NU ARE -inițiativa legilor ci numai drept de veto suspensiv	- o singură cameră: Adunarea Națională - 745 membrii permanenți - este nedizolvabilă - durata legislaturii este de doi ani ARE - inițiativa legilor și puterea de a le elabora, discuta și vota - fixează și votează impozitele - nu poate fi nici convocată nici dizolvată de rege - în caz de veto regal asupra unei legi, după două legislaturi, vetoul se suspendă - deputații sunt reeligibili o singură dată	-tribunale teritoriale

- **Votul este cenzar și indirect.** Electoratul cuprinde numai pe **cetățenii activi** (vârsta 25 ani, plătitorii unui cens egal cu valoarea a trei zile de muncă) care participă la viața politică fiind și eligibili, și **cetățenii pasivi** care se bucurau de toate drepturile și libertățile individuale enumerate în Declarația drepturilor omului și cetățeanului, dar nu participau la viața politică fiind non-eligibili (sunt în incapacitate temporară de a-și plăti censul). Toți sunt egali în fața legii care reprezintă expresia voinței generale.
- Considerând misiunea încheiată, în ultima ședință, constituanta, ai cărei membri s-au declarat ineligibili în viitoarea Adunare, s-a autodizolvat (30 septembrie 1791) cu convingerea că ea a dat Statului o Constituție care garantează în egală măsură regalitatea și libertatea națională..... „În sfârșit revoluția este finită”. Eroare de parcurs!
- În acest timp, revoluția socială se radicalizează și cu toată instituționalizarea mijloacelor devine tot mai greu controlabilă:
 - o Legea Le Chapelier (1 iunie 1791) care interzice dreptul la asociere, grevă și petiție
 - o Agitația de pe Câmpul lui Marte (17 iulie 1791) care a dus la intervenția Gărzii Naționale („Teroarea Tricoloră”)

Sansculottul devine curând avant-garda și emblema acestui tip de revoluție asociat cu „brațul de fier” sau „brațul înarmat” al ei. Ca simbol al militantismului participativ direct revoluționar, ei reprezintă oamenii străzii, o masă eterogenă din punct de vedere social, extrem de mobilă și manevrată în consecință. Figura lui se generalizează începând cu anul 1793.

Revoluția între dinamica insurecțională și elan patriotic național

În plan intern, interferențele dintre politica, rezultat al decretelor adunării legislative, și ale guvernământului ieșit din revoluție nu au întârziat să creeze antagonisme, confuzii și să stimuleze mize politice. Franța pro-clamată indivizibilă cunoaște o unitate tot mai ipotetică în jurul confuziilor puterii executive și al valorilor impuse de decretul revoluționar emise de Adunarea legislativă. Tot mai mult se configurează astfel spectrul unei contra-revoluții cu componente interne și externe.

**Pericolul
contra-
revoluționar**

În plan extern: deși avea suficiente motive de a se opune Franței revoluționare (legături dinastice, solicitările opoziției interne și ale emigrației) Austria având propriile probleme interne (reluarea controlului asupra Țărilor de Jos și „afacerea poloneză”) a reacționat abia în 1791 prin: declarația de la Pilnitz, contrasemnată la 27 august și de Frederic Wilhelm II regele Prusiei. Intenția semnatarilor este de a atrage atenția monarhilor europeni asupra pericolului reprezentat de revoluția franceză și de „a-l pune pe regele Franței în situația de a repune bazele unui guvernământ monarhic”.

În fața pericolului unor alianțe militare europene și a războiului, se produc în câmpul revoluționar luări de poziție diferite de la un „război preventiv împotriva dușmanilor revoluției” la atitudini neutrale sau antirăzboinice. Astfel la 20 aprilie 1792: declarația de război a Franței revoluționare adresată numai regelui Ungariei și Boemei (lasă în afara conflictului state germane din Imperiu). Dar la 11 iulie 1792, în conformitate cu Declarația de la Pilnitz, în fața înaintării trupelor prusace comandate de Brunswieck, susținute de un corp de armată austriac și un detașament de emigranți, Adunarea legislativă proclamă „Patria în primejdie” și se face apel la sentimentul patriotic național.

Manifestul adresat de Brunswieck parizienilor, la 25 iulie, amenințându-i cu o „răzbunare exemplară” dacă nu se supun regelui lor ceea ce „ațâță” elanul patriotic al maselor. Cântecele de război pentru armata Rinului, care însoțise batalioane de voluntari din Marsilia în deplasarea lui către Alsacia, devine emblema momentului. Războiul este noul element către care se îndreaptă toate mizele politice.

Apărarea Parisului este tot mai mult asociată cu neîncrederea în sinceritatea colaborării cu monarhul, ceea ce impune necesitatea decăderii regelui din atribuțiile constituționale. Deja din 31 iulie autoritatea regelui nu mai este recunoscută de unele administrații locale. Cumulate, toate potențează dinamica insurecțională pariziană:

- 3 august - se cere Adunării Legislative decăderea regelui
- 10 august - se declanșează insurecția în Capitala și „luarea” palatului Tuileries. Momentul este considerat ca „a doua revoluție”. Regele se refugiază pe lângă Adunarea Legislativă care dă un decret de suspendare provizorie a lui decizând alegeri pentru o Convenție națională.
- Vidul de putere este înlocuit de Consiliul executiv, substituit al executivului central (înlocuiește ministrul)

- În Paris se proclamă Comuna care se substituie municipalității. Actele emise sunt datate cu „Anul I al Egalității” care înlocuiește „Anul IV al Libertății”.
- 13 august: regele și familia sa sunt întemnițați la Temple. Evenimentul agita Franța accentuând diviziunile interne

În urma evenimentelor, Franța încetează de a mai fi o monarhie constituțională iar situația internă confuză aduce în rivalitate două instituții: Adunarea legislativă și Comuna, ambele continuând să-și dispute puterea și controlul asupra teritoriului.

leşirea din ambiguitate: Între 26 aug-2 sept 1792 au loc alegeri pentru Convenția Națională-ocazie cu care „națiunea regenerată” își exercită accesul la cetățenie prin practicarea dreptului de vot universal (masculin) cu un entuziasm relativ. S-a înregistrat un mare absentism (numai 7 milioane de electori).

Configurația Convenției este dată de cei 749 deputați a căror recrutare ca mediu social variază puțin comparativ cu precedentă. Orientările lor sunt „la stânga”- montagnarzii 35% (aprox 200 de deputați iacobini); la centru” – mlaștina 390 deputați, cu orientări fluctuante; „la dreapta” – girondinii 20%, și feuillantini (desprinși din iacobini) - (150 deputați). Pozițiile lor ca atitudine fluctuează în funcție de problemele aflate pe ordinea de zi, dar și interesele specifice unui mediu social de proveniență, mai conservator. În consecință, în cadrul Convenției se va accentua lupta pentru putere.

În conjunctura creată de bătălia de la Valmy (20 sept 1792) considerată la Paris „marea victorie morală a revoluției”, Convenția, pe un fundal de elan patriotic național, proclamă Republica, ceea ce semnifică o nouă ruptură cu trecutul, chiar și cel imediat. Republica parlamentară inaugurează în istoria Franței și a Revoluției existența unui nou regim politic, a unui stat laic și a unei societăți ce se dorea civile. Ceea ce ridică probleme complexe: asigurarea legitimității noii forme de guvernământ precum și găsirea unui răspuns la întrebarea „Cei de făcut cu regele?”.

Între 11 decembrie 1792 – 19 ianuarie 1793, în urma unui proces, se dă verdictul condamnării la moarte, ceea ce are consecințe contradictorii, ducând la noi clivaje și violențe revoluționare.

Bătălia de la Valmy și execuția regelui

*... Nu trebuie să pronunțați o sentință pentru sau împotriva unui om, trebuie să săvârșiți un act de providență națională. Ce va prescrie o politică sănătoasă pentru a cimentă republica nou-născută? Să gravați în inimă adânc ura față de regalitate... Ludovic a denunțat poporul francez ca rebel... Victoria și poporul au decis ca el singur a fost rebel. Ludovic nu poate fi judecat, el este deja condamnat; sau este condamnat sau Republica nu este nevinovată. A propune ca Ludovic să fie pus sub orice motiv înseamnă a face un pas înapoi spre despotismul regal și constituțional.....
Discursul lui Robespierre în procesul lui Ludovic al XVI^{lea}*

Întrebarea care planează asupra corectitudinii verdictului este în ce calitate a fost judecat Ludovic al XVI-lea? De monarh absolut de drept divin sau de cetățean?

**Revoluția teren al căutărilor și experimentelor. Derapajele revoluției.
Explozii cu efecte extreme**

În desfășurarea concretă a evenimentelor și în fața complexității și ineditului lor, revoluționarii au trebuit să inventeze pentru a susține practic ideile directe ale guvernării revoluționare.

Contemporanii despre...

Considerații asupra principiilor guvernării revoluționare

Robespierre, discurs datat 25 decembrie 1793

*...Teoria guvernării revoluționare este tot atât de nouă ca și însăși revoluția care a produs-o. Ea nu trebuie căutată în cărțile gânditorilor politici care nu au prevăzut câtuși de puțin această revoluție...ideea guvernării revoluționare trebuie explicată tuturor pentru a-i ralia cel puțin pe bunii cetățeni principiilor interesului public.
...Scopul guvernării constituționale este de a conserva republica; cel al guvernării revoluționare este de a o apăra.*

... Guvernul revoluționar...este supus unor reguli de funcționare mai puțin uniforme și riguroase pentru circumstanțele în care el se găsește...fiind constrâns a recurge neîncetat la soluții noi și rapide în prevenirea unor noi și presante pericole.

Ce este așadar de făcut? Trebuie urmăriti cei vinovați de inventarea unor sisteme perfide; trebuie protejat patriotismul, chiar și atunci când el conduce la erori; trebuie luminați patrioții și fără încetare, ridicat poporul la înălțimea drepturilor și destinelor sale. Dacă nu adoptați aceste reguli veți pierde totul...

 Test de autoevaluare 5.3.

Care este concepția politică a lui Robespierre despre guvernare? Există puncte discutabile în afirmațiile lui? Folosiți spațiul de mai jos pentru a formula un răspuns de maximum trei fraze.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 1000

Figura 5.15.

DINAMICA potențialului revoluționar CONVENȚIA NAȚIONALĂ		
Faza 1: Moderată	Faza 2: Ultraradicală	Faza 3: Refluxul
Convenția Girondină	Convenția Iacobină (Guvernarea Revoluționară)	Convenția Thermidoriană
20 sept 1792-31 mai 1793	31 mai 1793-27 iulie 1794	27 iulie 1794-26 oct 1795
-consiliul executiv (6 membri) -21 sept 1792 proclama Republica -21 ian 1793 procesul lui Ludovic al XVI ^{lea} -februarie 1793-proiect de constituție (respins) este o perioada de mari dezordini interioare și înfrîngerii externe -19 noiembrie-Decret prin care Convenția își „asuma dreptul de a interveni peste tot acolo unde popoarele își caută redobândirea libertății”	REVOLUȚIA POPULARĂ -dreptul la insurecție -26 mai- 31 mai apelul lui Marat, Robespierre și al clubului iacobinilor la insurecția pariziană. Crearea comitetului de salvare publică (12 membri) -căderea girondinilor în urma zilelor revoluționare (31 mai – 2 iunie). Valul popular aduce la putere Dictatura iacobina și instaurarea Teroarei -guvernământ de excepție exercitat în forme executive colegiale -regim politic de război, caracterizat prin centralizarea instituțională a puterii și suspendarea în numele Libertății a libertăților -instaurarea violenței legale și al intoleranțelor libertății -emblema guvernării: ghilțina, arma îndreptată împotriva „contrarevoluției” interne.	Cuvantul de ordine care se impune: ”nici 1791, nici 1793” Iesirea din teroare vine din partea „stangii”:9 thermidor este: Revoluția convenției iacobine -guvernământul și justiția revoluționară nu sunt abandonate, dar resorturile lor se destind -suprimarea comitetelor revoluționare -comitetul salvării publice își pierde rolul de supervisor -puterea executivă apăsine mai multor comitete -deși regimul se vrea o antiteză politică și socială la cel al sans-culotilor în fața dezordinilor interne și dificultăților economice și sociale nu ezita să folosească intimidarea adversarilor, delațunea și practicarea violenței -Republica amenințată de: -opoziția internă și externă regalistă -opoziția europeană În interior, pericolul neoiacobin și mișcări centrifuge separatiste (Vendee, Normandia) Pericolul edern: Revoluția își transfera pe plan edern energia în vederea apărării Republicii și a principilor revoluționare.

Constituția republicană (iacobină) 24 iunie 1793 sau anul I

- Este considerată cea mai democratică dintre constituțiile elaborate în timpul revoluției.
- Dă **legitimitate republicii și convenției montagnarde**.
- În preambul are atașată o nouă Declarație a drepturilor omului și cetățeanului care pune accent pe libertăți; drepturi și obligații; proclama egalitatea dar și dreptul la rezistență în fața opresiunii; accentuează suveranitatea populară dar limitează rolul reprezentanților; introduce unele procedee de consultanță directă: referendumul legislativ, inițiative în materie constituțională; deputații sunt aleși prin vot direct; adoptă votul universal masculin; străinii au drept de vot; menține separarea puterilor în stat.
- Textul nu va fi aplicat, situația de excepție internă și externă în care se afla Franța nepermițând-o.

Prevederile Constituției iacobine (1793)

Constituția din 1793 (extrase)

REPUBLICA

Art 1. Republica franceză e una și indivizibilă

Art 7. Poporul suveran este totalitatea cetățenilor francezi

Art 10. El deliberează asupra legilor

Art 21. Populația este singura bază a reprezentării naționale

Art 22. Se va alege un deputat la 40.000 indivizi

Art 24. Se declara ales cel ce a întrunit majoritatea absolută a voturilor

Art 28. Orice francez, în exercițiul drepturilor sale de cetățean, este eligibil în cuprinsul republicii

Raporturile Republicii cu națiunile străine

Art 118. Poporul francez este prietenul și aliatul natural al popoarelor libere

Art 119. El nu se amestecă în guvernarea altor națiuni

Art 120. El acordă azil politic străinilor expulzați pentru cauza libertății. El refuză acest drept tiranilor.

Figura 5.16.

Organizarea puterilor în stat (conformă prevederilor constituționale)		
Puterea executivă	Puterea legislativă	Observații
<p>executiv colegial: -consiliu executiv (24 membri) numiți de un corp legislativ de pe o lista de 65 candidați propusi de adunarile electorale ale departamentelor (alese prin vot direct) -este reînnoita la fiecare jumătate de an -este responsabilă în fața corpului legislativ</p> <p style="text-align: center;">TRIBUȚII</p> <p>-supravegherea și îndrumarea administrației generale -nu activează decât pe baza legilor pe care le aplică -nu are nici o competență în inițierea legilor, drept de veto sau de a dizolva adunarea legislativă care concentrează întreaga putere</p>	<p>sistem monocameral -o singură camera aleasă prin vot universal: Adunarea Națională -durata unei legislaturi: un an. Se întrunește la 1 iulie -adunarea propune legea poporului care prin referendum o validează sau nu; poate emite decrete -numește consiliul executiv -ședintele Adunării Naționale sunt publice</p>	<p>-este un regim de concentrare a puterilor - „guvernare de Adunare” dominanța legislativului asupra executivului</p>

MITURILE PREREVOLUȚIONARE devin mituri fondatoare

Mitul Bastiliei

Cucerirea Bastiliei la 14 iulie 1789 de „populația răsculată” a Parisului a devenit un act simbolic fondator al revoluției. De-a lungul secolului XVIII imaginarul colectiv popular cultivă și dezvoltă în jurul Bastiliei, care inițial a fost o fortăreață militară, mitul închisorii simbol al absolutismului regal intolerabil și al justiției arbitrară dar și al dragostei pentru libertate. Închisoarea devine cu timpul un loc de încarcerare elitist pentru gentilomii certăreți sau care nu-și onorau obligațiile fiscale dar și pentru tinerii de bani gata ale căror excese comportamentale erau temperate la cererea părinților

Realitatea din spatele ficțiunii

Modul de viață relativ plăcut oferea comodități precum: pensii acordate arestaților sau libertăți precum părăsiri zilnice a închisorii cu condiția de a se întoarce seara, mobilarea celulei cu bunuri personale, permisiunea vizitelor de familie (inclusiv ale amantelor), pregătirea hranei de către servitorii proprii, lectura gazetelor și prezența animalelor de companie. În secolul luminilor biblioteca închisorii a fost bine dotată cu scrierile enciclopediștilor chiar dacă în mod simbolic la baza unuia din cele opt turnuri erau incinerate copertile cărților acelorași autori interziși de cenzura clericală sau regală.

Închisoare de lux și semn de favoare regală de a fi închis la Bastilia ea a adăpostit, conform evidențelor, în anii domniei lui Ludovic al XIV^{lea} (1660-1715) 2228 de arestați, în medie 40 pe an; în timpul domniei lui Ludovic al XV^{lea} (1715-1774) 2567 de arestați, o medie anuală de 43; în timpul lui Ludovic al XVI^{lea} (1774-14 iulie 1789) 229 deținuți.

Evenimentele din 1789

- În ziua de 14 iulie 1789 Bastilia era aproape pustie fiind încarcerati 7 deținuți declarați martiri și purtați în triumf pe străzile Parisului și în aclamațiile populației; „citadela” absolutismului era de altfel propusă „din spirit de economie” pentru demolare, existând un proiect oficial de amplasament pe locul ei a „pieței Ludovic al XVI^{lea}”;
- Marat recunoștea faptul că „Bastilia rău apărată a fost cucerită de câțiva soldați și o mulțime de oropsiți ai soartei majoritatea provinciali. Parizienii, acești gură-cască înnăscuți au vrut numai ca să-și satisfacă curiozitatea”. Cei aproximativ 1000 de asediatori, care își savurau victoria strigând “Trăiască libertatea, regele și domnul d`Orleans”; Ceea ce a pus în mișcare masele a fost penuria produselor alimentare și în special de pâine, iar zvonurile potrivit cărora „regele pregătește un nou Sf. Bartholomeu pentru patrioți” a ridicat problema armelor. Înainte de Bastilia, asediatorii au atacat Domul Invalizilor de unde au capturat 32.000 de puști și 12 tunuri;
- Asasinarea guvernatorului Bastiliei și defilarea pe străzi „cu capul lui înfipt într-o baionetă” **inaugura un alt tip de revoluție** diferită de cea a juriștilor. Ambasadorul Angliei sesiza aceasta schimbare: „...poporul determinat și-a împins resentimentul până la limite extreme dar oare poți avea încredere în moderația unei mulțimi ofensate?”
- Demolarea Bastiliei a început în 18 iulie 1789 cu o ceremonie oficială când La Fayette, comandantul Gărzii Naționale, a dat „primul târnăcop”; în 1791 se instituie diploma oficială „învingător la Bastilia” acordată la 1000 de persoane;
- 1889: 14 iulie devine sărbătoarea națională a Republicii la care nimeni nu gândea în 1789

“Curtea mormântul națiunii” (Mirabeau)

„Curtea mormântul națiunii” (Mirabeau) a fost unul din miturile care au hrănit starea de spirit revoluționară.

În 1781, Necker ministrul de finanțe artizanul unor proiecte reformatoare în anii 1777-1781, a făcut public pentru prima oară în istoria Casei de Bourbon bilanțul veniturilor și cheltuielilor Statului „Contul albastru”, imperfect calculat prin omisiunea unor surse de cheltuieli precum serviciile de interes general, dădea cheltuielilor neproductive ale curții regale o valoare de 25.700.000 livre ceea ce a avut un impact „devastator” în ochii opiniei publice, deși deficitul balanței financiare fusese ajustat din calcul (în realitate aprox. 114 milioane). În acest mod crește impopularitatea monarhiei și starea de spirit prerevoluționară. Cheltuielile Casei Regale nu reprezentau în realitate decât 6% din bugetul anual. Domeniul Regal fusese rentabilizat economic în secolul precedent, prin reformele lui Colbert, aducând din activitățile economice prestate beneficii financiare considerabile care-i permiteau chiar să acorde împrumuturi.

5.17.

Cheltuielile statului în anul 1788

Categorii de cheltuieli	Milioane livre
Cheltuieli civile	145
Curte și Privilegii	36
Instrucție Publică și Asistență socială	12
Cheltuieli militare și diplomatice	165
Alte cheltuieli utilitare (poliție, pompieri, iluminat public, imprimeria regală, grădina regală, biblioteca regală)	318
TOTAL CHELTUIELI	629
TOTAL INTRĂRI (impozite, taxe, vămi, etc.)	503
Deficit	126

Ca urmare a eșuării reformelor inițiate de Turgot, Calonne, Lomenie de Brienne privind găsirea unor noi surse de impozitare asupra proprietăților funciare și acordarea unor libertăți comerciale (desființarea vămilor interne), balanța bugetară cunoaște accentuarea gravă a deficitului. Astfel, în ajunul anului 1789, veniturile statului se ridică la 471,6 milioane de livre (impozite directe, indirecte și alte surse), iar a cheltuielilor la 633 milioane livre (deficit 161,4 milioane livre).

Mijloace de formare a conștiinței și opiniei publice revoluționare
CLUBURILE

- La origine simple locuri de dezbatere politică, mai mult sau mai puțin structurate sau elitiste, devin medii și laboratoare de idei politice și practici ideologice
- Sunt de o mare diversitate și varietate, mergând de la numărul membrilor și până la ideile, opiniile și discursul în jurul cărora se individualizează (revoluționare, republicane, monarhiste, contra-revoluționare, patriotice, etc.)
- Unele sunt exclusiv pariziene, altele au ramificații, adevărate rețele, pe tot teritoriul Franței
- Se estimează ca în perioada 1789-1793 în 5500 de localități cu o repartizare geografică inegală de concentrare funcționau astfel de medii de „sociabilitate democratică”. Harta cuprinde zone cu un grad de concentrare mare precum: Nord, N-V, L'Île de France, S-V și Provence sau mai redusă (Normandia, Bretagna interioară, Vendee, Alsacia). Contraste a-par între Franța rurală și Franța urbană sau între zonele litorale și Franța profundă.

Cluburile politice: Iacobinii și Girondinii

- Cluburile devin treptat nu numai medii de formare a opiniei publice și de modelare a conștiinței și comportamentelor revoluționare, ci și factori de presiune (asupra deciziilor forurilor legislative și a executivului) și acțiune directă. Susțin și activează diversitatea bazei sociale a revoluției.
- Dintre cluburile revoluționare cele mai active și influente cu filiere teritoriale angajate în mize politice (inclusiv în cucerirea puterii) în numele aceluiași principii liberalo-democratice, semnalăm pe cele ale: **Iacobinilor** care concentrează „aripa” politică radicală a revoluției. Reunește și exprimă din punct de vedere social interesele unui spectru larg al populației de la micii proprietari din mediul urban și rural la elemente salariate, profesioniști liberali. Printre membrii clubului Iacobin se număra și ducele Ph. De Orleans, care renunță la eventualele sale drepturi la tron („Philip Egalitarul”); **Girondinilor** care reprezintă „aripa” politică moderată; exprimă interesele grupurilor comercialo-financiare din zona litoralului atlantic

ALTE MIJLOACE ȘI SIMBOLURI DE PERSONALIZARE A REVOLUȚIEI

- Propaganda prin presa (broșuri, pamflete de toate orientările); peste 1000 de titluri (multe efemere)
- Inventarea limbajului revoluționar /limba de lemn
- Inventarea formelor de expresie a fidelității revoluționare: jurământului civic; jurământul constituțional și a simbolului cocardei tricolore (albastru, alb, roșu)
- Inventarea cântecelor revoluționare (1789-116 cântece care aveau ca temă principiile revoluției), de unde și sintagma „La francezi toate se sfârșesc cu cântece”
- Inventarea spațiilor deschise ale întrunirilor populare: Câmpiile Libertății
- Sădirea copacilor Libertății
- Iconografia revoluționară; calendarul revoluționar.

CONCLUZII

- Până în anul 1795 revoluția și-a etalat toată gama de posibile valori și principii cunoscute sau inovate de ea. Cert că în Franța, nimic nu mai era ca înainte de 1789 și nici nu mai putea fi, fără primejdia de autodistrugere
- Noul regim fusese afirmat, parțial instituționalizat în lumina principiilor liberalo-democratice dar mai rămânea să fie și asimilat mental și funcțional
- Energiile distructive ale revoluției fusese-ra epuizate, dar nu total eliminate, mai rămânea ca societatea să-și direcționeze eforturile prin capacitatea creativă a energiilor. Or, națiunea franceză este obosită și epuizată, apatică chiar la exercițiul politic după atât de multe, rapide și radicale schimbări
- Ideea de democrație devine ireversibilă deși rămâne în continuare o idee care trebuie apărată și exersată la nivel politic de guvernare
- Persistă în continuare întrebări de genul: care a fost „opera” proprie acestei Revoluții?; ce principii a afirmat și infirmat ea în construcția noului tip de societate?; în ce consta specificul ei național?; dar universal?; ce a contat mai mult: imaginarul revoluționar sau practicile iraționale rezultate din derapajul revoluției?

Cert este faptul că, evoluția ulterioară a regimurilor politice (Directoratul, Consulatul) deși păstrează principiul separării puterilor în stat și elemente ale democrației liberale, în umbra cărora se ascunde Republica, evoluează către o guvernare tot mai autoritară. Revoluția este departe de a se fi sfârșit. Ea continuă sub imperiul napoleonian (proclamat în 1804). În numele principiilor ei, Franța va fi reformată, iar ideile ei exportate de armata imperială. Europa napoleoniană va cunoaște în numele lor o nouă organizare politică care va disloca structurile vechilor regimuri.

Rezumat:

Generic, revoluțiile ca alternativă de trecere la epoca modernă, se produc în cadrul unor societăți occidentale avansate și bogate din punct de vedere al valorilor și criteriilor specifice perioadei de tranziție. În cadrul lor, acumulările de capital și mutațiile sociale și mentale, evidențiau rolul și importanța autonomiei inițiativei și libertăților individuale economico-civice care solicitau adecvarea guvernământului și a instituțiilor Statului în direcția acordării sau respectării și garantării acestora. De aceea, dincolo de specificitățile lor cauzale contextuale și de particularitățile de desfășurare, caracterul celor trei revoluții care marchează intrarea în modernitate: engleză, americană și franceză au ca element comun obiectivele liberalo-democratice de interes general. Ele au în centru individul „*capabil să hotărască în ceea ce privește interesul său particular*” și construcția instituțiilor capabile să-i garanteze și apere libertățile exersate și în interes general.

5.6. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 5

Testul 5.1

Opoziția noii nobilimi față de politica lui Carol I, războiul civil, revoluția puritană, revoluția glorioasă.

Testul 5.2.

Elementul religios este mai puțin prezent, după Declarația de Independență forma revoluționară este de război cu un inamic extern, rolul opiniei publice a fost mult mai important. Protejarea patriotismului, chiar dacă face greșeli, trebuie să fie esența acestei guvernări – punctul este discutabil căci limita tocmai principiile formulate în 1789.

Testul 5.3.

Guvernarea revoluționară are precedent asupra guvernării constituționale. Fiind un nou tip de guvernare și aflat în condiții excepționale, este liber să ia măsuri excepționale, chiar dacă aceasta înseamnă violență.

Lucrare de verificare 5

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- se trimite prin poștă tutorelui.
- se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Redactați un eseu liber de maximum două pagini în care să prezentați asemănările și deosebirile dintre cele trei revoluții (engleză, americană și franceză), accentuând rolul propagandei și al opiniei publice.

5.7. Bibliografie selectivă

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- F. Furet, *Reflecții asupra Revoluției franceze*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 53-57, 132-146, 153-156.
 P. Jenkins, *O istorie a Statelor Unite*, Ed. Artemis, București, 2002, p. 28-77.
 D. Schnapper, G. Bachelier, *Ce este cetățenia?*, Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 13-29, 30-33, 34-46, 47-54, 74-77, 79-80.
 D. Townson, *Franța în Revoluție*, Ed. All, București, 2002, p. 37-61, 76-86, 98-109 10-118.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

- S. Bernstein, P. Milza, *Istoria Europei*, vol. 3, Ed. Institutul European, Iași, 1998, p. 83-97, 139-148, 189-214, 235-259, 264-273.
 F. Braudel, *Gramatica civilizațiilor*, vol. 2, Ed. Meridiane, București, 1994, p. 24-32, 49-64
 P. Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, vol. 2, Ed. Meridiane, București, 1989, p. 33-39, 49-50, 52-65, 122-196
 F. Furet, *Reflecții asupra Revoluției franceze*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 53-57, 132-146, 153-156
 J. Hélie, *Mic atlas istoric al Timpurilor Moderne*, Ed. Polirom, Iași, 2001
 I. Geiss, *Istoria lumii*, Ed. Allesențiall, București, 2002, p. 308-364
 G. Hosking, *Rusia, popor și imperiu, 1552-1917*, Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 64-93, 115-117
 P. Jenkins, *O istorie a Statelor Unite*, Ed. Artemis, București, 2002, p. 28-77
 R. Rémond, *Istoria Statelor Unite ale Americii*, Ed. Corint, București, 1999, p. 7-21, 23-46
 N. Riasanovsky, *O istorie a Rusiei*, Ed. Institutul European, Iași, 2002, p. 229-279
 D. Schnapper, G. Bachelier, *Ce este cetățenia?*, Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 13-29, 30-33, 34-46, 47-54, 74-77, 79-80
 A. Tocqueville, *Despre democrație în America*, , Ed. Humanitas, București, 1996
 Tocqueville, *Vechiul Regim și Revoluția*, Ed. Nemira, București, 2000
 D. Townson, *Franța în Revoluție*, Ed. All, București, 2002, p. 37-61, 76-86, 98-109 10-118
 *** *Istoria lumii în texte*, Ed. Teora, București, 1999 (documentele aferente problematicii cursului)

Unitatea de învățare Nr. 6

REVOLUȚIA INDUSTRIALĂ (PREMISE ȘI EVOLUȚII)

Cuprins

6.1. Obiectivele unității.....	102
6.2. Revoluția industrială.....	102
6.3. Revoluția demografică.....	105
6.4. Concluzii.....	111
6.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 6....	112
6.6. Bibliografie.....	113

6.1. Obiective

- Familiarizarea cu etapele procesului de industrializare
- Analiza relației dintre agrar și industrial și dintre rural și urban
- Identificarea și analiza urmărilor procesului de industrializare

6.2. Revoluția industrială

Context istoric: Începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în spatele “fațadei de imobilism” a structurilor economice europene apar și se manifestă agenți favorabili progresului economiei agricole, pre-industriale și comerciale. De asemenea, pe planul gândirii teoretice, în climatul general creat de iluminism, teoriile și practicile fiziocrate care urmăresc rentabilizarea prin capitalizare a economiilor agrariene, raliindu-se sintagmei “lăsați să producă, lăsați să circule”, câștigă tot mai mult adepti atât printre aristocrații proprietari funciari, cât și printre monarhii reformatori iluminați.

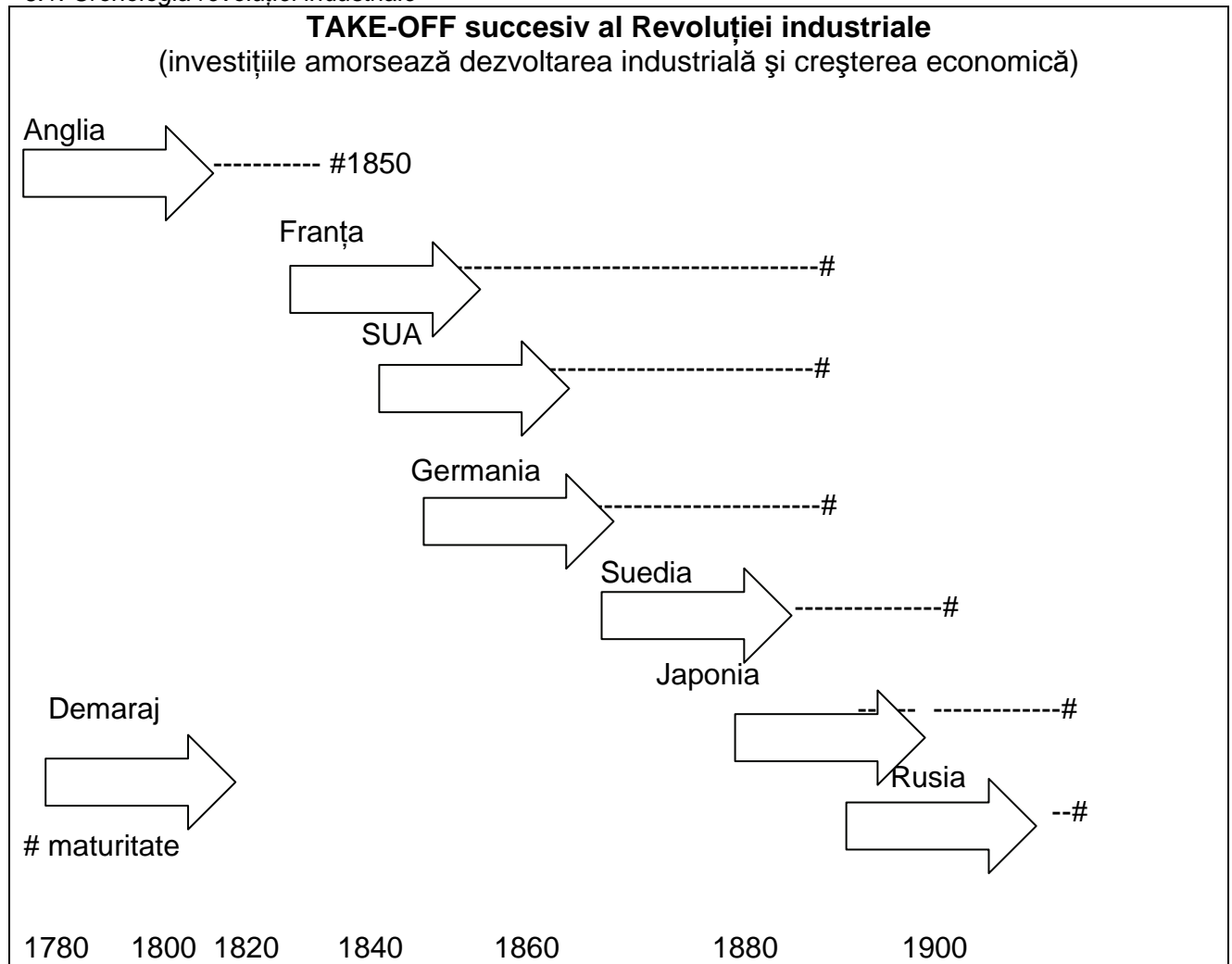
În acest context, debutează pe plan economic o mișcare de lungă durată care are acumulate premisele și practicile în țara cea mai modernă a continentului, Anglia, urmând apoi o extensie **europeană și extraeuropeană**.

CE ESTE REVOLUȚIA INDUSTRIALĂ ȘI DE CE REVOLUȚIE?

Este o transformare profundă a structurii economiei, marcată de schimbarea surselor de energie tradiționale, de o nouă ierarhizare a surselor de materii prime prelucrate, de utilizarea mașinilor și de noi forme de organizare a producției. În urma acestor transformări, economia agrară și civilizația rurală intră într-un reflux pronunțat, dând treptat câștig de cauză unei economii cu caracter industrial și unei civilizații specifice. Este o revoluție, pentru că, exceptând Anglia, unde fenomenul se produce în mod organic ca urmare a conversiilor și modernizării timpurii a structurii economiei și societății, în toate celelalte țări continentale, el este susținut și **introdus gradual, la modul conștient** de Stat sau de inițiativa individuală a antreprenorilor particulari.

**Definiția
revoluției
industriale**

6.1. Cronologia revoluției industriale

În consecință, revoluția industrială va produce ruptura structurilor economice și instituționale tradiționale și ale țesutului social, transformând producția, munca și societatea, fiind deopotrivă, un factor al modernizării, dezvoltării și progresului, dar și al accentuării decalajelor dintre state.

REVOLUȚIA INDUSTRIALĂ este rezultatul unor progrese lente acumulate în cursul secolelor. Primele semne ale schimbării se produc în agricultură, sectorul economic dominant.

Începuturile: agricultura

- Pământul constituie principala sursă de bogăție. Proprietatea funciară și suprafața ei reprezintă criteriul puterii și considerației sociale și politice. Dar tehnicile agricole sînt încă tradiționale, puțin evolute, rămânând fidele culturilor cerealiere. Arhaismele și rudimentele fac agricultura puțin performantă prin lipsa capitalurilor investite, productivitatea scăzută a muncii și producției. Și totuși, pe marile domenii, proprietarii englezi impulsionați și de noua știință a secolului, **agronomia**, revoluționează agricultura în principal prin:

- Investiție de capital și noi procedee tehnice care sporesc randamentele;
- Dispariția pârlougei și generalizarea asolamentului trienal;
- Tehnica rotației culturilor și introducerea culturilor furajere, folosirea îngrășemintelor naturale;
- Selecția calității semințelor și raselor animaliere;

Figura 6.2. Reclamă pentru mașini agricole (sfârșitul secolului al XIX-lea)

- Specializarea sectorului zootehnic de cel al cultivării solului;
- Concentrarea proprietății și a forței de muncă specializate și plătite, generalizarea practicii “împrejmuirilor” și constituirea fermelor;
- Practicarea agriculturii intensive;
- Individualizarea exploatărilor agricole;

Debarasarea de orice practici colective tradiționale; arendarea pământului pe termen lung pentru a stimula obținerea profitului și a reinvestirii lui, în tehnici noi și plata muncii salariate. Rentabilizarea pe termen lung amor-tiza cheltuielile și sporea profitul.

În consecință, o condiție prealabilă a revoluției industriale, fără ca ea să fi fost însă parcursă în mod obligatoriu de statele europene, a fost ceea ce s-a numit **revoluția agricolă**. Ea a asigurat:

- O creștere spectaculoasă atât a producției de vegetale cât și a celei animaliere ;
- O sporire considerabilă a randamentelor – în intervalul 1780-1850 producția cerealiară engleză s-a dublat, apărând concurența;
- Apariția zonelor agricole specializate;
- Creșterea consumului și intensificarea comerțului.

ȘI TOTUȘI, policultura de subzistență și autoconsumul nu dispar, foamea este în recul, dar nu a dispărut.

Progresul astfel obținut în agricultură evidențiază în continuare necesitatea :

- Unui capital sporit obținut și reinvestit;
- Perfecționării utilajelor agricole și sporirii parcului tehnic;
- A ridicat problema “abundenței” forței de muncă și a unui excedent aparent de populație pe care economia nu era capabilă să o absoarbă, rezultat al fluctuației și migrației sat-oraș;
- A menținut preponderența civilizației rurale și a activităților sale specifice.

Consecințele revoluției agrare

Revoluția agricolă a furnizat și un profit care a putut fi reinvestit în industrie, a pus în evidență rolul pieței naționale (cerere-ofertă) și al comerțului, al unei rețele de transport și a unui sistem financiar-bancar.

Test de autoevaluare 6.1.

Care sunt posibilele cauze pentru care revoluția industrială a debutat în Europa occidentală. Enumerați cel puțin patru cauze. Folosiți spațiul de mai jos pentru formularea unui răspuns.

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 112.

6.3. Revoluția demografică

REVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ. Contrar secolului precedent, caracterizat prin accidente demografice și stagnare globală, secolul al XVIII-lea cunoaște o creștere constantă, înregistrată la nivel continental, dar la ritmuri inegale. Scăderea ratei mortalității precum și creșterea duratei medii de viață (de la 35 la 50 de ani) sînt cauzele esențiale ale creșterii demografice care demarează către 1740. Cauzele sînt multiple :

- Reducerea conflictelor armate ;
- Ameliorarea alimentației;
- Condiții de locuit și de igienă îmbunătățite ;
- Progresele medicini și stăpînirea mai eficientă a epidemiilor și maladiilor.

Efectele generice

Efecte: limitarea cauzelor catastrofelor naturale, și în cadrul respectării preceptelor religioase, creșterea ratei natalității. În Anglia, excedentul natural este maxim, ajungând la ritmul anual de 1,5%. Astfel, dacă în 1700 populația engleză înregistra 5 835 279 de locuitori, în 1800 Regatul Unit număra peste 9 168 000. În același timp, populația continentului s-a dublat.

Revoluția demografică în Anglia : consecințe pozitive sau negative ?

Cazul englez

În plan direct economico-social :

- A stimulat consumul ;
- A încurajat investiția în agricultură ;
- A alimentat cu forță de muncă alternativa productiv-industrială ;
- Exodul de la sat la oraș a accelerat urbanizare.

A produs în schimb :

- Scăderea salariilor;
- Fenomenul emigrației coloniale nord-americane;
- A ridicat problema politicilor sociale;
- A creat neliniști în fața pericolului dezordinii datorate fenomenului sărăciei, mizeriei, foametei, datorat incapacității economiei de a hrăni un număr de populație în creștere rapidă.
- S-au născut teorii pesimiste care sugerau ca soluție introducerea controlului fecundității.

În plan politic : a crescut baza socială a electoratului provenit din rândul clasei de mijloc și odată cu ea a crescut și stabilitatea sistemului politic al

monarhiei parlamentare. «Revoluția glorioasă » și legislația care i-a urmat garantase libertățile cetățenești și mai ales proprietatea individuală.

Cumulate, aceste mutații au îndreptat Anglia spre o revoluție în economie. **SUPPORTUL** acestei revoluții l-a constituit **PIAȚA DE SCHIMB**, care a cunoscut o susținere prealabilă prin « mini-revoluția » din transporturi. Insularitatea Angliei i-a permis și în același timp a constrâns-o să se înconjoare cu o rețea de canale navigabile care au făcut din Londra « creierul » distribuirii și redistribuirii mărfurilor către insulă și către comerțul mondial. Londra devine astfel cel mai mare depozit al comerțului.

Apoi, cum transportul pe apă este mai ieftin și chiar mai sigur decât cel terestru, implicând și dezvoltarea unor activități colaterale (construcție de nave, industrie textilă de profil, etc.). Anglia, prin libertatea de inițiativă pe care o stimulează individului, dezvoltă o rețea de canale navigabile și plătită, ceea ce stimulează interesul autorităților locale pentru buna lor întreținere și dezvoltare. « Nebunia » canalelor contabilizează în 1830 aproape 6000 km. Provincia se racordează astfel și

ea comerțului maritim, după cum se realizează o mai bună legătură între marile orașe și capitală.

Se dezvoltă activitățile maritime de cabotaj, în care sînt angajați peste 100 000 de marinari și armatori, și mai ales transportul transoceanic atlantic.

Dinamismul transporturilor, care favorizează circulația oamenilor și a mărfurilor, este legat și de al doilea pilon de susținere a pieței interne de schimb, și anume : existența celui mai vast imperiu colonial care pune la îndemâna metropolei o piață externă de desfacere și aprovizionare ce cuprinde colonii de pe trei continente. Anglia este insula care, prin economia pe care o dezvoltă, este legată atât de piața Europeană, cît mai ales se întoarce prioritar « cu fața spre ocean », care devine esențial în legăturile stabilite cu lumea. Fațada maritimă dobândește un rol « cheie » în îmbogățirea societății engleze, porturile devenind spații privilegiate ale capitalizării.

Într-un secol, producția destinată exportului a crescut cu 450% pentru piața internă. După pierderea celor 13 colonii americane, India ocupa locul esențial în expansiunea economiei engleze, ca sursă de materii prime și piață de consum. Cu alte cuvinte, «Anglia are nevoie de toată lumea».

**Cazul englez:
infrastructura**

6.4. Podul peste Severn, construit de A. Derby în 1779

Începând din 1830, revoluția transporturilor este desăvârșită prin construcția unor rețele de cale ferată, și de trecerea în transportul maritim de la veliere (*clipper*) la vaporul cu abur (*steamer*).

6.5. Evoluția căilor ferate în lume

Rețeaua mondială de căi ferate	1840/ 8845 km	1880/ 357 395 km	1900/ 749 793 km
Lungimea mondială în procente			
Europa (fără Rusia)	46,3%	37,9%	28,4%
Marea Britanie	27%	7%	4%
Franța	4,7%	6,6%	4,9%
Germania	6,2%	9,1%	6,9%
Rusia	0,4%	5%	5,9%
America de Nord	51,5%	45,5%	45,4%
Asia	-	3,2%	7,4%
India	-	5%	7,5%
Japonia	-	4,1%	5,3%
Africa	-	1,3%	
Australia	-	2,1%	3,2%

Tot acest progres nu ar fi fost posibil dacă nu ar fi existat, din secolul al XVIII-lea, o industrie embrionară care să dezvolte o piață urbană. Susținută de producția manufacturieră (dispersată și concentrată), preindustria engleză dinamizată de conjunctura economică schițată face trecerea de la *domestic system*, specific vechilor structuri ale sistemului, la *factory system*, care dispune și de un mecanism de reglare al relației piață-fabricant, și anume *putting out system*, ceea ce îi dă suplețe în adaptarea permanentă la cererea fluctuantă a consumului. Economia și societatea preindustrială înfățișează însă o lume încă fragilă, creșterea economică se

face în "limitele posibilului", deficiențele sistemului în construcție antrenând crize de subzistență ca cel mai mare pericol al stabilității.

În acest context se ridică problema necesității sporirii randamentelor celor două industrii tradiționale și esențiale pentru elanul economiei engleze : **textilă și metalurgică**, domenii în care debutează o revoluție tehnică. Cum? Prin invenții și inovații tehnice aduse utilajului deja existent care să servească interesului pentru creșterea productivității muncii și consumului, și să specializeze forța de muncă salarială.

În jurul anilor 1760-1780, "febra" mecanizării proceselor de fabricație prin ameliorarea tehnică, debutează în sectoarele cheie: industria textilă, care evidențiază rolul bumbacului ca materie primă. Economia engleză începe să trăiască în "ritmul ciclurilor de prelucrare a regelui cotton" (filat, țesut). Multe din inovații se fac pe prototipuri tehnice deja existente (mașina de filat a lui J. Watt și C. Paul, brevetată încă din 1738, dar care se difuzează greu într-o industrie tributară experienței manuale).

6.6. Cronologia evoluției industriei textile

Progresele industriei textile. Invenții și inovații tehnice

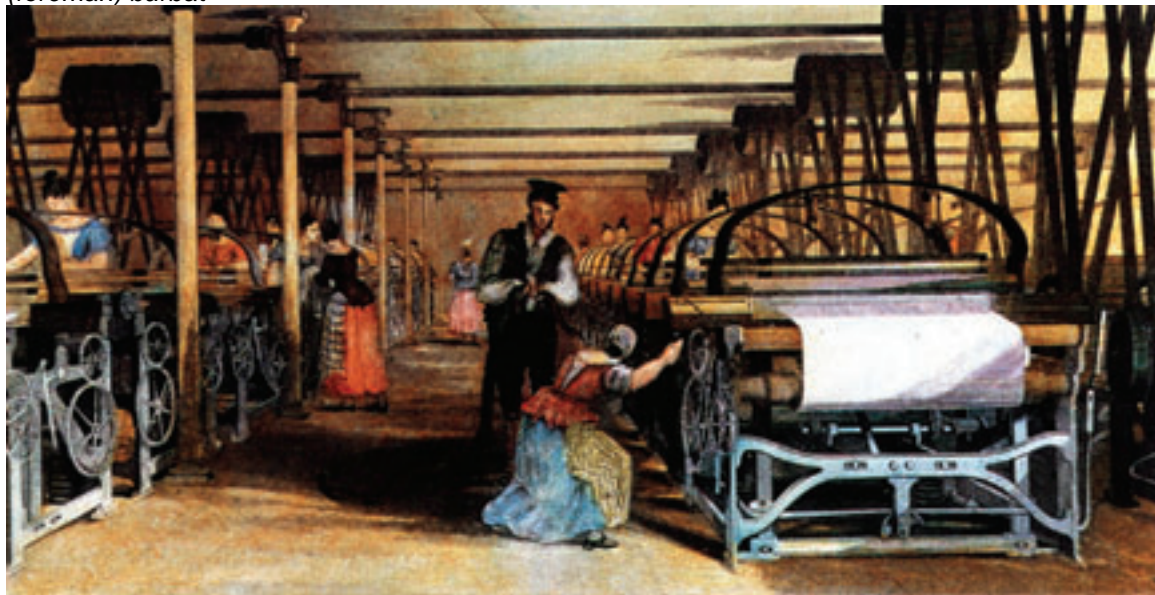
	Invenții	Probleme (consecințe)
1733	Suveica zburătoare de țesut (Kay)	Rapiditatea, crește productivitatea muncii, evidențiază "foamea" de fier în țesătorii
1765	« spinning Jenny » mașină de filat (Hargreaves)	Abundența firului de țesut provoacă o întârziere a țesătorilor care nu pot ține pasul cu filatorii
1768	« Water frame » mașina de filat cu curent de apă (Arkwright)	
1779	« Mule Jenny » mașina de filat cu abur (Crompton)	
1784	Mașina de țesut (Cartwright)	Creșterea rapidității muncii în filaturi și țesătorii evidențiază lipsa materiei prime (bumbacul)
1793	Mașina de egrenat bumbacul (Whitney)	Accelerarea și stimularea producției de bumbac.

În consecință, în Anglia, prețul înregistrat de bumbacul filat cunoaște o spectaculoasă curbă descendentă.

1786	38 shillings
1790	30
1795	19
1800	9,5
1805	7,10
1807	6,9
1829	3,2

Iar supremația industriei bumbacului reflectată în numărul mașinilor de țesut (mii) devine un proces de dimensiune mondială:

6.7. O țesătorie din Anglia (1735); de notat personalul feminin supravegheat de un șef de atelier (foreman) bărbat

În același timp, industria metalurgică, sub presiunea construcțiilor civile sau militare, înlocuiește sursa tradițională de energie (cărbunele de lemn) cu cărbunele de pământ (cocsul). Procedul obținerii fontei prin cocsificare a fost descoperit de frații Derby încă din 1709, dar nu va fi asimilat decât începând din 1735. "Regele" cărbune devine principala sursă de energie evidențiată și de creșterea producției de cărbune (milioane tone):

An	1800	1850	1870	1900
Lume	16	80	300	770
Regatul Unit	10	50	107	230
Franța	1	5	13	33
Germania	1	5	37	140
SUA	-	-	33	245

Progresele tehnice au favorizat un ansamblu de acumulări care au împins industria engleză în «era mașinismului» și a producției de fabrică, în care, folosind forța aburului transformată în energie mecanică a devenit mai puțin tributară îndemânării și abilității manuale a lucrătorului, cât randamentului mașinii care prelungește mina lucrătorului. Se naște astfel o nouă lume, cea a "lucrătorilor din fier". O dată cu aceasta, Anglia a îndeplinit "esențialul" primei faze a revoluției industriale, ceea ce i-a permis, prin demarajul precoce din anii 1780-1800, "să-și ia zborul", devenind în scurt timp "leadership"-ul european al economiei moderne. Anglia devine astfel "uzina lumii".

În fața « Angliei verzi », structurată de-a lungul istoriei pe **economia agrară**, se află acum « Anglia neagră », din Midlands până în Lancashire, în jurul orașului industrial Manchester și până în Scoția centrală, iar în sud până în Tara Galilor.

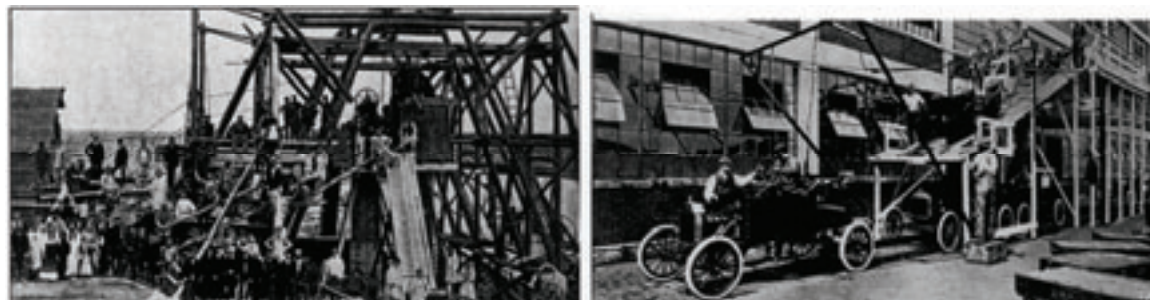
6.8. Mină de cărbune din Staffordshire (mijlocul sec. al XIX-lea)

Revoluția industrială cunoaște, începând cu anii 1820 până spre 1880 – continuând pentru unele state și după 1900 – o extensie geografică. Ea pătrunde timid pe continent fiind în mare măsură condiționată de evenimentele politice care antrenează țările europene (inclusiv opțiunile lor pentru un sistem politic liberal sînt influențate de opțiunea pentru modernizarea economiei).

Franța napoleoniană, Belgia, spațiul renan sînt primele zone atinse de revoluția industrială, apoi Europa de nord. Se constituie astfel un ansamblu, nu neapărat omogen, de state europene industrializate modern, care în linii mari urmează « traseul englez » specific celor două faze evolutive ale revoluției industriale și care încep să se distingă profund de restul continentului și al lumii.

6.9. Două ipostaze ale expansiunii industrializării – construirea Transsiberianului în Rusia și uzinele Ford din Statele Unite

6.10. Etapele expansiunii noii economii

Revoluția industrială Prima faza		Revoluția industrială A doua faza
Debut	1870	1820-1900
Tara inițiatoare	Regatul Unit al Marii Britanii	SUA (coasta de Est); Germania
Sectorul motor	Textilele :bumbacul Metalurgia: fonta	Ind. metalurgică: oțelul; ind. chimică
Energia dominantă	Cărbunele; mașina cu aburi	Debutul ind. petrolifere; debutul ind. electrice
Populația activă	Diminuarea forței de muncă din lumea rurală; creșterea celei industriale	Crește populația activă în industrie și în servicii.
Mod de producție	Diminuarea producției atelierelor meșteșugărești ; creșterea producției manufacturiere și de fabrică	Uzine – mecanizarea forței de muncă industriale
Întreprinderi	Individuale Familiale Elanul societăților anonime	Crearea grupurilor industriale (fenomenul concentrării) Crește rolul băncilor
Transporturi	Creșterea rețelei terestre:căile ferate Creșterea rețelei maritime și oceanice (vaporul cu aburi)	Debutul automobilului și al transportului naval cu elice, turbine
Aspecte sociale	Exodul rural Urbanizare Creșterea ponderii burgheziei și a forței de muncă salariate	Creșterea numărului și puterii economice a burgheziei Fluctuațiile nivelului de trai.

 Test de autoevaluare 6.2.

Care credeți că au fost efectele în plan comercial și politic al ritmurilor diferite de industrializare? Formulați un răspuns în maximum parte fraze. Utilizați spațiul de mai jos pentru răspuns.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 112.

6.4. Concluzii

Deci, revoluția industrială, pe lângă « motor » al progresului și factor al modernizării, generează noi subdezvoltări, acutizându-le pe cele de natură istorică. Continentul european își dezvoltă și el, mult mai bine, în secolul al XIX-lea, diversitățile și ritmurile inegale ale modernizării.

Revoluția industrială: plusuri și minusuri

- Revoluția industrială, pe lângă dinamizarea industriilor preexistente, asigură cadrul apariției și dezvoltării a noi industrii (chimice, construcției de automobile, farmaceutice, « explozia » industriei constructoare de mașini, etc.).
- Revoluționează metodele de producție și de organizare a muncii (standardizarea) ;

- Creează noi locuri de muncă, dar și șomaj ;
- Impun o specializare riguroasă a forței de muncă (o pregătire a ei, separarea cadrelor cu responsabilități tehnice de cele care lucrează direct în producție) ;
- Impune o disciplină a muncii (schimbarea mentalităților) ;
- Este o consumatoare « vorace » de capital, care trebuie produs prin diversificarea surselor.

Bulversând economiile tradiționale prin ruperea de vechile structuri și construind un nou tip de economie și de civilizație, revoluția industrială rupe din izolare sau « somnolență » țări, continente. Elanul industrial este marcat în mod decisiv de « marea depresiune din anii 1873-1896. Cu excepția Angliei, unde gradual, începând cu 1846 se impune în relațiile economice, politica liberului schimb ca o consecință a politicii interne non-intervenționiste a statului în economie și a respectării principiilor liberale conform sintagmei “Statul nu trebuie să fie nici antreprenor, nici producător”, toate celelalte state europene (inclusiv Franța, al doilea stat european care trecuse în 1860 la liber-schimbism prin semnarea tratatului economic cu Anglia) au revenit la politici drastice protecționiste. În acest context se impune o nouă fază a industrialismului : cea susținută de alte surse de energie, **petrolul și electricitatea**.

6.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 6

Testul 6.1.

Existența căilor maritime de comunicare; extinderea spre sistemul colonial și restul lumii; revoluțiile burgheze; urbanizarea mai timpurie; modificări de mentalitate (pornite din morala protestantă și din schimbările sociale).

Testul 6.2.

A creat o ierarhie a marilor puteri, a dus la monopolul unor state asupra relațiilor comerciale, a impus un sistem monetar bazat pe lira engleză, a slăbit o serie de state, incapabile să facă față schimbărilor.

Lucrarea de verificare 6

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Pe baza bibliografiei, a textului de mai sus și a informațiilor din unitatea de învățare anterioară alcătuiți un eseu de două pagini cu privire la schimbarea modului de viață urban ca urmare a revoluției industriale. Punctele eseului trebuie să fie următoarele: viața urbană medievală, schimbările de mentalitate de la începuturile epocii moderne, impactul Reformei și al revoluțiilor din secolele XVII-XVIII, impactul revoluției industriale, schimbarea rolurilor sociale.

Evaluarea va ține cont de: claritatea limbajului, atingerea tuturor punctelor prevăzute, utilizarea bibliografiei suplimentare, utilizarea de surse primare suplimentare.

6.6. Bibliografie

S. Bernstein, P. Milza, *Istoria Europei*, Institutul european, Iași, 1998, vol. 4., p. 87-105; 195-210.

I. Geiss, *Istoria lumii*, Ed. Allessential, București, 2002, p. 362-365.

R. Vasile, *De la secolul de fier la al doilea război mondial*, Ed. Silex, 1998

Unitatea de învățare Nr. 7

DIVERSITATEA SOCIETĂȚILOR EUROPENE (LUMEA URBANĂ, LUMEA RURALĂ)

Cuprins

7.1. Obiectivele unității.....	114
7.2. Schimbări economice.....	114
7.3. Burghezia – mod de viață.....	119
7.4. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 7....	127
7.5. Bibliografia.....	128

7.1. Obiective

- Familiarizarea cu schimbările sociale și de mod de viață din secolul al XIX-lea
- Identificarea trăsăturilor fundamentale ale societății burgheze europene în secolul XIX
- Redactarea unui eseu nestructurat cu tematică socială

7.2. Schimbări economice

O nouă lume a producției

De la debutul său, revoluția industrială a transformat producția prin inovațiile și invențiile tehnice. De la micile inovații ale artizanilor și „bricoleurilor” izolați, care au determinat un „lanț” al micilor progrese, se ajunge la cercetări laborioase efectuate în laboratoare specializate în care sunt asimilate progresele științei. Adesea modeste, descoperirile acumulate și experimentate vor produce progresiv bulversări ale metodelor procesului productiv. Tehnologia, devine astfel începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, tot mai legată de elanul impresionant al progresului general al randamentelor. Prin concentrarea tehnică și regruparea ansamblului activităților cu caracter continuu în același loc, uzina devine simbolul revoluției, iar mașina „asasina” locurilor de muncă.

Vârsta de aur a creșterii economice (1850 – 1873)

După energia motrice dominantă a cărbunelui ca sursă primară a mecanizării, creșterea economică este impulsionată de petrol și de „zâna electricitate” – forța hidroelectrică și generatorul de curent electric – (huila albă), contribuind astfel la diversificarea industriilor, lărgirea gamei de produse și extinderea pieței de desfacere și consum.

RIVALITĂȚILE COMERCIALE vor schimba opticile și politicile economice ale statelor. ASTFEL: mult timp tributare politicilor **mercantilismului** al cărui scop consta în teaurizarea aurului, cumpărând cât mai puțin din afară și vânzând cât mai mult (balanță activă) prin promovarea **protecționismului vamal** se trece la politica **liberului schimb** care abolește taxele protecționiste.

Între 1848-1860, state precum, statele germane, grupate în jurul Prusiei, cele scandinave, Italia, Spania, Portugalia, Țările de Jos, Franța se angajează cu mai multă sau mai puțină prudență pe drumul deschis

Rivalitățile
economice

de Anglia care în 1846 suspendă legea cerealelor „Corn Law” (1815) și actele de navigație (1651, 1659) intrând în „era liberului schimb”.

Limitele liberului schimb

Libertatea schimburilor economice și prosperitatea sunt efemere, renunțându-se la ea în contextul crizei anilor 1873/96. Singurul stat care a rămas fidel liberalismului (teoretizat de A.Smith, D.Ricardo – ca teoreticieni și „școala economică” de la Manchester condusă de industriașul R.Cobden) rămâne Marea Britanie.

Începuturile modeste ale marilor firme

FOAMEA DE CAPITAL însoțește pretutindeni revoluția industrială. Inițial capitalurile de care au nevoie sunt modeste. Economiiile unui artizan sau negustor pentru a întreprinde activități cu profil productiv industrial sunt suficiente. Așa au debutat „dinastiile” de patroni de origine socială foarte modestă Schneider, plugari în Mosella, De Wendel care în 1782 împreună cu încă un asociat și trei finanțatori debutează în industria siderurgică, Seillière – moștenitorul unei familii de țesători și negustori – se lansează în activități financiare, A.Krupp, provenit dintr-un mediu de artizani, debutează la Essen, având în 1832 numai nouă muncitori sau R. Owen, angajat inițial la un postăvar din Manchester, se instalează cu un capital de 600 lire sterline lângă Sheffield.

AȘADAR, debutul industrialismului este legat de capitalurile provenite din comerț, negustorie sau rar din profiturile comerțului colonial.

Evoluția întreprinderilor și băncilor

MAȘINISMUL impune rapid asocierea capitalurilor, iar întreprinderile individuale, adesea de „talie familială” care se autofinanțează, sunt surclasate de societăți anonime – rezultat al **concentrării** tehnicii și capitalurilor.

- capitalurile private sunt provenite din economii, sunt investite sub formă de acțiuni care aduc beneficii sub forma dividendelor. Acționarii unei întreprinderi (au responsabilități limitate în funcție de numărul de acțiuni deținute) pot fi membrii aleși ai consiliilor de administrație în calitate de coproprietari și participă la adunările anuale generale.
- întreprinderile se pot lansa în împrumuturi publice sub forma de **obligații** care aduc dobânzi anuale, dar nu dau posesorului nici un drept de gestiune asupra gestiunii întreprinderii.

Crearea structurilor de finanțare și capitalizare: băncile moderne

TOATE aceste surse de obținere a capitalului industrial, impulsionează BURSELE DE VALORI (plasarea capitalului în investiții cât mai avantajoase, în funcție de cerere și ofertă, și cu un beneficiu cât mai mare). Devin barometre ale climatului economic. Oscilațiile de la bursă, cursul „titlurilor” bursiere influențând mediile de afaceri.

ASCENSIUNEA BAMCARĂ: Inițial, băncile sunt predominant **proprietatea unei familii** care nu au contact cu publicul ci numai raporturi cu : regii, guvernele, marii negustori. Funcțiile lor sunt legate de acordarea de împrumuturi puterilor publice sau de a finanța comerțul.

Tradițional sunt clasate în „banca evreiască” (Rothschild, Dreyfus), „banca protestantă” (Hottihguer, Schlumberger).

La jumătatea secolului al XIV-lea **se naște un nou sistem bancar: SOCIETĂȚILE ANONIME PE ACȚIUNI** care în Anglia se numesc Joint Stock Banks.

Băncile se vor specializa :

- *bănci de depozit* – societăți pe acțiuni care acceptă depunerile persoanelor particulare, cu sucursale în teritoriu – care vor acorda și credite pe termen scurt (mai ales comercial);
- *bănci de afaceri* – investesc pe termen lung în întreprinderi, cumpără acțiuni etc.

Figura 7.1.

MARILE BĂNCI ÎN EUROPA SEC. XIX	
REGATUL UNIT – Bănci de depozit (Big Five)	
1826 – National and Provincial Bank	
1826 – Westminster Bank	
1836 – Midland Bank	
1865 – Lloyds Bank	
1896 – Barclays Bank	
GERMANIA – cei 4 D (Bănci mixte)	
1855 – Darmstadter Bank	
1856 – Diskont Gesellschaft	
1870 – Deutsche Bank	
1872 – Dresdner Bank	
FRANTA – Bănci de depozit (dobândă la vedere și la termen)	
1859 – Credit Industrial et Commercial	
1863 – Credit Lyonnais	
1864 – Societe Generale	
1894 – Credit Commercial de France	
- Bănci de afaceri	
1864 – Banque des Pays-Bas	
1869 – Banque de Paris (fuzionează cu prima în 1872)	
1875 – Banque de l'Indochine	
1904 – Banque de l'Union Parisienne	

Rapid se va produce în cadrul sistemului bancar fenomenul de concentrare care asigură capitalului soliditate. PROCESUL CONCENTRĂRII scoate la suprafață câteva grupuri industriale în fiecare ramură de producție sau în domeniul financiar bancar. Această „mișcare” se explică prin:

- concurența care elimină de pe piață pe cei mai slabi;
- constrângerile tehnice și financiare;
- conjunctura economică (creșteri economice marcate de succesiuni de faze expansiune-depresiune).

Începând cu 1850, ciclurile economice sunt punctate de crize generate de sistem, cu caracter de subproducție sau supraproducție, ceea ce influențează prețul produselor și viața cotidiană.

Depresiunea economică din anii 1873 – 1880 amorsează, însă, a doua fază a revoluției industriale.

Transformări ale societății.

O lume nouă a mentalităților și comportamentelor

Până în anii 60-70 ai secolului al XIX-lea, revoluția industrială a modificat în mică măsură organizarea lumii rurale. Cea mai mare parte a țărilor europene rămân tributare marilor proprietăți funciare. În consecință, în cadrul țesutului social se înregistrează un recul relativ al nobilimii deși **EVENIMENTELE POLITICE** și transformările economice îi amenința bogăția: comerțul, industria, finanțele devenind și ele surse concurente de capitalizare.

Astfel:

- în **Anglia**: 80% din proprietăți aparțin aristocrației sau nobilimii de provincie (gentry, aproximativ 7000 de persoane);
- în **Rusia**: peste 90% din pământ aparține nobilimii care menține dependența țăranilor pe domeniile lor (1861);
- în **Prusia**: proprietățile nobiliare la est de Elba aparțin junkerilor;
- în **Franța**: un caz special: Revoluția și Imperiul napoleonian au depozat-o de privilegii, iar pământurile confiscate de Stat au fost vândute sub forma „bunurilor naționale”. Lipsită de resurse, o bună parte a ei a emigrat. Abolirea dreptului primului născut, împărțirile succesoriale, creșterea populației rurale au contribuit la fărâmițarea proprietății: între 1742-1842 numărul proprietarilor a crescut de la 6,9 la 8,4 milioane DAR 90% din proprietăți au mai puțin de 5 ha.

Problema proprietății funciare

Figura 7.2.

PROCENTUL POPULAȚIEI AGRICOLE ÎN ANSAMBLUL POPULAȚIEI ACTIVE				
	MAREA BRITANIE	FRANȚA	GERMANIA	S.U.A.
1820	46%	75%	80%	75%
1850	22%	64%	65%	65%
1880	15%	49%	49%	50%
1910	6%	42%	18%	33%

CONTRIBUȚIA POPULAȚIEI AGRICOLE LA VENITUL NAȚIONAL

1850	20,3%	44%	45%	26%
1880	10%	32%	36%	21%
1910	6%	27%	23%	11%

Modificări la nivelul aristocrației

Evoluțiile economice îi sunt în general nefaste nobilimii. Prizoniera propriilor valori își păstrează poziția cheie în societate, DAR EZITĂ să se convertească la afaceri ceea ce o condamnă la un DECLIN INEGAL.

Dacă în **Anglia**, aristocrația este compatibilă cu ideea de progres, antrenându-se în inițiative care promovează agronomia, activitățile miniere sau metalurgice, găsinde-le compatibile cu rangul și tradițiile locale (votul censitar o privilegiază, de asemenea autonomiile administrative locale), ea rămânând o prezență **activă în adunări** (parlament, administrație locală) integrându-se structurilor capitaliste: consilii de administrație, City etc în **Franța**, nobilimea furnizează în anii Restaurației (1815-1830) peste jumătate din deputații Adunării Naționale (34% în 1871, 23 în 1893). Tot din rândurile ei se recrutează diplomații, înalta administrație de stat, magistrații, cadrele superioare ale armatei. MODUL său de VIAȚĂ rămâne pretutindeni un MODEL și un punct de referință chiar dacă în situații limită acceptă mezalianțele, dar cu familii burgheze bogate din rândul mediului de afaceri. RĂMĂNE ÎNSĂ arbitra eleganței, a bunelor maniere, dă tonul vieții mondene. Trecutul, titlurile, blazoanele sunt repere sociale și morale. RÂNDURILE SALE se înnoiesc prin cumpărarea de titluri de către burghezii industriali foarte bogați. Astfel: 35% din noii pairi din anii 1826 – 1914 provin din rândurile bancherilor sau din căsătoriile de afaceri. Elitele noi economice fuzionează deci cu vechile elite.

UN ELEMENT NOU: moștenitoarele familiilor bogate americane încep să se căsătorească cu moștenitorii vechilor familii nobiliare europene ai căror descendenți au titluri de prinți, duci, conți, aducându-și zestrea în dolari. AȘADAR banul (bogăția) își consolidează rolul de sursă a considerației sociale.

 Test de autoevaluare 7.1.

Care este diferența dintre reacția aristocrației britanice și a celei franceze la schimbare? Care poate fi principala cauză? Folosește spațiul de mai jos pentru a formula un răspuns.

.....
.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 127.

7.3. "Cu bicicleta în Bois de Boulogne", tablou de J. Beraud (1900)

7.3. Burghezia, mod de viață și de afirmare

Aventura industrială, creșterea economică, marele comerț maritim și oceanic și urbanizarea – toate oferă cadrul unor oportunități de îmbogățire rapidă prin competență și spirit întreprinzător.

Famiile de **armatori**, de **negustori**, de **bancheri**, de **întreprinzători industriali**, în transporturi etc. au cunoscut ascensiunea socială. Spiritul lui „savoir faire” sau cel de „self made men” a creat noi dinastii sau le-a consolidat pe cele vechi. Imensele profituri create de marea industrie mai ales i-au creat pe „stăpânii forjelor” Krupp, Thyssen, Schneider, de Wendel, Carnagie; pe patronii industriei textile Cobden sau Prouvost, pe „stăpânul” șinelor ferate europene Talabot sau Venderbilt și Gould (S.U.A.), pe „pionierii” industriei chimice Solvay (Belgia) și Kuhlmann (Franța) sau bancheri precum Hottinguer, Mallet, Laffitte în Franța și Rothschild în „toată Europa”, sau Morgan (S.U.A.).

MOBILITATEA SOCIALĂ permite ascensiunea ca în timp de două, trei generații să faci saltul de la condiția de salariat la cea de patron. Badin, de exemplu, muncitor filator, devine în 12 ani proprietarul (1850) unei mici întreprinderi, în 1880 este consilier cantonal și patronul unei întreprinderi textile la Rouen cu capacitate de 30000 de broche (fusuri). Barthilemy Delfassieux, ucenic într-o sticlărie, inventează roata de fier pentru matrițat care împreună cu ciocanul pneumatic îi furnizează tehnica ștanțării căilor ferate. Bosch și Daineler au fost tehnicieni înainte de a deveni patroni. Reușita de **self made men**, rămâne totuși o specificitate a sistemului capitalist american.

Rândurile burgheziei cresc și prin noile elite intelectuale formate în Universități, Politehnici sau Institute mecanice și Școli de mine, care pătrund până în mediile patronale (Eiffel, Poulenc, Michelin). Instrucția secundară și cea superioară rămân un monopol al burgheziei.

PRIN URMARE: burghezia secolului al XIX-lea rămâne strâns legată de activitățile productive specifice mediului URBAN care ia amploare fără precedent: dacă mai puțin de 2% dintre europeni locuiau în 1815 în orașe (21 de orașe cu peste 100000 locuitori) la sfârșitul secolului existau 6 aglomerări urbane (oraș și periferie) cu peste 1 milion de locuitori, 55 cu peste 250000 și 180 cu peste 100000.

Explozia urbană, adesea opera diferențiat și anarhic în funcție de tradiții și particularități naționale.

PONDEREA POPULAȚIEI URBALE ÎN ANSAMBLUL POPULAȚIEI (milioane locuitori)

ANUL	ȚARA POPULAȚIA	POPULAȚIA	
		TOTALĂ	URBANĂ
1851	Franța	35.700.000	25,5%
	Marea Britanie	27.900.000	52,2%
	Rusia	55.000.000	7,8%
	S.U.A.	17.000.000	10,8%

Mobilitatea socială a burgheziei – exemple de succes

În **Franța**: la jumătatea secolului, 40% dintre francezi trăiau în centre ce depășeau 2000 de locuitori față de 15% la 1815. Creștere demografică și urbană cunoaște și Parisul (de la 700000 la 2900000) iar împreună cu periferia ajunge la 4 milioane. Creștere spectaculoasă la Marsillia și Lyon (de la 100.000 la 550.000 și respectiv 500.000).

Cea mai spectaculoasă creștere se înregistrează în Anglia (21 de orașe cu peste 100.000 de locuitori) dar și în Germania.

7.4. "Viață cotidiană pariziană", caricatură de Laville (către 1850)

Cumul de bogăție și putere

ÎN ACEST MEDIU: burghezia deține o triplă putere:

- liberalismul care reduce aproape la simbol intervenția Statului precum și lipsa unei legislații sociale ÎI CONFEREĂ O PUTERE ECONOMICĂ fără rival, limitată numai de regulile pieței (concurența și conjunctura). De asemenea fenomenul de concentrare a întreprinderilor și funcțiile administrative deținute îi accentuează **puterea oligarhică**;
- deși votul universal câștigă teren, burghezia controlează și PUTEREA POLITICĂ – furnizează reprezentanții parlamentelor și guvernelor;
- deține și PUTEREA INTELECTUALĂ, monopolizând diplomele universitare, controlând presa și editurile, și tot ce ține de influențarea opiniei publice și forme de sociabilitate.

Conștientă de reușita parcursului său datorat propriilor merite, severă în principii, cu moravuri austere, economicoasă, muncitoare, cu spirit întreprinzător, ea NU DEGAJĂ COMPORTAMENTAL ostentativitatea puterii sale. Își construiește case confortabile, luxoase, are în serviciul domestic servitori, dețin reședințe secundare, frecventează teatrele, opera, balurile dar își educă cu atenție copii în cultul muncii și respectului pentru ban, urmărește asigurarea unui parcurs riguros al descendențelor, este grijulie cu alianțele matrimoniale care trebuie să întărească și să sporească patrimoniul familial. SCRUPULOASĂ ÎȘI URMĂREȘTE INTERESUL desconsiderându-i pe cei ce nu fac parte din „lumea ei” deși se lansează în acțiuni filantropice.

Burghezia nu este un corp social omogen, iar „traseul” și evoluțiile semnalate sunt specifice la modul general dar inegal răspândite. Ponderea socială a ei diferă, uneori chiar la modul spectaculos de la o țară la alta.

Forțe sociale aflate în creștere: efectivele muncitorești ca o caracteristică a societății industriale

Dacă prima generație de muncitori rămâne strâns legată de tradițiile lumii rurale încetul cu încetul se stabilesc în mediul urban trăind în ritmul impus de munca în fabrică.

- peste 8 milioane la sfârșitul secolului în Germania și Anglia (40% din populația activă);
- peste 6 milioane în Franța

Structura pe sexe a forței de muncă relevă faptul că femeile, deși sunt o minoritate (1/3 din efective) sunt majoritare ca lucrătoare în industria textilă, confecții, în timp ce mâna de lucru masculină este majoritară în metalurgie, minerit, în general în industriile grele

Copiii și adolescenții sunt o prezență foarte răspândită în primele decenii ale revoluției industriale, numărul lor scăzând numai odată cu elaborarea legilor de reglementare a condițiilor de muncă.

PROGRESUL TEHNIC accentuează diversitate acestui grup social care treptat devine prin specific și nevoi o nouă clasă: PROLETARIATUL.

Sursele lui:

- foștii artizani calificați, beneficiarii unor practici lucrative îndelungate vor da naștere unei aristocrații din rândul cărora se vor recruta **militanții**;
- muncitorii rurali la domiciliu alimentează industriile devenind dependenți de fabricant și plătiți modest;

Muncitorimea

- fabricile și uzinele (marea industrie) multiplică numărul muncitorilor calificați care stăpânesc tehnicile și impun adâncirea diviziunii muncii – sunt în serviciul mașinii;
- muncitori necalificați, prestează muncile auxiliare, adesea dure, periculoasa și prost plătite.

7.5., 7.6. Două forme ale protestului – social-democrația și mișcarea sufragetelor (militante pentru drepturile femeilor)

8.5. Socialdemocrații germani la Congresul de la Gotha (1875); la mijloc, August Bebel

8.6. Demonstrație a sufragetelor în Londra (ilustrație din "Le Petit Journal" 1908)

Mâna de lucru este DIFERENȚIAT PLĂTITĂ după nivelul calificării, după cum funcționează discriminările de sex și vârstă. DURATA ZILEI DE MUNCĂ rămâne un aspect la fel de dureros (15-16 ore) ca și șomajul și condițiile în general de muncă. Regulamentele interne de fabrică penalizează și impun o disciplină riguroasă, transformând adesea fabrica într-un mediu detestat. La toate acestea se adaugă dificultățile vieții cotidiene: un consum redus la minimul necesar (pâinea aliment de bază, carnea, fructele, legumele rămân greu accesibile); condiții insalubre de locuit, suprapopulate și în general în cartiere mărginașe

Consecințele cele mai dramatice sunt bolile profesionale, maladiile epidemice, alcoolismul, prostituția, cerșetoria, abandonul copiilor și mortalitatea ridicată. ACESTE ASPECTE VOR RIDICA GUVERNĂMÂNTULUI PROBLEME DE LEGISLAȚIE SOCIALĂ.

7.7. Cartier muncitoresc din Hamburg pe la 1900;
Casele sunt cele construite în evul mediu

O lume de profesii foarte diversă Un evantai social cu aspirații și comportamente burgheze se inter-pune între populația rurală aflată în recul, marea burghezie și proletariatul muncitor. Ea se compune din:

- profesiunile liberale care se bucură de o mare influență socială ce o conduce spre cariere politice: avocați, notari, medici (deja în număr de peste 20.000 în Anglia și Franța);
- inginerii formează o categorie aparte fiind în general salariați;
- jurnaliștii au o mare influență în societate;
- funcționarii băncilor poștei, institutorii, profesorii, angajații administrației publice, tehnicienii, angajații din sfera serviciilor;
- micii rentieri, micii proprietari industriali, comercianții, artizanii și antreprenorii individuali, rentierii

**Meseriile liberale
și pătura de
mijloc**

Limitele acestei clase mijlocii sunt fluctuante – ca statut economic și condiție socială, iar veniturile de care dispun sunt ierarhizate, asigurându-le perspective diferențiate. În general, sunt asimilați noțiunii de burghezie mijlocie și mică, iar comportamentul sau este ghidat și animat de câteva idei și principii reper: neîncredere în păturile populare considerate drept periculoase, idealul muncii și al proprietății, ordinii, respectării libertăților civice. Deci, idei de tradiție liberală care o vor orienta politic spre partide progresiste (în țări cu regimuri parlamentar constituționale) sau către formațiuni radical extremiste (în țări cu regimuri politice autoritare, fără astfel de tradiții).

SUB INFLUENȚA acestor schimbări de natură economică și socială aristocrația funciară își pierde încetul cu încetul forța economică și politică în profitul ascensiunii burgheziei.

Cum revoluția industrială nu este un fenomen cu o extindere liniară și sincronă, industrializarea tardivă determină modernizări și evoluții limitate, fragile și contradictorii ca efecte, DECI DEZVOLTĂRI INEGALE.

Figura 7.8.

Societatea creează inegalități sociale importante

Inegalitatea în fața sănătății și a morții:
 speranța de viață în 1841 în Anglia:
 un nobil de țară – 50 de ani
 un comerciant – 31 de ani
 un șomer – 24 de ani
 În Franța (1886) mortalitatea în fabricuri este de 2 ori mai mare (30%) decât în arondismentele burgheze (14%)

Accesul la educație:
 învățământul secundar rămâne rezervat numai familiilor înstărite
 deși învățământul primar devine de-a lungul secolului în general obligatoriu, alfabetizarea mai ales în mediul rural și în rândurile femeilor rămâne slabă
 În Franța (1881) 23% de analfabeți (sate), 15% în rândul femeilor

Clivajul între bogați și săraci:
 spectaculos este fenomenul sărăciei în mediul urban: 1862 – 70% dintre parizieni mor fără a-și lăsa testamentar vreo moștenire
 anchetele sociale de la sfârșitul secolului atestă că la Londra și New York 40% din rândul muncitorilor trăiau sub pragul sărăciei; 10% din populație este formată din bolnavi, infirmi, orfani, văduve, vagabonzi având nevoie de asistență socială
 noțiunea de pensionar sau de pensie nu este cunoscută
 spre sfârșitul secolului XIX concentrarea bogăției în Anglia: 5% din populație deține 85% din bogăția națională; în S.U.A.: 1% din americani dețin 50% din patrimoniu
 ¼ din populația țărilor industriale se ridică deasupra nivelului de trai al „poporului de rând”; 1/10 trăiesc bine, ¾ pot fi considerați bogați

Figura 7.9.

Ancheta socială Londra (1887/89)	STRUCTURA POPULAȚIEI NIVEL DE TRAI
Categoria A cuprinde:	criminalii sau potențialii cerșetori, preinși lucrători care așteaptă un loc de muncă refugiindu-se în bodegi, cu alte cuvinte toți ce trăiesc în stradă fără să muncească și care trăiesc din mila publică. Seara, după ce au economisit 2-3 peni, dorm în Hyde Park admirând frumusețea bottei înstelate. Copiii lor sunt vagabonzi străzilor londoneze
Categoria B cuprinde:	muncitorii intermitenți și familiile lor adică toți cei care nu-și găsesc de lucru decât ocazional sau prin hazard jomenii temporari, docherii etc.
Categoria C cuprinde:	familie al căror cap primește un salariu nu prea mare, dar prin natura profesiei nu lucrează decât o parte a săptămânii sau a anului. În rest, trăiesc ca jomenii și din credite.
Categoria D cuprinde:	pe toți cei care dispun de un salariu regulat, dar mic: muncitorii manuali care nu au specializare. Au o familie numeroasă, câteva zile de boală sau jomaj le perturbă bugetul.
Categoria E	depășește nivelul sărăciei
Categoria F cuprinde:	maștrii și muncitorii cei mai bine plătiți
Ancheta socială Londra (1897/89)	STRUCTURA POPULAȚIEI NIVEL DE TRAI
Categoria G cuprinde:	Micii comercianți, mici patroni, angajații birourilor sau ceea ce se numește „lower middle class” (clasa mijlocie inferioară)
Categoria H cuprinde:	„upper middle class”(clasa medie superioară) și bogați
<p>Categoriile înstărite (E, F, G, H) formează 69% din populație. Categoriile defavorizate (A, B, C, D) formează 37% din populație. DECI ÎN LONDRA raportul sărăciei/bogăție este de 1 sărac la 3 locuitori.</p>	

Modul de viață burghez

Ierarhiile din interiorul burgheziei

O burghezie „dominantă”, din ce în ce mai sigură pe ea, animată de valori comune. În primul rând, este corpul social care pare beneficiarul direct al mutațiilor industriale. În timp ce aristocrația încă joacă un rol în Anglia, Germania, Rusia, burghezia nu deține încă în exclusivitate puterea economică, iar pe cea politică trebuie să o împartă. Ea este eterogenă: bogăția, activitățile prestate diferențiază pe burghezi unii de ceilalți. Profesiunea îi departajează, putând constitui un criteriu de ierarhizare în interiorul corpului social. Lenevia este străină burghezului, după cum cei ce trăiesc din rentă sunt puțin numeroși. La fel și marii patroni sau proprietari de mari magazine și bănci. Proprietarii unei fabrici de talie mijlocie sau a unei bănci provinciale sunt notabilii locali, iar la limita cu categoriile populare sunt buticarii, modistele, o parte a salariaților. Inginerii, directorii de bănci fac parte din burghezia mijlocie. Înalții funcționari publici, profesiunile liberale sunt în plină ascensiune, inclusiv au influență în plan politic unde fac carieră: în Anglia (1870) sunt 15.000 de medici, 12.000 de notari, 2.000 de oameni de litere și jurnaliști. Micii angajatori „gulerele albe”, salariații sectorului public și privat formează mica burghezie

ASCENSIUNEA BURGHEZIEI, deși există teoretic șanse egale, nu este nici ușoară, nici liniară. Reușita este posibilă, dar în anumite limite ale mobilității sociale. De ex. fiul unui țăran poate aspira și deveni cel mult institutor. Abia fiul său poate ajunge inginer, medic, jurist etc. Sunt și excepții care pot sări peste etape, dar rare. Chiar și în S.U.A., $\frac{3}{4}$ din muncitori sunt copii de muncitor. În general, mediile sociale se reproduc. DAR, reversul: decăderea socială a burgheziei devine tot mai rară, semn că se stabilizează din punctul de vedere al capitalului deținut (disponibil).

MOD DE VIAȚĂ: deși ierarhizată, împărtășește aceleași practici sociale și valori comune:

Comportamente din sfera publică și privată

- se ferește de a fi VULGARĂ, sau de a se confunda prin comportament cu oamenii de rând; este grijulie față de respectarea regulilor vieții cotidiene; investește într-o vestimentație care să-i arate rangul social: gulă scrobit, pălărie obligatorie (ambele sexe), șaluri și fulare de cașmir;
- investește în locuințe, care devin un reper al apartenenței la un rang sau altul social: marea burghezie în case particulare cu grădină, burghezia mijlocie în apartamente; mobilierul face și el distincția, mai ales cel din saloane. Domină gustul pentru mobila stil Louis XV, tapiserii, draperii grele din catifea; argintăria este indispensabilă; prezența servitorilor, valeților, doicilor, bonelor este obligatorie. Ei sunt plătiți pentru serviciile lor și cazați fie în subsolul casei (Anglia), fie la mansardă (Franța); hrana ocupă de asemenea un loc deosebit în cotidianul burghez. Bucătăria „burgheză”, supraabundentă în carne, brânzeturi și dulciuri o întâlnești fie în restaurantele frecventate pentru „supeu” ca semn al reușitei sociale, fie în familie. Masa devine un adevărat ritual pentru familie. Timpul liber înseamnă frecventarea balurilor, teatrului, operei, curselor de cai, plimbărilor pe marile bulevarde, grădini publice și practicarea sporturilor (tenis de câmp, călărie, tirul cu arcul, alpinism) și a „termalismului”, vacanțe la mare, munte (după 1860) stațiuni termale (Baden-Baden, Spa, Biarritz sau Karlovy-Vary). Iarna frecventează Coasta de Azur. Multe din aceste plăceri au fost mai întâi practicate de englezi! Iar din 1843 au început și

îmbarcările pentru călătorii organizate de agenții specializate spre Orient (Grecia și Egipt)

Burghezia pune totuși pe primul plan și la modul serios afacerile, probitatea, economisirea, dar și moravurile severe:

- inegalitățile sociale i se par normale, fiind vorba de valorizarea șanselor;
- practică filantropia, încurajând studiile copiilor merituoși: apar după modelul american fundațiile;
- viața de familie este un ideal și o valoare pe care o conservă cu sfințenie ca și apartenența la religie. Familia se reduce la cuplu și copii. Pentru a evita fragmentarea averii, numărul copiilor moștenitori nu este mare. Căsătoria înseamnă „alianța bogățiilor” și întărirea poziției sociale (dota fetelor). La mijlocul secolului, căsătoriile se contactează după apartenența la același mediu social;
- într-o familie burgheză d-na nu lucrează, este stăpâna casei și mamă, administrează bugetul, educă și supraveghează educația copiilor. Rar o celibatară poate să se ocupe de administrarea averii, ceea ce în schimb este permis văduvelor.

Figura 7.10

Veniturile și cheltuielile unui burghez francez în 1847

VENITURI	CHELTUIELI
35000 F ➢ valori mobiliare ➢ arendă	CHIRIE 44%
➢ alte venituri 5000 F	HRANĂ 13%
Total: 40000 F	ÎNTREȚINERE PERSONALĂ 4,5%
	CHELTUIELI CASNICE 21%
	TIMP LIBER 12%
	ECONOMII 5%

 Test de autoevaluare 7.2.

Analizați ilustrația 8.4. de la pagina 7 și identificați diferitele categorii sociale prezentate. Care comportamente menționate în text credeți că sunt ilustrate de către Laville? Folosiți spațiul de mai jos pentru a formula răspunsul.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 127.

7.11. *Burghezia descoperă obiectul secolului – automobilul*
("Cursa", desen din "L'Illustration", 1901)

7.4. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 7

Testul 7.1.

Aristocrația britanică are o tradiție mai lungă de implicare în economic. Serviciul colonial, dar și susținerea de către monarhie a inițiativelor economice au contribuit la eliminarea stigmatului de "burgheză" pentru activitățile productive.

Testul 7.2.

Burghezie mică și mijlocie, liberi profesioniști (pictori, scriitori), servitori. O bună parte a personajelor sunt îmbrăcate asemănător, mascând diferențele exterioare dintre burghezi. Este evident efortul de utilizare a elementelor care indică statutul social (prin atribute economice).

Lucrare de verificare 7

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- daca este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- se trimite prin poștă tutorelui.
- se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Pe baza bibliografiei, a textului de mai sus și a informațiilor din unitatea de învățare alcătuiți un eseu liber de două pagini cu privire la schimbarea modului de viață al burgheziei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea la începutul secolului XX.

Evaluarea va ține cont de: claritatea limbajului, utilizarea bibliografiei suplimentare, utilizarea de surse primare suplimentare.

7.5. Bibliografie

S. Bernstein, P. Milza, *Istoria Europei*, Institutul european, Iași, 1998, vol. 4., p. 87-105; 195-210.

I. Geiss, *Istoria lumii*, Ed. Allessentiall, București, 2002, p. 362-365.

R. Vasile, *De la secolul de fier la al doilea război mondial*, Ed. Silex, 1998

Unitatea de învățare Nr. 8

DIVERSITATEA REGIMURILOR POLITICE. REGIMURI POLITICE AUTORITARE: IMPERIUL RUS

Cuprins

8.1. Obiectivele unității.....	129
8.2. Context istoric.....	129
8.3. Schimbări sociale și economice.....	133
8.4. Limitele schimbării.....	134
8.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 8....	139
8.6. Bibliografie.....	139

8.1. Obiective

Familiarizarea cu principalele caracteristici ale societății ruse în secolul al XIX-lea
Analiza cauzelor care marchează evoluția statului rus în secolul al XIX-lea.
Analiza de surse vizuale.

8.2. Context istoric

Harta politică europeană în secolul al XIX^{lea} cunoaște o mare **diversitate** a regimurilor politice. Varietatea lor este rezultatul

Schimbarea
cadrelor de
referință:
ideile politice

- moștenirii politice a Revoluției franceze și a principiilor pe care aceasta le-a pus în practică prin intermediul **Declarației drepturilor omului și cetățeanului** și a mecanismelor de funcționare a instituțiilor statului (separarea puterilor în stat, parlamentarism, egalitate în fața legii, libertăți civice și politice, suveranitatea națiunii, statul național unic și indivizibil etc.);
- principiile diplomatice ale Congresului de la Viena (1815) conform cărora harta politică europeană napoleoniană fidelă idealurilor și principiilor de bază ale revoluției franceze a fost anulată de «învingșii deveniți învingători»:
- principiul legitimității (care a însemnat: reîntoarcerea la Vechiul Regim și la restaurația hărții politice europene de dinainte de 1792);
- principiul echilibrului de forțe;
- modificările politice continentale survenite în urma perenității idealurilor emancipării naționale și politice care a dus, în ciuda intervențiilor Sfintei Alianțe, la infirmarea treptată cel puțin a principiului legitimității.

Schimbarea
cadrelor de
referință:
relațiile
internationale

Revoluțiile din 1830, 1848, unitățile politice ale Germaniei (1871), Italiei (1870), unitatea și independența românilor, modificările din Balcani etc. au făcut caduc “sistemul Metternich”.

AȘA SE EXPLICĂ faptul că de-a lungul secolului ideea de liberalism și democrație reprezentativă cu instituțiile aferente (Constituționalitate – parlamentarism – vot universal) progresează odată cu progresele revoluției industriale și a creșterii rolului economic și politic al burgheziei.

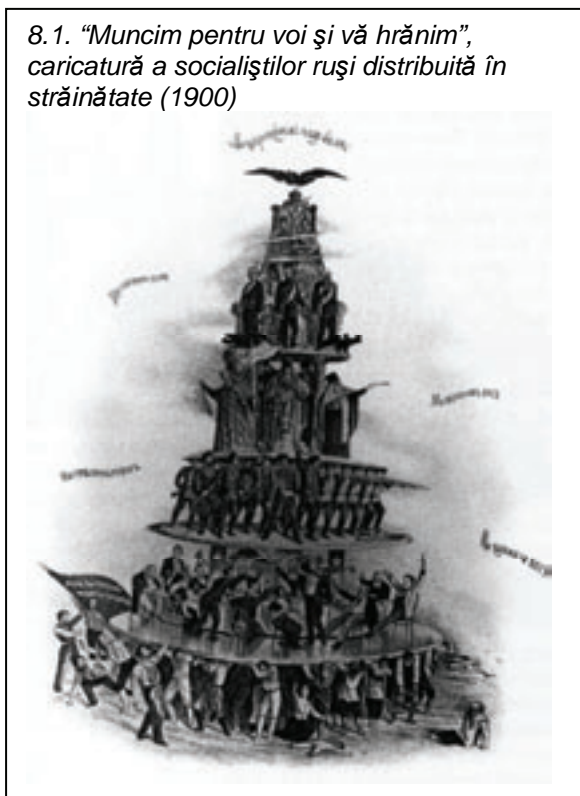
**Coexistența
mai multor
forme de
guvernământ**

DIVERSITATEA regimurilor politice înseamnă COEXISTENȚA:

- parlamentarismului liberalo-democratic solid implantat în Anglia, Franța (după un șir de experimente monarho-constituționale, monarho-autoritare, republicane, imperiale), monarhiile din Norvegia, Danemarca, Suedia, Belgia, Olanda, Luxemburg;
 - regimuri politice în care influențele liberale se traduc prin monarhii bicamerale, parlamentare, sufragiu censitar sau universal (Imperiul german sau Imperiul Austro-Ungar, Italia);
 - regimuri monarhice autoritare, dar constituționale (Spania, Bulgaria, Muntenegru, Grecia, România) cu un executiv puternic;
 - regimuri monarhice autocrate (Imperiul Rus, Otoman);
 - republici (Elveția, Franța – republica a III-a – 1871).
- Într-o Europă a diversităților și dinamismelor modernității IMPERIUL RUS este o lume a contrastelor care trăiește între arhaism și modernism, un imperiu care pe întreg parcursul secolului al XIX^{lea} rămâne un protagonist de prim rang în concertul relațiilor internaționale europene DAR care rămâne «o lume închisă» și imobilă în interior.

Fundamentele autocrației - CONTINUITĂȚI istorice

8.1. "Muncim pentru voi și vă hrănim", caricatură a socialiștilor ruși distribuită în străinătate (1900)

În fruntea edificiului instituțional și politic se afla **țarul** care deține o putere unică/auto-crată. Ca intermediar între supușii săi și Dumnezeu el este considerat o figură semi-mitică, o icoană venerată asemenea lui Hristos. Această deificare excesivă creează o confundare totală între persoana sa și Stat. El este Statul, stăpânul tuturor persoanelor și bunurilor, exercitând o putere «fără limite». Încoronarea simbolizează că el este suveran de drept divin. Aparține dinastiei ereditare a Romanovilor. În mâinile țarului se află toate cele trei puteri care se confundă (executivă, legislativă, juridică). Ansamblul social este bazat pe relația de supunere și ascultare.

AUTOCRAȚIA rusă este paternalistă. Ca suveran de drept divin sacrat și venerat încarnează statul guvernând prin:

- ukazurile (decretele) sale au putere de lege;
- puterea sa se sprijină pe: armată și omniprezența poliției (okhrana);
- funcționari administrativi, nobilimea teritorială și prefectii de poliție locali (150.000);
- instituțional puterea se sprijină pe Senat (membrii provin din marile familii nobiliare);
- Cancelaria imperială (subdivizată în secții).

Un imperiu gigantic

Țarul domnește în cel mai mare imperiu terestru al lumii: 17 mii Km² care înglobează teritorii cucerite în spațiul european fie militar, fie în urma unor tratate diplomatice. Își extinde teritoriul la Marea Neagră și Caucaz în detrimentul Imperiului Otoman, controlează în Est Siberia, Kazahstanul, în 1860 pune bazele portului Vladivostok la Oceanul Pacific, are o frontieră destul de penetrabilă în schimb în Asia Centrală musulmană și cu China.

Disproporția
dintre
teritoriu și
populație

Rusia, în urma cuceririlor sistematice are la jumătatea secolului XIX aproape 70 de milioane de locuitori, fiind statul european cel mai populat, DAR, densitatea populației este invers proporțională cu suprafața. Aglomerările de populație sunt întâlnite în partea europeană a imperiului, Siberia și Asia orientală prezentând adevărate «pete albe». Ele nu sunt rusești deși sunt controlate de administrația rusă. Deportarea populației fie cu valoare punitiv politică, fie drept recompensă a nobililor pentru serviciile aduse Statului prin acordarea de proprietăți funciare și șerbi în aceste zone, devine o îndelungată și exersată practică politică.

Încă din secolul al XVIII-lea, țarii caută să reformeze instituțional statul pentru a-i da o funcționalitate eficientă, având în vedere expansiunea dinamică teritorială și o **identitate rusă**, având în vedere tradiția asiatică.

Nobilimea

În ansamblu, NOBILIMEA este tradiționalistă, atașată autocrației și șerbiei, neîncrezătoare în ideile modernizării. La mijlocul secolului al XIX-lea NOBILIMEA numără aproximativ: 600.000 de nobili cu titlu ereditar (proprietari funciari) și 270.000 de nobili cu titlu personal (titlu achiziționat prin merit). Funcțiile în stat și societate sunt precise și fac din nobilime un corp social privilegiat:

- cadre militare superioare;
- cadre administrative superioare;
- demnități religioase;
- rar întreprinzători economici.

8.2. Situația iobagilor în Rusia, caricatură de Daumier, 1854

Societatea ordinelor sau a stărilor este riguros definită juridic după privilegii și obligații (*Tabela rangurilor*, 1722 – Petru cel Mare; *Tabela rangurilor*, 1785 – Ecaterina a II-a).

Reorganizările instituționale și întărirea rolului Statului au creat o ADMINISTRAȚIE numeroasă:

- centrală, provenită din rândurile nobilimii; locală (guvernatorul este delegatul puterii țarului, dispunând de autoritate omnipotentă);
- administrație fiscală;
- politică;
- funcționari de toate „gradele”.

Birocrația care «înflorește» este prost plătită, coruptă, iar după caz, înnobilitată pentru serviciile aduse statului, concentrându-se în schimbul sarcinilor administrative proprietăți funciare.

Clerul

Clerul și relația acestuia cu statul

Într-un imperiu care face din ortodocșie un mijloc identitar național (Patriarhia rusă își proclamase autocefalia din 1589 având pretenția continuității spirituale, autointitulându-se «cea de-a treia Romă» și emițând pretenții politice în stat (teocratice) DUPĂ reforma ecleziastică deși rămâne o mare proprietară funciară, Biserica și-a pierdut libertatea de acțiune și expresie politică. Clerul este omniprezent în societate în calitate de apărător al tradițiilor DAR ca organizare și ierarhie internă Sfântul Sinod (1722) este supus tutelei țarului, fiind prezidat de un delegat al acestuia, anume **procurorul general**, persoană laică.

Țărănimea

8.3. Țărani ruși la începutul secolului XX

Baza societății o constituie **țărănimea**. În mod constant, creșterea demografică (1815–45 milioane locuitori, 1860–75 milioane locuitori, 1897–129 milioane locuitori) menține raportul de 9 locuitori din 10 în mediul rural.

În timp ce în Occident **servajul** regresează, în Imperiu progresează sub două forme:

- țărani ai Statului (~ 20 milioane) care sunt liberi ca persoane juridice, dar economic sunt legați de pământ plătind impozite și prestând corvezi;
- șerbi nobiliari, «de două ori mai numeroși», care economic și juridic sunt

legați de sol și de stăpânul care poate să-i vândă, să-i închirieze temporar, plătesc OBROKUL (redevența) față de senior care plătește impozit statului, prestează corvezi.

RUSIA nu are vocație URBANĂ. Are numai 3 mari orașe de talie europeană (Sankt-Petersburg, Moscova, Odessa) lipsindu-i orașele de talie mijlocie – spații privilegiate ale formării și afirmării unei burghezii și civilizații urbane.

ÎN CONSECINȚĂ, civilizația rurală este o trăsătură definitorie a Imperiului și o expresie a identității ruse. La jumătatea secolului, 50% din populația rurală este în stare de dependență (șerbi aflați în proprietatea Statului sau a nobilului). ȘERBIA este EREDITARĂ. Ei depind în totalitate de «stăpân», (P. Sermentiev are în proprietate 140.000 de suflete) pot fi vânduți odată cu proprietatea funciară pe care se află, plătesc redevențe (bănești și materiale și impozit către stat) pentru pământul aflat în folosință comună, MIR – comunitatea rurală. În cadrul comunității satești, parcelele se redistribuie periodic capilor de familie în suprafețe, în funcție de numărul membrilor ei. Pe exploatarea seniorială, prestează corvoadă în muncă, generalizată la 3 zile de muncă gratuite pe săptămână.

Creșterea demografică, face presiuni asupra proprietății funciare, suprafața parcelelor diminuându-se CEEA CE ACCENTUEAZĂ caracterul de SUBZISTENȚĂ al economiei rurale, atrăgând după sine foametea și accentuând decapitalizarea lumii rurale.

Caracterul rural al civilizației ruse

Consecințe

- o slabă piață internă care în lipsa unor căi terestre de transport, izolează comunitățile rurale, dependente de transportul mărfurilor pe fluviile interne. Întârzierea comunicațiilor într-un spațiu imens se vede și prin retardarea construcției de căi ferate (în 1854 însuma numai 1000Km)
- slaba capitalizare lipsește economia de «motorul» consumatorilor
- economia condamnată la «regionalizare» și concentrare zonală mai ales în partea europeană a imperiului
- crește rolul Statului ca proprietar, finanțator, comanditar, distribuitor al bunurilor, ceea ce întârzie procesul de formare a unei reale burghezii urbane și rurale
- intervenția Statului în economie și societate a născut un «capitalism de necesitate», circumscris mai ales intereselor militare
- intelectualitatea rusă – creatoare de mari valori culturale – este ruptă de societatea rurală, analfabetă și menținută în ignoranță

Test de autoevaluare 8.1.

Comparați măsurile luate de Petru I și Ecaterina a II-a cu situația înregistrată în Rusia un secol mai târziu. Care pot fi cauzele rămânerii în urmă? Formulează un răspuns în spațiul de mai jos.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 139.

8.3. Schimbări sociale și economice

UN IMPERIU FRAGIL – Deși din secolul precedent Rusia se pretinde a fi un stat european, «occidentalizarea» ei este parțială și inconsecventă ceea ce îi accentuează în cadrul civilizației moderne europene o poziție periferică. În interior dezvoltă pasiuni pentru măreția trecutului național și neîncrederea în valorile occidentale (slavofilia).

PROGRESELE economice înregistrate pe calea modernizării, în urma unor reforme sunt parțiale sau discutabile, retardarea societății fiind o consecință a faptului că reformele nu afectează «echilibrul» tradițional îndelung menținut și conservat ale Statului și societății.

Figura 8.4.

Conservatorism și reformism în Rusia

Nicolae I (1825-1865) «Țarul atotputernic»

întărește autocrația; «își educă supușii în valorile unei bune morale»; izolează Imperiul de contactele periculoase cu Occidentul; interzice intrarea în Rusia a cărților străine (liberale); limitează durata prezenței străinilor pe sol rus; intensifică rusificarea în provinciile occidentale ale Imperiului; înăbușe revolta poloneză (1830) suprimând orice autonomie a regatului Poloniei; continuă expansiunea în Caucaz și Asia Centrală (1830); ocupă insula Sahalin (1853); intervine în Europa cu forță militară înăbușind revoluțiile pașoptiste.

REFORMELE «ȚARULUI eliberator» ALEXANDRU II (1855-1881): caută să accelereze modernizarea imperiului, angajând sectoarele: administrației, justiției, armatei, învățământului:

1861: abolirea șerbiei;

1862: publicarea bugetului de stat;

1863: nouă metodologie de calcul a impozitului; statutul universitar restabilește autonomia lor și abrogă «*numerus clausus*» (limitarea discriminatorie aplicată evreilor care reducea accesul lor la învățământul superior)

1863/64: reorganizarea comandamentelor militare;

1864: crearea ZEMSTVELOR (adunări locale) – consilii regionale care au ca scop organizarea instrucției publice și organizarea muncii publice locale/provinciale; crearea adunărilor municipale sau a «*dumelor urbane*» alese după un sistem care îi favorizează pe cei bogați; Zemstvele districtuale și provinciale au membrii aleși: din rândul proprietarilor funciari în procent de 45%, din rândul țăranilor în procent de 40%; din rândul orășenilor în procent de 15%.

organizarea învățământului public local liceal; reforma judiciară asigură o justiție egală pentru toți, cu o dezbatere publică, în prezența avocaților, precum și electivitatea și inamovibilitatea judecătorilor; reorganizarea controlului Statului în domeniul financiar;

1865: reorganizarea cenzurii care subzistă, dar care devine mai lejeră și exercitată mai ales față de presa urbană.

8.4. Limitele schimbării

ȚARUL este însă ostil reformelor politice.

ASTFEL: elanul industriei metalurgice concentrată din secolul precedent în Urali egalează spre 1800 producția engleză DAR se plafonează în lipsa unor noi investiții în tehnologie specifice revoluției industriale. În ciuda tuturor eforturilor, Rusia rămâne tributară importurilor de tehnică, forță de muncă calificată și capitaluri. Industria bumbacului, în schimb, cunoaște evoluții notabile, sectorul filaturilor fiind în întregime modernizat (mecanizat). Retardul economic rus este recunoscut încă din primele decenii ale sec. XIX:

Contemporanii despre ...

«Lipsa reală a fabricii în Rusia este poate rațiunea esențială datorită căreia, agricultura nu a cunoscut nici cea mai mică ameliorare. Cum ar fi putut fi altfel dacă țăranii nu dispuneau nici de atelaje, nici hamuri, nici un alt fel de accesoriu necesar. Un popor care este format numai din agricultori sau din negustori ambulanzii este condamnat la sărăcie și un lucru foarte important, nu va fi niciodată liber pentru că va depinde mereu de puterea altora pentru a-și satisface necesitățile sale imediate.»

Contele Merdvinov (1815)

Și totuși, în ce măsură revoluția industrială a fost o reușită sau un eșec care a accentuat decalajul în raport cu țări occidentale mult mai puțin «înzestrate de natură», dar mult mai performante și mai determinate pe calea modernizării și progresului industrial?

Contemporanii despre ...

«A cunoscut Rusia o adevărată revoluție industrială în secolul al XIX-lea? Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea o dinamică industrială se observă în regiunea industrială din Ural. Până în 1825, tehnicienii occidentali, mașini cu abur, meșteri filatori, vin fără întârziere la Moscova și S. Petersburg primiți de primele uzine. Un vast sector al bumbacului își croiește un drum sigur până spre 1880, comerțul exterior crește de asemenea..... s-a înțeles și rolul de viitor al căilor ferate. Totuși, demarajul nu survine, în ciuda acestor frumoase promisiuni. Antreprenorii activi rămân marginali în cadrul societății ruse, sectorul bumbacului nu antrenează alte industrii. Statul autocrat intervine cu brutalitate în economie și mai ales nu există piața națională. Țăranii trăiesc în autarhie. Nici o chemare pentru consemnații, prin urmare, un slab nivel de viață al populației. Puține capitaluri naționale. Rusia rurală și încremenită o doboară.»

J.P. Rioux, *Revoluția industrială*

Din punct de vedere ECONOMIC, Rusia rămâne în ansamblu slab performantă, retardul în raport cu Europa accentuându-se, denotând incompatibilitatea cu multe din valorile modernității occidentale.

“Nu există nici o îndoială că șerbia este un rău evident, de care toți suntem responsabili”, recunoștea țarul Nicolae I. În ciuda optimismului degajat de Decretul emancipării țăranilor (ukazul din 3 martie 1861) **Abolirea șerbiei a fost totuși «o reformă complicată»** și îndelung negociată cu nobilimea care își pierde autoritatea arbitrară asupra persoanei vechilor șerbi și care pot de acum înainte să presteze activități comerciale sau industriale.

Extras din Decretul emancipării țăranilor Ukazul din 3 martie 1861

„Pentru a asigura bunăstarea și obligațiile lor față de guvernământ, țăranii vor primi ca uzufruct perpetuu o anumită suprafață / o parte din pământul arabil și alte suprafețe alăturate. Cei ce vor lucra conștiincios pământul vor culege și roadele pentru a obține și semințele necesare pământului deținut ca uzufruct sau cel primit în deplina proprietate. Fă-ți semnul crucii popor ortodox și invocă împreună cu noi binecuvântarea lui Dumnezeu asupra muncii tale de acum libere, câștigă-ți fericirea casei și familiei tale și a prosperității publice”.

În urma acestui decret :

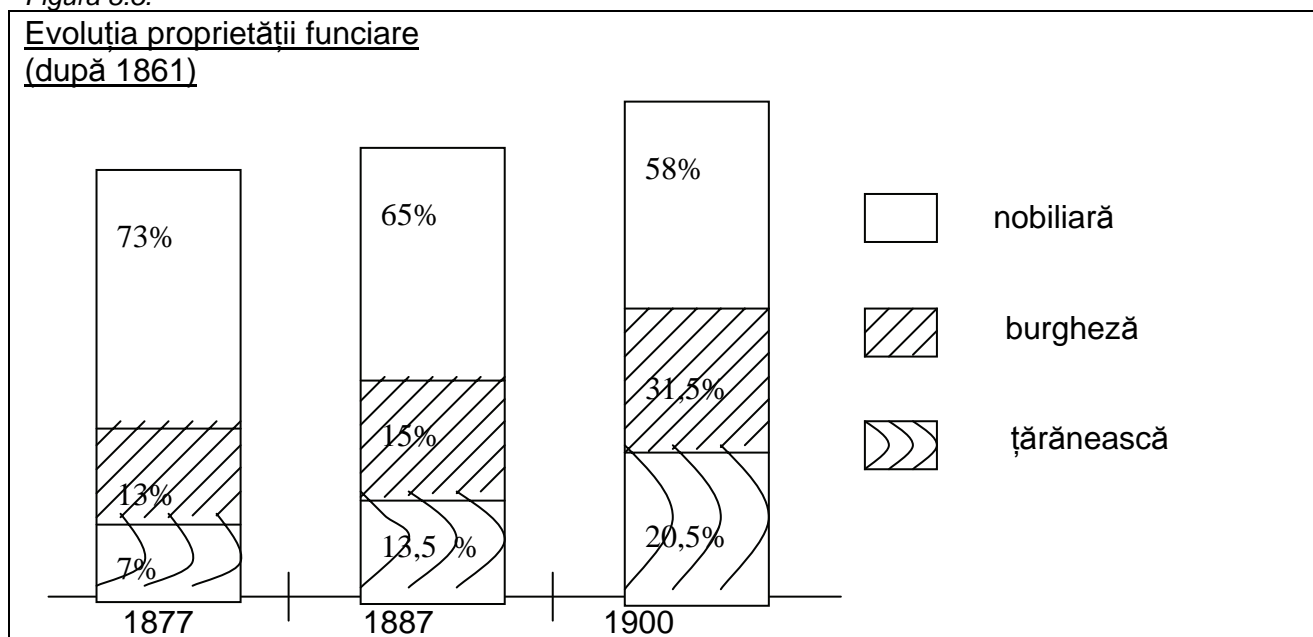
- șerbul devine liber ca persoană;
- poate încheia un contract de muncă;
- poate merge în justiție;
- **TOTUȘI** rămâne supus tutelei **MIRULUI** care o înlocuiește pe cea a seniorului;
- **MIRUL**: își păstrează dreptul de a redistribui pământurile și de a repartiza și percepe impozitele;
- țăranii rămân uniți (legați) prin «cauțiunea solidară» (în caz de imposibilitate a plății contribuțiilor bănești, contribuabilul este susținut de comunitate care îi plătește partea, interzicându-i în schimb să părăsească mirul înainte de plata datoriilor);
- țăranul primește în proprietate casa și pământul care îl lucrează;
- mirul conservă însă în stăpânire pământul cultivat;
- țăranul își poate răscumpăra acest pământ, dar o proprietate individuală reală nu există întrucât el nu poate ieși din mir (colectivitate) rămânând supus acestei comunități;
- în caz de răscumpărare, Statul îi avansează țăranului 4/5 din sumă, împrumut rambursabil în 49 de ani;
- **DACĂ**, răscumpărarea nu are loc, țăranul conservă proprietatea **DAR** plătește redevența;
- regional se stabilesc suprafețele minimale și maximale ce pot fi răscumpărate;

- în lipsa unei piețe funciare, prețul pământului se stabilește luând în calcul obrokul și cel mai adesea prețul este supraevaluat;
- în timpe ce țăranul se îndatorează, nobilul dispunând de fonduri le varșă statului sub formă de bonuri de trezorerie cu 5% dobândă;
- reforma cauzează nemulțămiri în rândul nobilimii care pierde o mână de lucru ce până acum fusese gratuită, după cum înregistrează și pierderi financiare ca urmare a devalorizării bonurilor de tezaur.

Cu toate acestea, începând chiar cu 1858 șerbii coroanei, continuând în 1861 cu șerbii nobiliari, abolirea «legăturilor servajului pentru totdeauna» redă mujicilor **libertatea personală** obligându-i să-și răscumpere pământul de la vechii stăpâni.

Figura 8.5.

Evoluția proprietății funciare
(după 1861)

În consecință, agricultura rusă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea a cunoscut un reviriment mai ales cantitativ.

	1865	1880
PRODUCȚIA AGRICOLĂ cerealiară (milioane de tone)	380	560
CREȘTEREA ANIMALELOR (milioane capete)		
BOVINE	21	22
OVINE	44	45
CABALINE	15,5	15,7

Contemporanii despre...

Cum au primit țărani abolirea șerbiei

„ Țăranii au ascultat cu capul plecat lectura Ukazului și era vizibil că ei n-au înțeles nimic bun pentru e din această libertate. La ieșirea din biserică, au format numeroase grupuri și s-au consultat între ei. Apoi au mers să ceară lămuriri ispravnicului (comisarul de poliție).

Pentru ca reforma să intre în vigoare, le-a spus acesta, trebuie o «amânare» de cel puțin doi ani. Un țaran a replicat: Fără îndoială, pentru că este trasă de boi și nu de cai, libertății îi mai trebuie încă doi ani ca să vină....

De altfel, când li s-a adus la cunoștință că nu vor păstra decât o parte din pământ pe care va trebui să-l răscumpere și să înapoieze restul seniorului, țăranii au căzut pe gânduri: «Nu ar fi mai bine să rămână ca înainte ? » I-au întrebat ei. Trebuia mai întâi să ne întrebați: Vreți sau nu libertate ? Noi v-am fi răspuns: Cel care o vrea să și-o ia, noi n-avem nevoie!»

Amintirile unui preot de țară

INCONVENIENȚELE REFORMEI: pământul nerăscumpărat rămâne în continuare în proprietatea MIRULUI ai cărui membrii în mod solidar plătesc reverența față e nobil, ceea ce frânează progresul eventual al răscumpărării libertății personale. Analfabetă, mistică și superstițioasă, țărănimea rămasă sub tutela **mirului** care o înlocuiește pe cea a seniorului, manifestă în continuare sentimentul frustrării.

Abolirea șerbiei reglează problema forței de muncă DAR dezvoltarea industriei este slabă, căci lipsesc antreprenorii; capitalurile; comerțul este limitat; agricultura retardată.

ÎN CONSECINȚĂ, CAPITALISMUL național este tributar:

- intervenției masive a statului;
- împrumuturilor sistematice la capitalurile străine (engleze, germane, belgiene, franceze). Abia către sfârșitul secolului capitalurile autohtone pot fi reinvestite și se poate constitui o rețea bancară.
- după 1890, industrializarea se accelerează DAR în timp ce Uralul pierde pasul cu modernizarea, Ucraina se afirmă ca un pol economic (siderurgie, fontă, oțel, cărbune);
- spațiul este mai bine stăpânit: 2/3 din rețeaua de căi ferate aparține statului care a investit peste 4.5 miliarde de ruble. Transiberianul (1891-1903) parcurge distanța Moscova – Vladivostok în 15 zile.

Totuși, **PRODUCTIVITATEA** rămâne slabă, producția artizanală supraviețuind.

Rusia rămâne «O lume închisă»

Contemporanii despre...

“În Rusia secretul este mai presus de orice: secret administrativ, politic, social; discuția utilă și inutilă, tăcerea asigurată este mai mult decât necesară; toate sunt consecințele inevitabile ale caracterului primitiv al acestor oameni, coroborată cu influența guvernământului. Tot călătorul, se știe, este indiscret; trebuie făcut tot ceea ce este posibil pentru a nu-l pierde din vedere pe străinul mereu considerat prea curios; să-l ții de frică departe de orice lucru pentru a nu avea inconveniente. Pe scurt, rușii sunt chinezi deghizați; ei nu vor să-și mărturisească aversiunea pentru observatorii de departe, chiar dacă bravează ca orice adevărat chinez atunci când le reproșezi înapoierea; ne-au refuzat intrarea în Petersburg așa după cum fusesem expulzați și din Pekin și n-au admis nici pe meseriași, având grijă cu atât mai mult să nu le permită nici muncitorilor care au permis avizul să se întoarcă în țările lor de origine.

Marchizul de Custine, Rusia în 1839

O astfel de “lume” stimulează totuși dezvoltarea unor opoziții interne

- 1825: răscoala decembriștilor (produsă în contextul morții țarului Alexandru I (1801-1825). Învingătorul lui Napoleon a ezitat să se antreneze într-o politică reformatoare liberală). Decembriștii, în urma unei lovituri de stat eșuate vroiau să impună o constituție.
 - revoltele poloneze (1830 și 1860)
 - dezvoltarea unei opinii în rândul intelectualității inițial pacifiste și de altfel puțin numeroase (1850 – nu erau decât 4000 de studenți),
 - fie cu o orientare spre valorile occidentale (atent supravegheată de instituțiile represive ale Statului);
 - fie spre prezervarea «geniului rus», slavofili exaltând trecutul istoric, religia, viața patriarhală a familiei tradiționale. Nu respingeau autocrația, dar refuzau imobilismul rural fiind adepții desființării Țăriei;
 - în jur de 1860, o nouă generație de tineri intelectuali proveniți din mediile sociale modeste, intuindu-și viitorul mediocru, se revoltă împotriva prejudecăților și tradițiilor sociale și morale ale societății. Dintr-un elan romantic **nihilistii** vor să o rupă cu trecutul, dar rămân la nivel contestatar (Hertzen, Cernișevski).
 - la nivelul acțiunii directe violente se manifestă **anarhiștii** (atentatul împotriva țarului Alexandru II);
 - în anii 1870 se dezvoltă curentul **narodnicilor** care caută să-i educe pe țărani și să le folosească spontaneitatea revoluționară (Bakunin, Lavrov).
- Consecința** acestora: Țarul Alexandru al III-lea (1881-1894) anulează multe din reformele care garantau unele libertăți individuale. Rusia cunoaște o radicalizare a guvernământului autocrat, devenind un stat care, supus autorităților represive, trăiește într-o **stare de asediu**.

8.6. Țarul Nicolae al II-lea, ultimul țar, binecuvântând trupele rusești în timpul conflictului ruso-japonez (1904-1905). În ciuda tuturor așteptărilor, rușii au suferit o înfrângere umilitoare, ceea ce a contribuit la slăbire mitului infailibilității țarului

8.5. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 8

Testul 8.1.

Cauzele rămânerii în urmă sunt absența instrumentelor de modernizare; datorită rămânerii în urmă economice, absența unei forțe sociale capabile să se opună țarului.

Lucrare de verificare 8

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Realizați un eseu nestructurat în care să comparați reformele lui Petru I și Ecaterina a II-a cu reformele din secolul al XIX-lea

Evaluarea va ține cont de: claritatea limbajului, utilizarea bibliografiei suplimentare, utilizarea de surse primare suplimentare.

8.6. Bibliografie

S. Bernstein, P. Milza, *Istoria Europei*, Institutul european, Iași, 1998, vol. 4.;
I.Geiss, *Istoria lumii*, Ed. Allessentiall, București, 2002.

Unitatea de învățare Nr. 9

APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA STATULUI NAȚIONAL ROMÂN

Cuprins

9.1. Obiectivele unității.....	140
9.2. Apariția statului național, premiză a modernizării societății românești.....	140
9.2.1. Războiul Crimeii și Congresul de pace de la Paris.....	140
9.2.2. Acțiunea politică românească în favoarea Unirii.....	146
9.3. Constituția de la 1866.....	150
9.4. Partide politice și guvernare (1866-1916).....	157
9.5. Critica modernizării societății românești din perspectiva curentelor tradiționaliste	164
9.6. Răspunsuri la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 9.....	171
9.7. Bibliografie.....	172

9.1. Obiective

- Familiarizarea cursanților cu principalele etape ale creării statului român modern
- Dobândirea de abilități de analiză critică a unor surse primare (texte legale)
- Competențe de comunicare (redactarea unui eseu scurt, redactarea de răspunsuri punctuale, redactarea de eseuri nestructurate).

9.2. Apariția statului național, premiză a modernizării societății românești

9.2.1. Războiul Crimeii și Congresul de pace de la Paris

Înfrângerea revoluțiilor de la 1848 din centrul și sud-estul Europei de către Rusia care își asumă rolul de a „pacifica” zona i-au consolidat acesteia pozițiile înaintate spre Balcani și Constantinopol, cu atât mai mult cu cât puterile occidentale au de rezolvat mai întâi propriile probleme legate de momentul 1848. După 1848-1849, a devenit tot mai evident pentru diplomația europeană că intenția Imperiului țarist era aceea de a ocupa Strâmtoarea și capitala Imperiului Otoman, fapt confirmat și de oferta pe care Rusia o făcuse Marii Britanii de a participa la împărțirea stăpânirii otomane. Refuzul categoric al Angliei a declanșat o intensă campanie de sprijinire a Turciei, ambasadorii englez și francez din Constantinopol primind instrucțiuni să susțină și să ajute diplomația turcă în negocierile dure impuse de Rusia.

Rolul Principatelor române în zonă este reevaluat din perspectiva unui nou război ruso-turc. Amplificarea propagandei pan-ortodoxe și folosirea acestei idei de către guvernul de la Sankt Petersburg era însă criticată, pe bună dreptate, de emigrația pașoptistă românească aflată în legătură cu cercurile politice occidentale. Acum sunt redactate o serie de pamflete anti-rusești și introduse clandestin în Principate pentru a avertiza opinia publică față de pericolul anexării rusești. Nu întâmplător paralela care se face între Turcia și Rusia era pe deplin favorabilă primeia, considerată tolerantă și chiar liberală în comparație cu autocratismul rus

care își încălcaseră propriile angajamente luate față de Occident în legătură cu polonezii sau românii.

În iunie 1853, Principatele erau ocupate militar de Rusia care dorește să le folosească drept cap de pod spre inima Imperiului otoman și care încalcă în felul acesta prevederile Convenției de la Balta-Liman din 1849 ce prevedea posibilitatea ocupării Munteniei și Moldovei, dar în caz de tulburări. Protestele diplomatice și încercările Angliei, Franței și Prusiei de a aduce Rusia la masa tratatelor eșuează, ceea ce deschide calea războiului. În martie 1854, Turcia a semnat cu Austria o convenție la Bayadji Koy, prin care Austria se angaja să determine prin orice mijloace Rusia să evacueze Principatele. În curând, Principatele cunoșteau înlocuirea trupelor ruse cu cele austriece, iar autoritatea supremă era deținută de generalul Coronini, comandantul trupelor austriece de ocupație.

Războiul Crimeii

Războiul Crimeii, cum avea să fie denumită noua confruntare militară deoarece principalele operațiuni s-au desfășurat în Crimeea, a oferit ocazia revizuirii statutului internațional al Principatelor în sensul înălțurării protectoratului rusesc. Conferința marilor puteri desfășurată la Viena între lunile martie și iunie 1855 hotărâ scoterea celor de rit ortodox din Balcani de sub protectoratul Rusiei și plasarea lor sub garanția colectivă a puterilor semnatare ale convenției. Prin această măsură se urmărea limitarea controlului Rusiei asupra Dunării și Peninsulei balcanice în încercarea de a o ține cât mai departe de strămtori. În plus, prin anexa A referitoare la „Principatele Moldova și Valahia”, se fixau drepturile românilor: libertatea cultului, alegerea domnilor de către adunări formate din reprezentanți ai boierilor, fixarea unei sume fixe datorate ca tribut Porții, miliție pământeană cu misiunea de a menține ordinea în interior și altele. În acest context s-a discutat și dorința românilor exilați de a forma o legiune românească, după modelul polonezilor, care să lupte alături de aliați împotriva Rusiei. Turcia, care a susținut inițial ideea se va împotrivi apoi, așa încât românii nu au putut lupta decât individual și nu ca o unitate militară organizată.

9.1. *Atacul cavaleriei ușoare la Balaklava, tablou de R. C Woodville (1895). Acțiunea –fără urmări semnificative – a întărit mitologia superiorității militare occidentale*

Din punct de vedere militar, războiul Crimeii a demonstrat supremația navală a aliaților care controlează Marea Neagră și debarcă un corp expediționar franco-britanic în Crimeea. Bătăliile de la Balaklava și Simferopol, asediul fortăreței Sevastopol și nu în ultimul rând urcarea pe tronul Imperiului țarist a țarului Alexandru al II-lea, au deschis calea spre încheierea păcii. Discuțiile preliminare au scos în evidență faptul că obiectivele

politice și strategice ale Rusiei nu vor putea fi îndeplinite, cel puțin acum în condițiile nefavorabile create de înfrângerea militară. În ceea ce privește Principatele, Austria își manifesta intenția de a le aduce sub controlul său, prelungind ocupația militară și încercând în felul acesta să se

apropie de Peninsula Balcanică. Pericolul înlocuirii controlului rus cu cel austriac a fost perceput ca atare de liberalii români exilați și acesta este motivul pentru care Ion C. Brătianu a redactat un memoriu către guvernul francez în care arăta situația și cerea sprijinul Franței pentru evacuarea Principatelor. Vor mai urma și alte memorii deoarece românii din exil erau conștienți că sfârșitul războiului va aduce o schimbare în situația internațională față de care, alături de cei rămași în țară, trebuiau să fie pregătiți.

În ianuarie 1856 se deschidea la Constantinopol o conferință la care au participat reprezentanți ai Angliei, Franței, Imperiului Habsburgic și ai Porții, ca un preambul la Congresul de pace. Statutul internațional al Principatelor era reglementat printr-un document în 30 de puncte, care, în esență, prevedea: domnii aleși pe viață dintre boierii mari ai țării, instituirea garanției marilor puteri și dizolvarea protectoratului rus, anularea Regulamentelor Organice, libertatea de navigație sub pavilion propriu pentru vasele românești, respectarea autonomiei provinciilor recunoscute ca părți componente ale Imperiului otoman. În ceea ce privește situația Moldovei și a Munteniei, puterile europene vor hotărî decisiv și în conformitate cu interesele lor în cadrul Congresului de pace de la Paris din februarie – martie 1856.

Marile puteri și atitudinea lor în 1856

Congresul de la Paris a demonstrat din plin, dacă mai era nevoie, că cele două principii, echilibrul european și interesele strategice ale fiecărei puteri, guvernează relațiile internaționale și politica europeană și în secolul al XIX-lea. Putem spune că întâlnirea diplomatică din capitala Franței a pus bazele, cel puțin pentru două decenii, unei noi ordini europene. În 1878, Congresul de pace de la Berlin a adus o altă modificare majoră realizată însă din perspectiva intereselor rusești.

La 1856, aliații din războiul deja încheiat doresc să blocheze Rusia din ascensiunea ei mondială, în Orient dar mai ales în Europa, pentru o perioadă pe cât posibil, cât mai lungă. Hotărârile adoptate, inclusiv cele referitoare la soarta Principatelor, au avut în vedere acest deziderat la care se adaugă anumite interese clar definite ale unor puteri, ca de exemplu cazul italian pentru Franța. În aceste condiții, nu putem vorbi despre simpatia reprezentanților prezenți la Paris pentru o chestiune sau alta, chiar și atunci când s-a pus problema rezolvării situațiilor noi și delicate, precum realizarea unității popoarelor român și italian. În cazul românilor, ministrul de externe al Franței, contele Walewski, a cerut unirea Moldovei cu Muntenia în conformitate cu deciziile conferinței de la Viena din 1855 și a dorinței românilor exprimată prin memoriile emigrației pașoptiste. Propunerea franceză a provocat aprinse dezbateri și controverse diplomatice, fiecare participant exprimând punctul de vedere al guvernului său.

Franța cunoștea începutul unei noi perioade de glorie sub regimul celui de-al Doilea Imperiu condus de Napoleon al III-lea, nepotul primului împărat francez și fostul președinte ales de francezi în 1848. După perioada de declin urmată epocii și războaielor napoleoniene datorită politicii Sfintei Alianțe, Franța începea să joace din nou rolul de mare putere cu pretenții de hegemonie pe continent. Napoleon al III-lea a readus pentru moment strălucirea pierdută, iar dezastrul de la Sedan era încă departe. Dorința de supremație politică și militară a adus Franța în războ-

iul Crimeii ca și în cel italian, acesta din urmă fiind o consecință a rivalității franco-austriece. Împăratul francez a dezvoltat așa-numitul „principiu al naționalităților” ca mijloc de acțiune în politica externă care folosea pretextul dreptului la autodeterminare al popoarelor într-o epocă care aducea în prim planul discuției publice problema națiunii și a naționalismului. Prin sprijinirea unirii românilor, Napoleon al III-lea dorea să creeze o forță în spatele austriecilor pe care să o pună în acțiune la nevoie. În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza s-a încercat, fără succes însă, aplicarea unui astfel de plan sub forma unui front comun româno-maghiar împotriva Vienei. Războiul franco-italo-austriac din 1859 este de asemenea un bun exemplu pentru a înțelege mai bine politica Franței.

9.2. Napoleon al III-lea și familia sa (împărăteasa Eugenia și fiul Louis-Napoleon)

Adversara Franței, Austria, trecea în epocă prin momente destul de dificile datorită atât dificultăților interne cât și conjuncturii internaționale. Pe plan intern, criza instituțiilor nu fusese rezolvată, iar revoluția de la 1848, care a dus, chiar dacă pentru scurt timp, la disoluția Imperiului, a demonstrat că rezolvarea problemelor naționale nu face altceva decât să adâncească impasul. Regimul neoabsolutist inaugurat după înfrângerea mișcărilor revoluționare și care se baza pe armată, biserica oficială, cea catolică și pe poliția secretă și care nu acorda drepturi națiunilor componente, nu era soluția funcțională care se sperase a fi. După eșecul soluției liberale din 1860 răspunsul a fost găsit în formula dualismului de la 1867 care i-a lăsat pe români, sârbi, croați, germani răsăriteni, sub autoritatea, de multe ori agresivă, a guvernului

de la Budapesta. Pe plan extern, Imperiul habsburgic era limitat spre vest de puterea Franței, iar în est de aceea a Rusiei, alături de care participa-se la împărțirea Poloniei.

9.3. Proclamarea lui Franz Iosif ca rege al Ungariei – începutul dualismului (1867), tablou propagandistic de epocă

În plus, încercarea de a controla spațiul german care determina-se o lungă și oboșitoare „întrecere” cu Prusia, va eșua în 1866, ceea ce va deschide calea spre organizarea Imperiului german în jurul Prusiei și a casei de Hohenzollern și nu a Austriei și a casei de Habsburg. Singura posibilitate de expansiune rămânea Peninsula Balcanică unde interesele sale interferau cu cele ale Rusiei, cele două puteri găsind însă modalitatea de a-și delimita sferile de influență. Austria nu a susținut ideea unirii românilor deoarece nu dorea să facă jocul politic al

Franței și pentru a putea negocia cu Rusia anexarea Principatelor.

9.4. Regina Victoria la deschiderea expoziției universale din 1851 de la Londra – la dreapta, ambasadorii acreditați, din Asia până în Europa, semn al autorității internaționale a Angliei

Anglia și-a modificat atitudinea și s-a transformat din susținătoare în opozantă față de rezolvarea sub forma uniunii a chestiunii românești. Cea mai importantă putere maritimă, Anglia era interesată de controlul principalelor artere maritime și se păstra în „splendida izolare” care presupunea neamestecul în nici un sistem continental de tratate, principiu al politicii externe britanice respectat până la începutul secolului al XX-lea. Dorința

Rusiei de a controla strâmtoarele Bosfor și Dardanele și de aici Mediterana răsăriteană intra în contradicție cu obiectivele guvernului de la Londra și de aceea, inițial, Anglia s-a exprimat în sensul susținerii unirii, presupunând că noul stat va putea fi nu o barieră de netrecut în calea Rusiei dar un important element în lupta diplomatică. Insistențele Turciei, care se temea că unirea românilor ar constitui un precedent periculos, demn de urmat și de celelalte popoare balcanice, au determinat în cele din urmă

Anglia să se opună soluției despre care am vorbit.

9.5. Victoria prusacă de la Koniggratz (1866 împotriva austriecilor, tablou de Ch. Sell

Prusia a susținut cauza românilor deoarece în felul acesta se opunea Austriei, față de care se pregătea pentru confruntarea decisivă. Statul prusac cunoscuse o puternică dezvoltare economică și dispunea de o armată instruită și disciplinată care și va face datoria pe deplin în 1866 în timpul campaniei împotriva Austriei. Modernizarea Prusiei fusese constantă din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, ceea ce îi consolidase statutul de mare putere.

Sardinia a susținut și ea propunerea aliatei Franța, iar Turcia s-a opus cu vehemență. Problema italiană a devenit una europeană, datorită

insistențelor lui Napoleon al III-lea, care dorea crearea unui stat, viitor aliat, în componența căruia urmau să intre și cele două provincii bogate din nordul peninsulei, Lombardia și Veneto, aflate sub stăpânire austriacă.

Trebuie să spunem că spre deosebire de cazul românesc, unitatea Italiei s-a făcut și cu ajutorul armelor, nu numai cu acela al cuvintelor și tratatelor diplomatice.

9.6. Intrarea lui G. Garibaldi în Palermo (1860) – unificarea regatului Neapole cu Piemontul, etapă a unificării italiene, gravură de epocă

Imperiul otoman era un stat multiethnic, cu resurse destul de însemnate, dar care trecea printr-o criză prelungită datorată ritmului încet al modernizării. Criza internă l-a împiedicat să facă față de unul singur tot mai puternicei presiuni rusești și de aceea sprijinul occidental, așa cum dovedise și războiul Crimeii, era vital. Exemplul pe care românii l-ar fi dat altor popoare balcanice a determinat Turcia să se opună categoric ideii unirii.

Rusia nu era în situația de a emite pretenții și a-și expune o părere proprie și ea a încercat să-și modeleze atitudinea în funcție de punctul de vedere al învingătorilor. Diplomații țarului știau foarte bine că un stat român nu putea fi o barieră în calea armatelor rusești, iar România era prea slabă pentru a le face față, așa cum s-a întâmplat și în 1878. La jumătatea secolului al XIX-lea, Rusia încheiase practic expansiunea sa spre Orient, cucerise Caucazul și transformase Marea Neagră, precum Caspică, într-un lac rusesc. Resursele imense de care dispunea, atât naturale cât și în oameni, au permis modernizarea Imperiului țarist, încetinită însă de neaplicarea principiilor liberale și de conservarea regimului autocrat. Războiul Crimeii și tratatul de pace semnat la Paris în 1856 nu au făcut decât să încetinească marșul Rusiei spre Constantinopol.

Discuțiile au transformat problema românească într-un punct delicat și de aceea, în final, s-a adoptat o soluție de compromis, cu atât mai mult cu cât Turcia și Austria au susținut că propunerea Franței nu se justifică deoarece românii nu doresc unirea. Principatele erau scoase de sub protecția Rusiei și puse sub regimul garanției colective, ceea ce însemna că orice măsură referitoare la români nu putea fi luată decât cu acordul marilor puteri, sudul Basarabiei format din județele Cahul, Ismail și Bolgrad, era retrocedat Moldovei și astfel zona strategică care asigură gurile Dunării era luată Rusiei și nu în ultimul rând se convocau la București și Iași, Adunări ad-hoc pentru consultarea românilor. Lupta pentru unire se muta în felul acesta în Principate, iar românii au înțeles pe deplin acest lucru și importanța exprimării cu claritate a unui punct de vedere propriu.

9.2.2. Acțiunea politică românească în favoarea Unirii

Generația pașoptistă a înțeles că hotărârile Congresului de pace de la Paris ofereau românilor o șansă nesperată cu un deceniu în urmă care nu trebuia irosită. Deși află încă în exil și confruntată cu grele probleme dintre care cele de subzistență erau poate pe primul loc, seria celor afirmați la 1848 a încercat, pe de-o parte, să afirme dorința românilor în presa românească și străină din Occident, iar pe de alta, să organizeze energiile în țară în vederea alegerii și convocării adunărilor ad-hoc. Numeroase memorii adresate oamenilor politici din Franța și Anglia, articole publicate în presa liberală din Europa și nu în ultimul rând editarea unor ziare proprii, precum „Republica română” sau „România viitoare”, au făcut parte dintre mijloacele folosite pentru a atrage atenția și a capta simpatia opiniei publice europene față de cauza românilor.

Acțiuni interne

Revenirea în țară a exilaților pașoptiști a fost grăbită în Moldova de atitudinea favorabilă a domnitorului Grigore Alexandru Ghica ceea ce a favorizat coagularea mișcării unioniste. Desele întâlniri dintre foștii exilați la care participau chiar și miniștrii ai domnitorului au avut rolul de a clarifica programul de acțiune și măsurile ce trebuiau luate. La sfârșitul lunii mai 1856 era organizată „**Societatea unirii**” de către participanții la o reuniune organizată de Petre Mavrogheni care își va lărgi componența la aproape 200 de membrii din categorii sociale diferite. Societatea își fixa ca obiective unirea Principatelor sub un principe străin dintr-o familie domnitoare în Europa și propaganda acestei idei să se facă prin presă, broșuri, foi volante și adunări în toată țara. Domnitorul a pus la dispoziția unioniștilor aparatul de stat și chiar a întreprins în ultima parte a domniei sale, care se încheia în vara anului 1856, conform prevederilor convenției de la Balta-Liman, călătorii de propagandă în ținuturile Moldovei. În scurtă vreme apărea la Iași „**Steaua Dunării**”, ca organ central al presei unioniste, căruia i se vor alătura și alte publicații favorizate de măsura desființării cenzurii luată de domnitor.

În Muntenia, mișcarea unionistă avea de înfruntat politica represivă a lui Barbu Știrbei care nu a permis decât revenirea treptată a revoluționarilor exilați, ultimii ajunși la București în vara anului 1857 fiind C.A. Rosetti, Cezar Bolliac, Ion și Dimitrie Brătianu, Gh. Magheru. Un rol important a avut în primele încercări de organizare Ion I. Filipescu, care s-a aflat în corespondență cu cei din exil. Cenzura a împiedicat apariția publicațiilor unioniste iar situația nu s-a schimbat în linii mari până la sfârșitul verii anului 1856. Numirea unor caimacami, Teodor Balș în Moldova și fostul domn Alexandru Ghica în Muntenia, ca urmare a expirării mandatelor ultimilor domni regulamentari, a determinat și o modificare de strategie în cadrul mișcării unioniste. În Muntenia domnitorul a tolerat acțiunile în favoarea unirii și așa a putut apărea un comitet central al unirii care a organizat filiale în județe.

De asemenea, se realizează și contacte între unioniștii munteni și cei moldoveni, cu atât mai mult cu cât în Moldova căimăcămia antiunionistă a desființat libertățile acordate de Grigore Ghica, din dorința de a jugula mișcarea unionistă. Excesele au mers atât de departe încât alegerile pentru desemnarea deputaților care urmau să formeze Adunarea ad-hoc au fost falsificate și doar în urma unui scandal internațional s-a revenit asupra lor.

Partida națională care a monopolizat mișcarea unionistă era o forță politică eterogenă, formată din reprezentanți ai boierimii mari, mijlocii și mici, ai burgheziei și chiar ai țărănimii și care avea ca principal element de legătură, dacă nu chiar singurul, dorința de unire. În urma experienței nereușite de la 1848, când neînțelegerile din cadrul comisiei proprietății au blocat practic reformele guvernului revoluționar, problemele diferite de cea a unirii au fost lăsate, de comun acord, pentru epoca de după unire. În aceste condiții, bătălia decisivă s-a dat pentru Adunările ad-hoc.

Adunările Ad hoc

Firmanul pentru convocarea adunărilor a fost intens discutat la Constantinopol de către reprezentanții puterilor garante și fixa data deschiderii sesiunilor la 7 și 9 octombrie 1857. După constituire, mișcarea unionistă a reușit să impună la conducerea Adunărilor reprezentanți ai săi, la care se adaugă cei doi mitropoliți, președenți de drept. În Moldova vicepreședinte a fost ales Costache Negri, iar în funcțiile de secretari au fost desemnați Anastase Panu, Constantin Hurmuzachi, Constantin Rolla, Dimitrie Ralet și Petre Mavrogheni, iar la București voturile exprimate i-au desemnat pe Nicolae Golescu-vicepreședinte, C.A. Rosetti, Ștefan Golescu, Dumitru Brătianu, Constantin Crețulescu și Scarlat Turnavitu-secretari. Prima și cea mai grabnică preocupare a fost legată de votarea moțiunii referitoare la chestiunea Unirii care era aprobată cu 81 de voturi pentru și doar două împotriva. Prin această moțiune se aduceau mulțumiri puterilor garante pentru șansa oferită românilor, exemplul deputaților moldoveni fiind luat și de cei de la București care au votat cu o largă majoritate o moțiune similară. Opțiunile românilor erau în felul acesta clar exprimate în ceea ce privește unirea Principatelor. Spre deosebire de adunarea de la București care nu a dezbătut și alte probleme, cea din Moldova s-a preocupat deschis și de chestiuni privitoare la organizarea internă, precum organizarea armatei naționale, obligativitatea generală a plății impozitelor, ocuparea funcțiilor publice pe merit, separarea puterilor în stat, respectarea drepturilor individuale, egalitatea în fața legii, libertatea cultelor. Toate aceste idei indicau orientarea în ceea ce privea organizarea viitoare a statului ce trebuia pusă pe baze moderne, liberale și naționale. Cea mai delicată problemă, aceea legată de raporturile de proprietate, a fost amânată, dar a reieșit clar că va trebui rezolvată.

Hotărârile Adunărilor ad-hoc au permis marilor puteri să convoace în perioada mai-august 1858 lucrările Convenției de la Paris care avea misiunea de a decide organizarea „definitivă” a Principatelor. În conformitate cu deciziile de la Osborne luate de împărăteasa Victoria și Napoleon al III-lea, deși au existat și acum păreri diferite, ceea ce a făcut să se prelungească dezbaterile, s-a ajuns la un compromis. De fapt, Convenția dezvoltă și sublinia articolele referitoare la Principate din Tratatul de la Paris din 1856, stabilind modul viitor de organizare al acestora. „**Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești**” aveau dreptul să se administreze singure fără ingerința Porții și erau puse sub garanția colectivă a puterilor semnatare. Există și o instituție comună, Comisia centrală de la Focșani, care avea rolul de a armoniza legislația din cele două provincii. Importante erau și articolele care se refereau la egalitatea în fața legii și obligativitatea generală a impozitării, în schimb dreptul de vot era destul de restrâns. Convenția de la Paris era încă un pas făcut de Europa în avantajul românilor care a fost însă completat într-un mod ingenios de aceștia.

Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza

Desemnarea domnilor a ridicat probleme serioase din cel puțin două motive, pentru a nu mai pune la socoteală și intrigile reprezentanților în Principate ai puterilor ostile unirii. Mai întâi, atât la București, cât și la Iași, multitudinea candidaților la domnie făcea practic imposibilă alegerea. Foști domni din epoca regulamentară, precum Mihail Sturdza sau Gh. Bibescu, boieri din rangul întâi bogați și influenți, ca de exemplu Grigore Sturdza în Moldova, chiar și reprezentanți ai partidei naționale, ca Mihail Kogălniceanu, Constantin Negri, Ion Ghica sau Vasile Alecsandri, toți aveau susținători dar și dușmani care le blocau ascensiunea. În al doilea rând, a devenit tot mai evident, mai ales după 5 ianuarie 1859, că singura modalitate de a folosi formularea ambiguă din textul Convenției, care nu specifica procedura de alegere a domnilor, era aceea a alegerii aceluiași domn la Iași și București pentru a realiza unirea Principatelor.

Alegerea s-a oprit asupra colonelului Alexandru Ioan Cuza, propus de unioniștii liberali, care au găsit în felul acesta mijlocul de a împăca toate grupările, gata să susțină un out-sider decât pe cineva advers. Cuza se afirmase în timpul evenimentelor din 1848 dar fără a fi un personaj de prim rang. Funcționar regulamentar, el și-a dat demisia din funcția de ispravnic de Covurlui pentru a riposta împotriva abuzurilor domniei. Deși militar, era cunoscut ca un mare petrecăreț și afemeiat, ceea ce i-a îndreptățit poate pe unii din cei care l-au votat să creadă că îl vor putea manevra. După alegerea lui la Iași, desemnarea ca domn la București s-a făcut într-o atmosferă de entuziasm, dar și de tensiune deoarece eșecul ar fi pus sub semnul întrebării proiectul unionist. Dubla alegere a însemnat o soluție românească găsită în împrejurări excepționale fără a încălca tratatele internaționale, dar depășind limitele acestora.

Concluzii

Unirea din 1859 a Munteniei cu Moldova a fost posibilă datorită a doi factori care au fost corobați într-un mod fericit:

- a) modificarea politicii europene după războiul Crimeii și dorința marilor puteri de a ține Rusia cât mai departe de Strâmțori;
- b) idealul unirii susținut de generația pașoptistă care a înțeles momentul și a făcut eforturile necesare pentru organizarea energiilor naționale.

Contemporanii despre...

Scrisoarea lui Gr. Ioranu către Mihail Kogălniceanu-București, 24 iulie/5 august 1856

Domnul meu,

Este bine a nu se prea găbi cineva să judece pe domnitori dupe vorbe și dupe făgăduiele ce dau, ci mai bine a lăsa ca să vorbiască faptele pentru dînșii. Merg și mai departe; cînd auzim vorbe mari și făgădueli multe, de sigur, cată să ne asceptăm la lucruri foarte mici. Cam așa ni se întîmplă cu caimacamul Ghica. La toți cîți se duseră pe la dînsul atît înainte cît și dupe numirea sa ca (sic!) caimacam le arăta cea mai fierbinte dorință pentru Unire, cea mai mare bunăvoință în a ne ajuta la propagarea ei. Dupe numirea-i recomanda însă la toți să aibă cea mai mare prudentă pînă la venirea firmanului, că ar fi imprudent să se pronunțe pe față muntenii, precum v-ați pronunțat în Moldova. Firmanul se citi și acum ne zice curat că trebuie să ședem cu mînele în sîn pînă la venirea comisarilor, că jurnalele nu pot scri nimic de Unire, căci aceasta l-ar compromite pe dumnealui caimacamul în ochii Turciei. Administratorii strigă în gura mare prin districte că (sic!) comisarii vin numai pentru revizuirea regulamentului și caimacamul îi lasă să strige. S-a găsit cîțiva juni de bună credință cari au crezut în simțimintele cele frumoase ale lui Ghica și dintr-aceasta a rezultat adresa ce locuitorii țerei i deteră, adresă dupe care mulți ar voi acum să șteargă subsemnătura.

Cei ce nu s-au lăsat a se înșela de dînsul și cari n-au acceptat niciodată ca impulsivitatea spre reformele țerei să fiică dată de la guvern își urmară lucrarea lor ca și în timpul lui Știrbei. Un comitet central s-a făcut în București și are drept scop: 1. A propaga prin toate mijloacele ce va avea, idea Unirii Principatelor. 2. Necesitatea de un domnitor strein din familiile domnitoare din Occident. 3. Să se silească a se alege în Divanul Ad hoc deputați progresiști. Bucureștii s-a ținut cu comitete ce sînt dirijate de Comitetul central. Același lucru s-a făcut mai prin toate districtele.

Suntem îngrijorați că dacă guvernul va lua măsuri aspre ca să nu se poată da, la venirea comisarilor, o adresă cu mai multe miie de subsemnături să nu se facă atunci vreo manifestare cam zgomotoasă, căci te încredințez că Bucureștii nu prea sunt dispuși să țină multă socoteală de simpatiile pentru turci ale principelui caimacam. Am convingerea că oricît de apăsător ar fi guvernul, muntenii noștri se vor pronunța pentru Unire. În București nici un boier nu mai cutează să zică că nu vrea. În curînd și capitalele districtelor vor urma Bucureștilor. Satele nu mai stau înapoi. Subcîrmuitorii sunt porunciți să amenințe pe săteni cu bătae la spețe de vor zice să doresc Unirea.

În ducerea comisarului francez la Constantinopol, orașul Buzeu i-a trimis o deputație cu o adresă subsemnată mai de toți orășanii în care cer Unirea Principatelor.

Al domniei tale prea plecat, Joranu.

(Documente Privind Unirea Principatelor, vol. III, Corespondență politică (1855-1859), culegerea documentelor, studiul introductiv, rezumatele, notele și indicele de Cornelia C. Bodea, pp. 123-124)

Rezumat

Tratatul de pace de la Paris din 1856 a pus capăt războiului Crimeei și a instaurat o nouă „ordine” europeană care avea să se mențină până la Congresul de pace de la Berlin din 1878. Războiul a izbucnit datorită refuzului Rusiei de a accepta o mediere internațională care să rezolve tensiunile apărute din nou între Imperiul țarist și cel Otoman. De fapt, marile puteri, nemulțumite de prepotența Rusiei în perioada următoare revoluției de la 1848, încercaseră să blocheze puterea de la răsărit și să limiteze amenințarea rusă asupra echilibrului de forțe pe plan european. Ocazia s-a ivit și ea nu a fost ratată de Franța și Marea Britanie care au trimis un corp expediționar în Crimeea, susținut de flota aliată în Marea Neagră și de trupe otomane pe frontul terestru. Victoria militară deschide calea tratatelor și a discuțiilor diplomatice care se finalizează la Paris în cadrul unui Congres european care va discuta printre altele și chestiunea unirii Principatelor Române. Franța, în primul rând, dar și Prusia, Sardinia, la început chiar și Marea Britanie, au sprijinit ideea datorită faptului că interesele lor au coincis cu cele ale românilor. Concomitent, elita românească din care o parte se afla încă în exilul post pașoptist, a utilizat împrejurările favorabile pentru a arăta Europei care sunt dorințele românilor și pentru aceasta au fost utilizate legăturile politice și simpatia obținute încă din perioada anterioară. Mai cu seamă după 1856, activitatea de propagandă în favoarea Unirii, atât în țară, cât și în străinătate, s-a intensificat și a urmărit două obiective. Pe de-o parte era nevoie de o cât mai bună organizare în interior și de mobilizarea energiilor, iar pe de alta trebuia să se arate Europei că cei care susțineau ideea că românii nu ar dori în realitate unirea se înșală. Hotărârile Adunărilor ad-hoc de la București și Iași au avut rolul de a spulbera încercările puterilor ostile unirii să-și atingă scopurile. Înfăptuirea Unirii de la 1859 a fost posibilă datorită dorinței exprimate de români dar și conjuncturii externe favorabile. Soluția dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza la București și Iași a fost adoptată din dorința de a depăși limitele impuse de Convenția de la Paris din 1858 care prevedea existența unor instituții diferite, domnie, guvern, adunări legislative etc. Unirea se realiza așadar în persoana domnitorului, unirea administrativă propriu-zisă realizându-se după 1859.

Test de autoevaluare 9.1.

9.1.1. Enumerați cel puțin două consecințe ale războiului Crimeii pentru români.

.....
.....

9.1.2. Enumerați prevederile Adunărilor ad-hoc.

.....
.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 171.

9.1.3. Analizați documentul de la pagina 10, apoi redactați pe o foaie separată un eseu de 1000 de cuvinte cu privire la unirea din 1859 și în care să prezentați următoarele elemente: contextul internațional al unirii, interesele marilor puteri în regiune, instrumentele politice aplicate de către români pentru atingerea scopului lor. Eseul va fi înmănat tutorelui odată cu lucrarea de verificare.

9.3. Constituția de la 1866

Conjunctura elaborării Constituției; aspecte interne și internaționale

Lovitura de stat de la 11 februarie 1866 a înlăturat un regim politic care se dovedise a fi incapabil în a rezolva problema raporturilor dintre reforme și cadrul liberal și național apărut în urma unirii din 1859. Cuza devenise promotorul unui regim politic bazat pe propria putere personală și pe o constituție care înlocuise puterea națiunii cu a sa și a sprijinitorilor săi. Coaliția îndreptată împotriva domnitorului i-a cuprins pe toți cei nemulțumiți de politica sa, de la liberalii radicali din jurul lui Ion C. Brătianu și C.A. Rosetti, până la liberalii moderați, precum Ion Ghica și Ion Bălăceanu sau cei de orientare conservatoare precum Lascăr Catargiu și Manolache Costache Epureanu. Înlăturarea efectivă a lui Cuza a fost posibilă numai în momentul în care conducătorii armatei s-au alăturat conjurației, convinși de necesitatea schimbării regimului politic. Momentul de la 11 februarie nu rezolva însă problemele și deschidea o perioadă care, deși scurtă, a fost una extrem de tensionată datorită complicațiilor politice și diplomatice care nu au întârziat să apară.

Unirea fusese recunoscută doar pe durata domniei lui Al. I. Cuza, iar marile puteri, în special Turcia și Austria, nu întârzie să ceară revenirea Principatelor la situația existentă înaintea unirii din 1859. În interior, imediat după ce domnitorul își semnase abdicarea, puterea fusese luată de o locotenență domnească alcătuită din Lascăr Catargiu, generalul Nicolae Golescu și colonelul Nicolae Haralambie care era șeful armatei, ceilalți doi fiind, primul liderul grupului conservator iar al doilea reprezentant al liberalilor radicali. Compromisul dintre diferitele grupuri politice care nu ajunseseră încă până la consistența unor partide a fost vizibil și în ceea ce privea componența guvernului provizoriu prezidat de Ion Ghica

Contextul
internațional

care îi mai cuprindea și pe conservatorul Dimitrie Ghica la Interne, C.A. Rosetti la Culte și Instrucțiune Publică, maiorul Dimitrie Lecca la Război, liberalul moderat Dimitrie Sturdza la Lucrări Publice, conservatorii Petre Mavrogheni la Finanțe și Ion C. Cantacuzino la Justiție, iar premierul deținea și interimatul portofoliului Externelor.

Oamenii politici români erau conștienți de complicațiile create și pentru a le atenua Corpurile Legiuitoare întrunite chiar în seara zilei de 11 februarie l-au proclamat în unanimitate ca domn al României pe prințul Filip de Flandra, fratele mai tânăr al regelui Belgiei, Leopold al II-lea. Dacă desemnarea unui principe străin dintr-o casă domnitoare în Europa respecta hotărârile Adunărilor ad-hoc din 1857, desemnarea principelui belgian s-a dovedit a fi mai puțin inspirată. Împăratul Napoleon al III-lea care nu fusese consultat în prealabil a respins varianta românilor deoarece alesul era nepot al fostului rege detronat în urma revoluției de la 1848, Ludovic Filip. În aceste condiții chiar Filip de Flandra a refuzat să mai vină în România.

Guvernul provizoriu, nerecunoscut oficial de marile puteri, era prins la mijloc între presiunile diplomatice ale guvernelor străine și situația din țară aflată sub semnul incertitudinii. La Paris sunt trimiși pentru a găsi o soluție Ion Bălăceanu și Ion C. Brătianu care, în urma consultării împăratului, l-au propus ca viitor principe domnitor pe Carol de Hohezollern-Sigmaringen. Tatăl acestuia, Carol-Anton, renunțase de bunăvoie la tronul principatului său în favoarea regelui Prusiei al cărui prim ministru devenise timp de trei ani. Deși ofițer de artilerie în armata prusacă, viitorul Carol I era mai mult francez, văr chiar cu Napoleon al III-lea, bunica dinspre mamă provenea din familia Josephinei de Beauharnais, soția lui Napoleon I care o adoptase, iar bunica dinspre tată era o nepoată a lui Joachim Murat, celebrul mareșal al primului imperiu. Venirea lui Carol în România nu ar fi fost posibilă fără acordul împăratului Franței, în 1866 cel mai puternic om al Europei. Izbucnirea războiului dintre Austria și Prusia a creat noi probleme deoarece Carol, ofițer prusac, putea fi arestat și executat ca spion dacă era descoperit pe teritoriul austriac. De aceea drumul spre România l-a făcut incognito, călătorind alături de Brătianu cu un pașaport fals pe numele de Carol Hettingen. Pe de altă parte însă, operațiunile militare și consecințele politice ale războiului au îndepărtat atenția diplomației europene de la evenimentele din România și au oferit un răgaz necesar cercurilor politice românești.

Contextul intern

În interior Locotenența domnească și guvernul provizoriu au trebuit să facă față unei mișcări separatiste izbucnită la Iași la 3 aprilie 1866, a doua zi după ce fuseseră date publicității rezultatele plebiscitului în urma căruia Carol era acceptat de români. Condușă de Constantin Moruzi, Nicolae Rosetti-Rosnovanu și mitropolitul Calinic Miclescu, mișcarea își propunea separarea Moldovei și acordarea tronului boierului Rosnovanu. Rusia a încercat să speculeze evenimentul în favoarea sa însă intervenția promptă a armatei a pus capăt tulburărilor care nu se vor mai repeta. În plus, situația economică dezastruoasă în care se afla țara impunea măsuri urgente care nu puteau fi adoptate decât în condițiile stabilității politice. Instituțiile statului funcționau cu greutate iar dacă la centru vidul de autoritate fusese compensat prin numirea guvernului provizoriu, în teritoriu situația stătea mai mult sub semnul provizoratului și al improvizăției. La toate acestea se adăugau și unele reticențe ale lui Carol însuși care nu putea admite ușor ca el, un principe catolic din casa de

Hohenzollern, să devină prea umilul supus al sultanului iar situația sa de ofițer al armatei germane dorea să o lămurească înainte de a pleca spre România.

Călătoria a fost destul de lungă și tensionată, fiind obligat să folosească un pașaport elvețian, pe o rută ocolitoare pentru a deruta spionajul austriac. De la Dusseldorf a trecut prin Freiburg – Zürich – München – Viena – Baziaș – Orșova – Turnu Severin și București, unde a intrat la 10/22 mai 1866, dată care va deveni ziua națională a României și sărbătoarea cea mai importantă a dinastiei și a poporului român. Șocul pe care tânărul principe l-a avut la primul contact cu viitoarea sa capitală a fost mare iar principele a înțeles mai bine câte lucruri avea de făcut în noua sa patrie.

Alegerile pentru Adunarea Constituantă, forul chemat să dezbată și să aprobe noua Constituție, au fost organizate încă din luna aprilie iar la data sosirii principelui Carol lucrările se aflau în curs. Noua lege fundamentală trebuia să creeze un cadru instituțional diferit de cel al regimului personal impus de Cuza și să inaugureze regimul politic al monarhiei constituționale bazat pe principiile fundamentale ale liberalismului. Deși discuțiile și confruntările pe marginea textului au fost aprinse în Adunare datorită părerilor diferite ale liberalilor radicali și ale conservatorilor, lipsa timpului și presiunile interne și externe au determinat în cele din urmă acceptarea unui compromis, vizibil la o analiză atentă a conținutului Constituției. Rezultatul a fost o lege fundamentală considerată a fi printre cele mai liberale în Europa epocii, aspect care spune mult despre intențiile elitei românești și ale dinastiei de a construi o societate deschisă.

Izvoarele Constituției

Există mai multe păreri referitoare la izvoarele Constituției de la 1866 care au depășit aria strictă a istoriografiei și au generat o adevărată dezbateră culturală mai ales datorită predilecției curentelor tradiționaliste pentru subiect. Deloc întâmplător, după Marea Unire problema va reveni în actualitate cu ocazia discutării Constituției din 1923 care nu a adus nimic nou în privința principiilor fundamentale.

O primă părere susținută mai ales de A.D. Xenopol și de juristul D.V. Barnoschi, considera că originea textului de care vorbim trebuie căutată în așa numita constituție a cărvunilor din 1822 redactată de comișul Ionică Tăutu și descoperită cu mult fler de A.D. Xenopol în arhiva consulatului rus din Iași. Influențat de entuziasmul propriei descoperiri, istoricul trasa o linie directă între 1822 și 1866 și socotea cel de-al doilea moment drept o consecință firească a primului. Independent de el, Barnoschi forța în lucrarea sa „Originile democrației române” anumite puncte comune ale celor două texte, cum ar fi de exemplu principiul separării puterilor în stat, pentru a ajunge la aceeași concluzie.

A doua teorie a aparținut curentelor tradiționaliste și dintre toți susținătorii cel mai vehement a fost Nicolae Iorga. Tradiționaliștii considerau Constituția de la 1866 drept o simplă traducere a celei belgiene din 1831, operă realizată de oameni care doreau să importe un sistem instituțional nepotrivit și prin aceasta nociv față de valorile și specificul românesc. Negarea rolului de întemeiere a unei noi tradiții, aceea a monarhiei constituționale și desființarea textului de la 1866 a reprezentat una din temele favorite ale criticii tradiționaliste. Adepții acesteia nu-și puneau în

nici un fel problema că modelul ales reprezenta cea mai liberală constituție a epocii și că, urmărind logica demonstrației proprii, în ultimă instanță regimul democrației cenzitare apărea ca incompatibil cu poporul român, ceea ce nu s-a dovedit în realitate.

Ioan C. Filitti a dezvoltat într-un amplu studiu publicat în 1934 a treia teorie, după părerea noastră pertinentă. În esență, istoricul era de părere că cei care redactaseră Constituția din 1866 prelucraseră și folosiseră experiența constituțională românească de până atunci și se orientaseră după constituția Belgiei de la 1831 care fusese luată ca model. Concluzia s-a bazat pe o atentă comparație a textelor memoriilor boierești dintre 1822-1828 printre care și textul redactat de Ionică Tăutu, a Regulamentelor Organice, a documentelor programatice de la 1848, a Convenției de la Paris și a hotărârilor adunărilor ad-hoc, a Statutului dezvoltător și a proiectului Comisiei Centrale de la Focșani, nu în ultimul rând a textului belgian amintit. Fără a fi o simplă traducere din limba franceză, Constituția de la 1866 asimila experiența românească în domeniu și își propunea să pună bazele cadrului necesar dezvoltării societății românești.

Conținutul Constituției

Constituția a fost construită pe baza celor trei principii clasice ale ideologiei liberale: separarea puterilor, guvernarea reprezentativă și suveranitatea națiunii, singura care deține puterea supremă.

Interesant de observat este faptul că încă de la articolul 1 care stabilea titulatura oficială a statului, aceea de România, apăreau controverse. Deși la data respectivă Principatele Unite ale Moldovei și Munteniei erau provincie a Imperiului otoman, nu se făcea nici o referire specială la statutul juridic internațional, de dependență față de poartă. Se accepta un domn străin dintr-o dinastie domnitoare în Europa ai cărui moștenitori aveau dreptul de a ocupa tronul pe linie masculină începând cu primul născut. Articolele 2 și 3 prevedeau inviolabilitatea teritoriului statului care nu putea fi modificat sau rectificat decât în virtutea unei legi iar din punct de vedere administrativ principalele unități erau județele, plășile și comunele.

Puterile în stat – puterea executivă

Puterea executivă era împărțită între domn și miniștrii care formau guvernul. Domnul desemna persoana primului ministru care își alegea cabinetul pe care îl supunea aprobării regelui, acesta putând respinge pe unul sau mai mulți din cei desemnați pentru a ocupa un fotoliu ministerial. Persoana regelui era inviolabilă și iresponsabilă în sensul că domnul nu putea fi tras la răspundere pentru actele sale iar în privința legilor, miniștrii erau obligați să le contrasemneze și prin aceasta să devină responsabili față de textul respectiv. Principalele atribuții ale guvernului erau de a elabora proiectele de legi care erau trimise spre discuție în Parlament și de a gestiona treburile curente. De asemenea, datorită specificului sistemului politic românesc în epocă, guvernul organiza alegerile și datorită imixtiunilor administrative întotdeauna, fără excepție, câștiga alegerile și reușea să-și asigure în Parlament o majoritate liniștitoare. Membrii familiei domnitoare nu puteau fi miniștri. Un ministru nu putea fi absolvit de răspunderea în fața legii nici măcar printr-un ordin verbal sau scris al domnului, care nu avea dreptul de a-i grația sau a le micșora pedeapsa pronunțată de Curtea de Casație, singura instanță care avea po-

**Puterile în stat –
puterea
legislativă**

sibilitatea să-i judece. Miniștrii puteau fi trimiși în judecată numai de Adunare, cu cel puțin două treimi din voturile celor prezenți și de domn.

Puterea legislativă era deținută de domn și de Adunarea compusă din două compartimente: Camera deputaților și Senatul. Domnul și Adunarea legislativă aveau dreptul de inițiativă parlamentară, adică puteau elabora proiecte de legi dar în epocă se cunosc puține cazuri de acest fel. Proiectele legislative erau analizate mai întâi în comitetele delegaților, un fel de comisii specializate și apoi discutate în plen articol cu articol. Membrii Adunării, deputați și senatori, nu puteau fi trași la răspundere pentru declarațiile politice și nu puteau fi anchetați decât cu acordul a două treimi din totalul membrilor Adunării. Proiectele de legi, după ce erau aprobate în Parlament, trebuiau promulgate de domn care putea refuza aceasta și retrimite spre discutare proiectul respectiv. Domnul avea dreptul de a dizolva Parlamentul dar era obligat să organizeze alegeri într-un interval de maxim o lună. Totodată, domnul avea drept de veto suspensiv și nu absolut, adică era obligat să țină cont de părerea deputaților și senatorilor și nu putea respinge definitiv un proiect de lege. Sesiunea începea în noiembrie și dura până la sărbătoarea Paștelui, însă putea fi continuată printr-o sesiune extraordinară convocată de domn printr-un decret, dacă se considera necesar. Numai Senatul discuta legile privitoare la buget și armată iar deputații și senatorii erau grupați în colegii, patru până în 1884 și trei după acea dată, în funcție de venitul anual al celor cu drept de vot. Votul cenзор funcționa de altfel în întreaga Europă, nu numai la noi. Parlamentarii aveau dreptul de a interpela guvernul care era obligat să răspundă prin miniștrii săi și, de asemenea, de a cere desfășurarea unor anchete asupra activității ministeriale. Votul era secret și se făcea cu bile albe și negre. Trebuie subliniat faptul că, deși guvernul a avut întotdeauna o majoritate confortabilă, Parlamentul nu a fost o simplă mașină de vot. Proiectele de lege erau amendate, modificate și uneori chiar respinse, este adevărat și din interese politice legate de situația din interiorul partidelor. Cu toate lipsurile sale, Parlamentul a fost o importantă școală politică necesară maturizării clasei politice românești.

**Puterile în stat –
puterea
judecătorească**

Puterea judecătorească era apanajul instanțelor de judecată, de la cele ordinare până la instanța supremă, Înalta Curte de Justiție și Casație. Orice hotărâre judecătorească se pronunța în numele regelui, singurul în măsură să pronunțe grațierile, mai puțin în cazul miniștrilor condamnați, așa cum am văzut. Judecătorii erau inamovibili iar delictele de presă erau judecate de tribunalele cu jurați. Jurisprudența se baza pe codurile moderne adoptate încă din timpul domniei lui Al. I. Cuza, iar juriștii au rezolvat treptat, până în 1884, contradicțiile dintre Constituție și Codul Civil, de exemplu în cazul divorțurilor și al căsătoriilor, hotărând ca prevalente să fie actele civile și nu cele religioase.

Două observații se cuvin a fi subliniate până în acest punct. În primul rând, principiul separării puterilor reiese clar din modul în care a fost structurat sistemul instituțional și trebuie să spunem că el a fost respectat în epocă. În al doilea rând, instituția monarhică reprezentată de domn, rege după proclamarea regatului în 1881, este deasupra celorlalte iar cheia sistemului se află în mâna regelui. Este adevărat, puterea domnului, așa cum am văzut, nu este una totală, absolută, ci ea este îngrădită de puterea celorlalte instituții ale statului dar, în ultimă instanță, “primus inter pares” este regele care deține controlul deciziei politice.

Încă de la elaborarea ei au existat vii discuții în ceea ce privește adâncirea caracterului democratic al Constituției în sensul introducerii colegiului unic. Societatea românească nu era pregătită la 1866 pentru așa ceva. Modificările din 1884, care au vizat în special reducerea de la patru la trei a colegiilor electorale, încercau să pregătească terenul pentru reforma radicală, realizată însă după primul război mondial.

Un alt capitol fundamental al Constituției era reprezentat de drepturile și libertățile cetățenilor. Erau înscrise dreptul la liberă asociere, al persoanei și inviolabilitatea domiciliului, proprietatea privată era declarată sacră și garantată de lege, libertatea cuvântului și a presei etc. Alături de principiile deja amintite, aceste referiri au determinat considerarea Constituției de la 1866 drept una dintre cele mai liberale ale epocii.

Concluzii

La 1866 baza României moderne a fost pusă pe principii liberale în urma elaborării Constituției care a introdus sistemul monarhiei constituționale. Cu toate limitele și contradicțiile care apar, unele vizibile de la început și datorate compromisului politic, Constituția a impus la noi un model care se afirmă tot mai mult în întreaga Europă.

Constituțiunea de la 1866

Titlul I

Despre teritoriul român

Art. 1. Principatele Unite Române constituie un singur Stat indivizibil, subdenumirea de România.

Art. 2. Teritoriul României este nealienabil.

Art. 3. Teritoriul României nu se poate coloniza cu populațiuni de gintă streină.

Art. 4. Teritoriul este împărțit în județe, județele în plăși, plășile în comune.

Titlul II

Despre drepturile românilor

Art. 5. Românii se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor.

Art. 7. Insușirea de român se dobândește, se conservă și se pierde potrivit regulilor statornicite prin legile civile.

Numai streinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea.

Art. 9. Românul din orice stat, fără privire către locul nașterii sale, dovedind lepădarea sa de protecțiunea streină, poate dobândi de îndată exercitarea drepturilor politice prin un vot al Corpurilor legiuitoare.

Art. 10. Nu există în stat nici o deosebire de clasă. Toți românii sunt egali în fața legii și datori a contribui fără osebire la dările și sarcinile publice.

Art. 11. Toți streinii aflători pe pământul României se bucură de protecțiunea dată de legi persoanelor și averilor în genere.

Art. 13. Libertatea individuală este garantată.

Nimeni nu poate fi urmărit decât în cazuri prevăzute de legi și după formele prevăzute de ea.

Art. 15. Domiciliul este neviolabil.

Art. 19. Proprietatea de orice natură, precum și toate creanțele asupra Statului, sunt sacre și neviolabile.

Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru cauză de utilitate publică legalmente constatată și după o dreaptă și prealabilă despăgubire.

Art. 21. Libertatea conștiinței este absolută.

Libertatea tuturor cultelor este garantată întru cât însă celebrațiunea lor nu aduce o atingere ordinei publice sau bunelor moravuri.

Religiunea ortodoxă a răsăritului este religiunea dominantă a Statului român.

Art. 23. Învățământul este liber.

Libertatea învățământului este garantată întru cât exercițiul ei nu ar atinge bunele moravuri sau ordinea publică.

Învățătura în școlile Statului se dă fără plată.

Titlul III

Despre puterile Statului

Art. 31. Toate puterile Statului emană de la națiune care nu le poate exercita decât numai prin delegațiune și după principii și reguli așezate în Constituțiunea de față.

Art. 32. Puterea legislativă se exercită colectiv de către Domn și reprezentațiunea națională.

Reprezentațiunea națională se împarte în două Adunări: Senatul și Adunarea deputaților.

*Orice lege cere învoirea a câtor trele ramuri ale puterii legiuitoare.
Nici o lege nu poate fi supusă sancțiunii Domnului decât după ce se va fi discutat și votat liber de majoritatea ambelor Adunări.*

Art. 33. Inițiativa legilor este dată fiecăreia din cele trei ramuri ale puterii legislative.

Art. 35. Puterea executivă este încredințată Domnului, care o exercită în mod regulat prin Constituțiune.

Art. 36. Puterea judecătorească se exercită de Curți și Tribunale. Hotărârile și sentințele lor se pronunță în virtutea legii și se execută în numele Domnului.

Art. 38. Membrii amândurora Adunărilor reprezintă națiunea iar nu numai județul sau localitatea care i-a numit.

Art. 39. Ședințele Adunărilor sunt publice.

Capitolul II

Secțiunea I

Despre Domn

Art. 82. Puterile constituționale ale Domnului sunt ereditare, în linie coborâtoare directă și legitimă a Măriei-Sale Principele Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură și cu excluziunea perpetuă a femeilor și coborâtorilor lor.

Coborâtorii Măriei Sale vor fi creșcuți în religiunea ortodoxă a răsăritului.

Art. 92. Persoana Domnului este neviolabilă. Miniștrii lui sunt răspunzători.

Nici un act al Domnului nu poate avea tărie dacă nu va fi contra semnat de un Ministru care prin aceasta chiar devine răspunzător de acel act.

Art. 93. Domnul numește și revocă pe miniștrii săi.

El sancționează și promulgă legile.

El poate refuza sancțiunea sa.

El are dreptul de amnistie în materie politică.

Are dreptul de a ierta sau micșora pedepsele în materii criminale, afară de ceea ce se statornicește în privința miniștrilor.

El nu poate suspenda cursul urmăririi sau al judecății, nici a interveni prin nici un mod în administrația justiției.

El este capul puterii armate.

El conferă gradele militare în conformitate cu legea.

El are dreptul de a bate monedă conform unei legi speciale.

(Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, Constituțiile române, București, 1995, pp. 30-60)

Rezumat

Adoptarea Constituției de la 1866 a pus bazele la noi a sistemului monarhiei constituționale care a funcționat până în 1938, cu alte cuvinte inaugurează o tradiție politică care se va dovedi, cu limitele sale inerente, de bun augur pentru români. Principiile care au stat la baza acestei legi fundamentale au fost: separarea puterilor în stat, suveranitatea națiunii, guvernarea reprezentativă. Datorită timpului scurt avut la îndemână și a dificultăților diplomatice, discuțiile pe marginea textului amintit s-au încheiat destul de repede cu un compromis între grupările liberale, dintre care cea mai bine organizată era aceea a liberalilor radicali și gruparea celor cu vederi conservatoare. Cei care au redactat Constituția au avut ca model textul similar belgian dar au folosit și întreaga experiență constituțională românească de până la 1866 în încercarea, de altfel reușită, de a pune în practică ideile liberale pentru care unii din ei luptaseră încă de la 1848. Așadar, elaborarea Constituției românești nu a presupus o simplă traducere a celei belgiene, socotită de altfel cea mai liberală din Europa. Un loc important îl ocupă în cadrul ei drepturile și libertățile cetățenești, precum și atribuțiile fiecărei instituții, raporturile dintre ele care au la bază principiile deja enunțate. Contestată virulent de susținătorii curentelor tradiționaliste, modificată în 1884 în privința numărului colegiilor electorale care sunt reduse de la patru la trei, Constituția și-a dovedit viabilitatea și a creat cadrul necesar dezvoltării României moderne.

Test de autoevaluare 9.2.

9.2.1. Alcătuiți o listă cu caracteristicile conjuncturilor internă și internațională a elaborării Constituției.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9.2.2. Enumerați izvoarele Constituției de la 1866.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9.2.3. Analizați textul de la paginile 16-17 și alcătuiți lista drepturilor și obligațiilor cetățenești așa cum sunt definite acestea în textul Constituției.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 171.

9.4. Partide politice și guvernare (1866-1916)

Viața politică în primele decenii după 1866

După aducerea în țară a principelui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen și votarea Constituției, speranța era mare în sensul organizării unui regim politic care să garanteze libertățile și drepturile cetățenilor precum și funcționarea sistemului instituțional. Cea mai importantă prioritate era legată de desemnarea unui guvern care să ofere stabilitate și să fie capabil să se concentreze asupra gestionării treburilor curente dar și să desfășoare acea activitate diplomatică necesară recunoașterii depline a noului principe. Lucrul acesta era îngreunat de absența unor partide politice încheiate care să-și dispute întâietatea în funcție de o doctrină și de un program politic. Chiar dacă gruparea liberalilor radicali era mai omogenă decât a celor cu alte vederi, lipsa unor partide politice moderne, cu structuri, membri, conducere, program, a îngreunat alcătuirea unui guvern de lungă durată.

Cadrul general

În general, guvernele care s-au aflat la putere până în 1871 au fost unele de coaliție în care au încercat să coabiteze reprezentanți ai tu-

turor grupărilor politice, fără a avea însă rezultate notabile. Diferențele de vederi politice, lipsa unor susțineri parlamentare solide, neîncrederea dintre liberalii radicali și conservatori la care se adaugă situația internă și internațională complicată, au determinat o periculoasă instabilitate guvernamentală, unele guverne nereușind să reziste decât câteva luni. De exemplu, primul guvern instalat la conducere după venirea în țară a noului principe (mai – iulie 1866) a fost format din Lascăr Catargiu – premier și deținător al portofoliului Internelor, Petre Mavrogheni – Afaceri Străine, Ion C. Brătianu – Finanțe, Ion C. Cantacuzino – Justiție, C.A. Rosetti – Culte și Instrucțiune Publice, generalul Ioan Gr. Ghica la Război și D.A. Sturdza la Lucrări Publice. Până în martie 1871 au fost nu mai puțin de nouă guverne într-o adevărată perioadă de încercări politice și experimente care au avut și o consecință pozitivă, aceea că oamenii politici au înțeles că în absența unei adevărate culturi politice electoratul nu poate vota în cunoștință de cauză și Parlamentul rezultat nu poate oferi guvernului o majoritate liniștitoare care să voteze legile. Desele tensiuni dintre guvern și adunare se încheiau adesea cu demisia primului sau cu dizolvarea celui de-al doilea. Tensiunile politice au fost agravate și de problemele economice, ca de exemplu criza financiară din primii ani sau izbucnirea în 1870 a scandalului legat de afacerea Strousberg, precum și de chestiunile internaționale, cum au fost presiunile Imperiului otoman sau războiul franco-prusac din 1870.

În martie 1871 era însărcinat cu formarea guvernului Lascăr Catargiu, vechi boier moldovean, viitorul președinte al Partidului Conservator, care a avut în primul rând misiunea de a stabili situația politică după evenimentele organizate de liberalii radicali care preconizau chiar înlăturarea dinastiei. Cu toate eforturile liberalilor, în noul Parlament conservatorii dețin controlul absolut ceea ce le va permite să-și impună programul de guvernare. Ministrul de finanțe Petre Mavrogheni a reușit prin măsurile luate să redreseze situația financiară și să obțină un spor al veniturilor statului de la 70 la 90 de milioane lei. Numeroase alte inițiative administrative, în domeniul agrar, militar, al administrației centrale și locale, construcția căilor ferate au dovedit că ministerul condus de Catargiu a avut calități organizatorice. O problemă aparte a constituit-o chestiunea statului juridic internațional al României și în acest sens guvernul a semnat de pe poziții de egalitate convenția comercială cu Austro-Ungaria în 1875, subordonând interesele economice, clar defavorizate, intereselor politice considerate a fi prioritare.

Lupta politică, dincolo de retorica folosită și chiar de excesele care uneori, poate prea des, se făceau simțite, intra tot mai mult într-o perioadă de normalitate. Organizarea partidelor politice a contribuit fără doar și poate la aceasta.

Apariția Partidului Național Liberal

Coagularea rândurilor liberale s-a făcut și datorită faptului că puterea era deținută de adversarii politici iar apropierea alegerilor în 1875 impunea o mai bună organizare. În ciuda aparențelor, liberalii nu erau o forță omogenă, un monolit, chiar dacă diferențele și divergențele dintre diferitele grupări nu erau atât de pronunțate ca în cazul conservatorilor. Cei mai vizibili erau liberalii radicali din jurul lui C.A. Rosetti și Ion C. Brătianu, exista un grup moderat în care se afirmau Ion Ghica și Mihail Kogălniceanu dar și unul mai „conservator” în rândurile căruia îl găsim și pe Basarab-Brâncoveanu, cel mai mare proprietar de pământ din

România epocii. Din punct de vedere al originii sociale, mulți provin din familia boierești, de rangul întâi, Golești de exemplu, doi și trei, Brătienii sau Rosetti, dar scăpătate, sărăcite, fără proprietăți funciare însemnate. În plus, noile elemente burgheze își găsesc mult mai ușor locul în rândurile liberalilor decât în alte partide deoarece simt că ele vor ocupa funcțiile în sistemul liberalilor decât în altă parte deoarece ele vor ocupa funcțiile în sistemul birocratic fără de care un stat modern nu poate funcționa.

Bazele PNL

Bazele partidului sunt puse sub forma unei coaliții parlamentare îndreptate împotriva guvernului condus de Lascăr Catargiu. În iunie 1875, în casa englezului Stephen Bartlett Lakeman, cunoscut sub numele otoman din timpul serviciului în armata turcă, de Mazar Pașa, se semnează „Programa deputaților opoziției” care era publicată în ziarul „Românul”. Documentul, mai degrabă un rechizitoriu la adresa guvernului, decât un program, avea un caracter destul de general și se referea la: respectarea intereselor României pe plan extern, respectarea legilor, organizarea unei anchete și judecări împotriva abuzurilor, scăderea impozitelor, autonomia profesorilor, preoților și magistraților, descentralizarea administrativă. Pe baza înțelegerii de la Mazar Pașa s-a constituit Partidul Național Liberal, 61 de membrii fondatori semnând actul de organizare, printre ei îi putem regăsi pe cei ce se afirmaseră încă de la 1848 dar și oameni noi precum D.A. Sturdza, Nicolae Flevea, Eugen Stătescu și alții. Conducerea partidului era împărțită între C.A. Rosetti și Ion C. Brătianu, negăsindu-și loc alte personalități, cum ar fi Mihail Kogălniceanu, poreclit „omul de la 2 mai”, căruia nu i se iertase faptul de a fi acceptat rolul ingrât pe care i-l destinase Cuza cu prilejul loviturii de stat. Partidul a fost condus de:

- C.A. Rosetti și Ion C. Brătianu împreună până în 1884, când Brătianu preia funcția de lider până la moartea sa în 1891
- Dumitru C. Brătianu 1891-1892
- Dimitrie A. Sturdza 1892-1909
- Ion I.C. Brătianu 1909-1927

Partidul Conservator

Regele Carol I spunea în „Memoriile” sale că organizarea Partidului Conservator în 1880 echilibra sistemul politic românesc și oferea o alternativă față de supremația Partidului Național Liberal. Ca și adversarii lor politici, conservatorii se grupează într-o perioadă în care se aflau în opoziție, după cucerirea independenței și proclamarea regatului în 1881, ambele evenimente patronate de liberali. Chiar dacă cei mai mulți dintre liderii conservatori, Lascăr Catargiu, Petre P. Carp, frații Alexandru, Ion și Iacob Lahovary etc., provin din vechi familii boierești și sunt legați de marea proprietate funciară, precum George Gr. Cantacuzino, găsim și oameni noi care s-au afirmat prin propriile mijloace și datorită calităților personale, fără a avea avantajul originii și al averii moștenite, așa cum a fost cazul lui Titu Maiorescu și al lui Tache Ionescu.

Apariția Partidului Conservator

Istoria Partidului Conservator este una a dizidentelor, a certurilor și împăcărilor într-o serie care de multe ori a consumat energiile celor implicați. Orgoliile și vanitățile personale ale liderilor, simpatiile și antipatiile treceau de multe ori înaintea intereselor și priorităților politice. Cel care a avut meritul de a fi împăcat divergențele și a fi adunat diferitele grupări conservatoare sub o singură conducere a fost Manolache Costache Epureanu care pune în februarie 1880 bazele primului Club conservator. Adoptarea unui program și a statutelor anunța organizarea

partidului după un model urmat și de liberali nu cu mult timp înainte. Exista o structură piramidală, organizații în țară, practic în orice localitate în care exista o filială liberală și un Club Central la București condus de un Comitet cu funcție executivă, din care făceau parte: M.C. Epureanu – președinte, Petre Mavrogheni, I.Em. Florescu, Th. Rosetti – vicepreședinți, Al. Știrbei, Al. Lahovary, Titu Maiorescu, Menelas Ghermani, Gr. Păucescu și alți câțiva membri. Trebuie spus însă că programul propus nu conținea soluții concrete, ci mai degrabă enunța unele principii generale, multe asemănătoare cu cele conținute în programul liberal.

Conservatorii au împărțit alături de liberali conducerea țării, și unii și alții fiind adepții egalității în fața legilor, a respectării drepturilor și libertăților cetățeanului, a principiului separării puterilor în stat. Principala deosebire față de liberali a constat în viziunea asupra ritmului modernizării, o modernizare care trebuia să aibă un ritm organic, treptat, pas cu pas, în vreme ce liberalii considerau că societatea românească nu mai are timpul necesar și ca urmare se impune arderea etapelor.

Președinții Partidului Conservator au fost:

- Manolache Costache Epureanu – 1880
- Lascăr Catargiu – 1880-1899
- George Grigore Cantacuzino – 1899-1907
- Petre P. Carp – 1907-1913
- Titu Maiorescu – 1913-1916

Figura 9.6.

Sucesiunea la guvernare

1866-1871 – guverne de coaliție conduse de Lascăr Catargiu, Ion Ghica, Ștefan și Nicolae Golescu, Manolache Costache Epureanu și alții

1871-1876 – guvern conservator, Lascăr Catargiu Președintele Consiliului de Miniștri

1876-1888 – lunga guvernare liberală condusă de Ion C. Brătianu

1888-1895 – ministere conservatoare conduse de Theodor Rosetti, general George Manu, Lascăr Catargiu

1895-1899 – guverne liberale conduse de D.A. Sturdza și P.S. Aurelian

1899-1901 – guverne conservatoare: George Gr. Cantacuzino și Petre P. Carp

1901-1904 – guvern liberal D.A. Sturdza

1904-1907 – guvern conservator George Gr. Cantacuzino

1907-1910 – guverne liberale conduse de D.A. Sturdza și Ionel Brătianu

1910-1914 – guverne conservatoare: Petre P. Carp și Titu Maiorescu

Din ianuarie 1914 – guvern liberal condus de Ionel Brătianu

Concluzii

Viața politică a României moderne a fost dominată de cele două partide politice amintite care s-au succedat la guvernare potrivit principiului rotativei guvernamentale, mai cu seamă după 1888. Dincolo de diferențele doctrinare, putem constata o continuitate legislativă care uneori este disimulată sub încrâncenarea luptei politice. Cu structuri organizatorice similare, rolul liderilor a fost însă diferit, liberalii reușind să impună o mai mare disciplină decât colegii lor conservatori. În 1922 Partidul Conservator a dispărut de pe scena politică în primul rând pentru că a fost incapabil să se adapteze transformărilor societății.

Contemporanii despre ...

1. Programul Partidului Conservator (1880)

Independența, către care a(u) tins cele două din urmă generațiuni, pentru care a(u) lucrat toate guvernele de la 1859, și pe care am obținut-o cu atâtea grele sacrificii, a așezat România între statele suverane ale Europei și, în această nouă situațiune, așteptată cu nerăbdare și salutată cu bucurie, țara noastră devine de-a dreptul răspunzătoare de faptele guvernanților ei către fiecare din puterile cu cari suntem în contact. De aci datoriam pentru noi toți de a fi mai cu luare aminte și mai prevăzători, pentru a înlătura pericolele ce poate cuprinde noua noastră situațiune internațională și a trage dintr-înșă toate foloasele ce ni le poate da. De altă parte, starea noastră din lăuntru este menită a inspira tuturor oamenilor prevăzători cea mai legitimă îngrijire. Bugetul țării, cu toate făgăduielile date, la căderea guvernului conservator, de bărbați ce sunt astăzi la putere, s-a urcat de la cifra de 87 000 000 a anului 1877 la cifra de 116 000 000, pentru 1880, adică în trei ani cu 34% [...]. În fața acestei situațiuni economice, nu mai cutezăm a întreba dacă românul se simte fericit de starea de față [...].

Vom întreba încă dacă guvernanții se pot crede împăcați în conștiința lor la adăpostul formelor exterioare ale regimului parlamentar. A da la aceste cestiuni un răspuns afirmativ, ar fi a abuza de ficțiunile constituționale. Dar, acestea zise, nu noi vom întrebuința arma puțin leală a acelora cari impută relei voințe sau relei credințe a câtorva o stare economică întregă. Cauza acestei stări de lucruri este și veche și adâncă; ea stă în uitairea ideilor fundamentale pe care trebuie să repaوزه orice societate bine constituită. S-a pierdut din vedere că (sic!) conducerea intereselor generale nu este afacere de sentiment, ci constituie o știință, și ca bază ne strămutată a acestei științe este conservarea individualității naționale și conformarea legilor organice cu gradul de cultură și cu mijloacele de producțiune ale fiecărui popor. Și în adevăr, teorii abstracte de cosmopolitism, importate de aiurea, s-au împrăștiat pe nesimțite și au slăbit cu încetul simțul conservării naționale, așa de vioiu și de puternic altă dată la români; și aceste idei, vătămătoare chiar în țările luminate și puternice de unde s-au luat, au devenit un adevărat pericol pentru națiunea noastră și mică și slabă. De altă parte, dorințele de progres și de libertate nechibzuite au introdus prea adesea în mecanismul nostru politic fraza goală în locul realității. Se mulțumesc cu formele exterioare ale libertăților publice și cer și altele chiar dincolo de bazele fundamentale ale constituțiunii ce și-a dat țara în 1866. [...]. Suntem Conservatori și acest cuvânt luat în înțelesul lui adevărat cuprinde întreg programul nostru.

Conservator vrea să zică:

In afară, o politică modestă și chiar respectuoasă către toate puterile, dar demnă și stăruitoare, care exclude orice vederi ambițioase, orice visuri aventuroase și ne scutește de umilințe; o politică onestă și consecventă, care să ne concilieze bunăvoința și să inspire încrederea.

Înăuntru, cuvântul Conservator însemnează:

In fața abstracțiunilor umanitare, ce profesează partidul liberal, ideea desvoltării istorice a individualității noastre naționale, ideea naționalității românești.

In contra aspirațiunilor de a trece dincolo de instituțiunile pe cari și le-a dat țara, consolidarea acestor instituțiuni și punerea lor în aplicare, așa încât toți să se poată bucura de dănsese!

In prezența dorințelor nechibzuite de îmbunătățiri, măsurarea înțeleaptă a dorințelor noastre după mijloacele de cari dispunem!

Tendenței adversarilor de a se rezema mai ales pe masele neculte și neconștiente și pe elementele parazite și tulburătoare ale societății, adică pe forța brutală, opunem ideea constituțiunii noastre, care fundează edificiul politic mai ales pe clasele avute și luminate și pe elementele muncitoare și liniștite, adică pe rațiune!

Mobilității instituțiunilor și persoanelor, prin care partidul liberal a crezut adesea că va realiza progresul, opunem stabilitatea instituțiunilor și a personalului și progresul măsurat dar continuu!

Formelor seci și frazelor goale, ființa adevărului!

Iată ceea ce am fost totdeauna și ceea ce suntem!

(A fi conservator, antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, București, Editura Meridiane, 2002, pp. 447-451)

2. Discursul deputatului liberal N. Xenopol ținut în Adunarea Deputaților la 9 decembrie 1897

Erau oameni odinioară care pretindeau că cuvântul de conservator este sinonim cu acel de trădător de țară. Astăzi, cu toții avem convingerea că bărbații de frunte ai conservatorilor sunt însuflețiți, ca și noi, de dorința de a-și vedea țara și neamul prosperând și înflorind. Diferim în mijloace dar nu în scop. E un progres vădit acesta.

In direcțiunea de imprimat politicei externe a Regatului, iarăși aproape nu ne mai deosebim.[...].

In cestia intervențiunii Statului în ordinea economică, iarăși cred că văzând rezultatele strălucite ale politicii noastre, mulți conservatori au căzut de acord cu liberalii și sper că nu e departe timpul când cu toții se vor ralia la punctul nostru de vedere.

In cestiunea organizării magistraturii nimic nu ne mai desparte. Principiul inamovibilității, propus încă înainte de 1888 de Eugeniu Stătescu (membru de frunte al PNL, subl. n. n.), a fost introdus în lege de conservatori. Rarii partizani ai electivității, care mai rămăseseră printre noi, s-au raliat cu toții la ideea inamovibilității magistraturii.

Aș putea să întind această enumerare dar cred că aceste exemple sunt suficiente pentru scopul demonstrațiunii mele.

Se naște acum întrebarea: dar dacă este astfel, în ce ne deosebim, noi, liberalii, de conservatori, căci deosebire există, radicală, profundă.

Această deosebire, restrângându-se, s-a precizat și mai mult. Deosebirile nereale dar numeroase, bazate pe cuvinte, au dispărut; deosebirile au devenit mai puține dar restrângându-se, au devenit mai serioase și mai reale. Cel puțin este de datoria noastră să le precizăm pentru ca să știe fiecare dintre noi ce suntem, ce ne desparte și unde mergem. S-a înlăturat tot ce era factice, tot ce era produsul ciocnirii unor patimi violente și s-a menținut tot ce era real și permanent.

Nu ne mai putem diferenția azi pe lucruri grozave și nereale, împărțindu-ne în patrioți și nepatrioți, în cinstiți și necinstiți, în mâncători de popor și oameni care se prăpădesc de dragul națiunii. Trebuie să ne diferențiem pe idei lămurite și sănătoase, menținând din trecut tot ce era de menținut dar eliminând tot ce era trecător, tot ce era izvorât din împrejurările momentului.

Progresul cultural al țării, spiritul nou al timpurilor reclamă aceasta de la noi. In ce constă și ce pot fi aceste deosebiri fundamentale?[...].

Conservatorii cred că în conducerea unei țări înrîurirea covârșitoare trebuie să o aibă câteva personalități alese și că, în genere, această conducere trebuie să o aibă un cerc restrâns de capacități, căci cu cât se lărgeste cercul, cu atât descrește calitatea și conservatorii țin cu deosebire la calitate, neglijând cu desăvârșire cantitatea. Conservatorii atrag la ei capacități dar pentru a se servi de ele ca instrumente în mâna câtorva.

Din cauza aceasta majoritățile lor nu sunt întru atâta elemente de control, pe cât instrumente de guvernare. Din cauza aceasta rolul mulțimii este foarte redus sub conservatori care nu țin seamă de curentele mulțimii și uneori chiar se mândresc de a sta în calea lor.

Domnul Carp a formulat această teorie cam în acest mod, dacă nu mă înșel: Omul de Stat este doctorul care prescrie remediul, națiunea este bolnavul care trebuie să se supună.

Partidul liberal, dimpotrivă, crede în conlucrarea rodnică a cât se poate mai multe capacități; el crede că (sic!) conducerea unui partid nu poate fi apanajul exclusiv al câtorva, și că acei care conduc partidul trebuie să stea în continuă comuniune de vederi cu cercuri cât se poate mai mari de inteligențe și de valori. Partidul liberal ține mai mult seamă de curente și de sentimentele și aspirațiunile mulțimei. De aceea el caută să lărgască cât mai mult sfera vieții politice și să intereseze cât se poate mai mulți cetățeni la mersul Statului.

Din cauza acestei predominii, la conservatori, a teoriei că un partid este creațiunea câtorva oameni iar nu că bărbații de Stat trebuie să-și atragă puterea și să-și ia ideile din mulțime, formulând în mod luminos ceea ce cred și ceea ce simt cei mulți, din cauza aceasta regretatul Gr. Păucescu, care fusese un moment atras la conservatori, i-a părăsit și a venit să lupte în rândurile noastre.

La lumina acestei deosebiri reale, putem examina toate legile, toate reformele, toate ideile conservatorilor și ale liberalilor și putem să ne dăm seama dacă aceste partide sunt consecvente cu ele însele.

(Dezbaterile Adunării Deputaților, sesiunea 1897-1898, ședința din 9 decembrie 1897)

Rezumat

Cele două partide politice importante ale României moderne, Partidul Național Liberal și Partidul Conservator, au apărut relativ târziu pe scena politică drept două grupări organizate, cu structură, lideri, programe, în 1875 și 1880. Ele și-au disputat succesiunea la guvernare pe baza principiului rotativei guvernamentale care a funcționat mai cu seamă după 1888. Întârzierea s-a datorat unor factori diferiți, cum ar fi: necesitatea rezolvării chestiunii delicate legate de aducerea în țară a unui principe străin după înlăturarea lui Al. I. Cuza; elaborarea unei Constituții cât mai liberale pe baza căreia să domnească viitorul principe; stabilizarea sistemului politic și instituțional; nu în ultimul rând, lipsa de experiență politică și mai ales dificultatea recunoașterii unui singur șef de partid, în special în cazul conservatorilor. Ceea ce i-a determinat pe liberali să se adune înaintea conservatorilor a fost în primul rând „disciplina interesului”, după cum spunea Eugen Lovinescu, adică dorința de a participa cu toate forțele la construirea noului sistem politic pe care îl preconizaseră încă de la 1848 și pe care nu avuseseră șansa să îl pună în practică după 1859. În al doilea rând, trebuie avut în vedere rolul catalizator al celor doi oameni politici care au fost desemnați și șefi ai partidului, Ion Brătianu și C. A. Rosseti, stâns legați de o prietenie personală și de o luptă comună. În al treilea rând, doctrina liberală românească răspunde mai bine opțiunilor societății românești a epocii. Replica grupării conservatoare a venit cinci ani mai târziu iar Partidul Conservator și-a dorit să propună o alternativă soluției liberale. După cooptarea junimiștilor, aspectele doctrinare au fost conturate cu mai multă tărie. Permanentele divergențe dintre liderii conservatori au transformat însă activitatea partidului într-o continuă confruntare care de cele mai multe ori s-a soldat cu dizidențe. Dacă ambele partide au un obiectiv comun, modernizarea societății românești, principalele deosebiri sunt legate de modalitățile și în special de ritmul acestui proces. Spre deosebire de Partidul Național Liberal, Partidul Conservator a dispărut de pe scena politică deoarece nu a fost capabil să se adapteze transformărilor societății.

Test de autoevaluare 9.3.

Analizați textele de la paginile 23-24 și alcătuiți o listă a asemănarilor și deosebirilor dintre viziunea liberalilor și cea a conservatorilor.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 171.

9.5. Critica modernizării societății românești din perspectiva curentelor tradiționaliste

Semănătorismul și poporanismul – începuturi și reprezentanți

Chiar dacă putem reconstitui cu precizie momentul afirmării celor două curente, trebuie să plecăm în primul rând de la înțelegerea epocii și a atmosferei culturale care le-a generat. Ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a adus, mai ales în publicistica literară din România modernă, noi accente care vor duce la coagularea unei noi orientări culturale îndreptate împotriva stării de fapt. În cele din urmă, fenomenul modernizării, socotit eronat a fi promovat în special de liberali, a fost adus în discuție drept principală cauză a eșecurilor și inadvertențelor regăsite în societatea românească.

Sămănătorismul – trăsături

Sămănătorismul și-a împrumutat titulatura de la revista „Semănătorul” întemeiată de ministrul liberal al Cultelor și Instrucțiunii Publice, Spiru Haret în 1901 cu scopul de a contribui la emanciparea spirituală a țăranilor. Primii directori ai publicației au fost Al. Vlahuță și G. Coșbuc, care nu au reușit să confere publicației vizibilitatea dorită. În toamna lui 1902 revista a fost preluată de o nouă echipă condusă de Șt.O.Iosif și Ilarie Chendi care reușesc să adune în jurul lor noi colaboratori precum Zaharia Bârsan, Dimitrie Anghel, Jean Bart, Artur Stavri, Ioan Bogdan, G.Bogdan Duică, Alice Călugăru, Ion Petrovici, Brătescu-Voinești și alții. În anul următor a fost cooptat și Nicolae Iorga, care se va impune destul de repede ca lider autoritar și de necontestat. Din 1903-1904 începe tot mai mult să fie recunoscut curentul semănătorist ca atare iar Nicolae Iorga va fi identificat până la suprapunere cu port-drapelul acestuia. Au mai existat și alte publicații semănătoriste de mică importanță și unele chiar efemere, precum „Făt-Frumos”, „Curierul Literar”, „România Jună” sau „Luceafărul” din Transilvania. Epoca de glorie a revistei și a mișcării semănătoriste în general a durat până în 1906 când istoricul a demisionat într-un context politic complicat și datorită neînțelegerilor cu o parte din redactori și colaboratori. De altfel, din același an Iorga își va edita propria publicație, „Neamul Românesc”. Agonia mișcării a fost destul de scurtă, până în 1910 când practic curentul semănătorist cade definitiv în desuetudine datorită pierderii propriilor energii și a ofensivei altor curente culturale, printre care un loc important l-a avut poporanismul.

Poporanismul – trăsături

Asemenea sămănătorismului, doctrina poporanistă s-a cristalizat în paginile unor reviste literare precum „Evenimentul Literar”, „Lumea Nouă”, „Avântul” și nu în ultimul rând „Adevărul literar”. Apropiati de mișcarea socialistă, Constantin Stere, Ioan Nădejde, Vasile Morțun, Garabet Ibrăileanu, „generoșii” cum aveau să fie numiți, vor intra la sfârșitul sec. XIX-lea în Partidul Național Liberal și se vor grupa în jurul lui Ionel Brătianu pe care îl vor sprijini în încercarea acestuia, reușită, de a se impune la conducerea partidului. Constantin Stere și Garabet Ibrăileanu au fondat la Iași în 1906 revista „Viața Românească” care a fost anunțată de la primul număr drept purtătorul de cuvânt al curentului poporanist. Principali colaboratori au fost frații Botez, Gh. Kernbach, N.Quinez, Izabela Sadoveanu și alții dintre care unii colaboraseră și la revistele semănătoriste. Cu ajutorul „Vieții Românești” poporanismul s-a impus destul de repede în conștiința publică, iar tandemul Stere – Ibrăileanu a reușit

să transforme publicația în una din cele mai apreciate reviste culturale de până la primul război mondial. Izbucnirea conflagrației a determinat o sciziune în cadrul corpului redacțional datorită opțiunilor diferite în ceea ce privea intrarea României în război. Grupul filo-antantist condus de Ioan Cantacuzino a părăsit revista pentru a se delimita de propaganda pe care în special C. Stere o făcea în favoarea Basarabiei și împotriva unei eventuale alianțe cu Imperiul țarist. Perioada de glorie a poporanismului, maxima sa influență, poate fi înregistrată în perioada 1909-1910, atât în politică, sociologie dar și în plan estetic, în viața literară.

Lumea rurală versus lumea urbană

Una din temele centrale ale celor două curente tradiționaliste a reprezentat-o viziunea asupra lumii rurale românești înțeleasă ca păstrătoarea valorilor nealterate ale poporului român, ale sufletului românesc pur. Corolarul acestei teorii a marcat cuprinsul imaginii referitoare la oraș și urbanizare văzute ca un loc al pierzaniei și distrugerii simbolurilor românești autentice.

Critica romantică a societății capitaliste și imaginea paseistă asupra realităților au însoțit regretul referitor la distrugerea unor vechi structuri specifice unei societăți patriarhale identificată a fi existat în vremuri imemorabile, în care viața urbană era inexistentă, iar satul reprezenta cea mai complexă formă de organizare socială. Cu toate deformările pe care ruralul le-a oferit datorită importului unei organizări străine, de sorginte occidentală, fenomen care este socotit a fi început în epoca pașoptistă, aici se mai păstrează, la începutul sec. al XX-lea urme ale tradiției și spiritualității românești care trebuie neapărat conservate și dezvoltate. Semănătorismul a dezvoltat până la saturație subiectul, iar ideea va fi preluată în perioada interbelică de neosemănătoriști și de Lucian Blaga. Lor le va replica Mihail Ralea, care în lucrarea sa „Fenomenul românesc” demonstra că eroarea tradiționaliștilor provine din eludarea caracterului istoricist al fenomenului dezvoltării vieții rurale. În plus, semănătoriștii elimină din discuție mediul urban a cărui populație păstra într-o măsură însemnată, trăsături etnice și psihologice autentice ale așa zisului specific românesc. Aceasta cu atât mai mult cu cât în orașele românești populația provenea într-un procent însemnat din mediul rural și legătura cu orașul, urbanizarea nu era pe deplin realizată. Semănătorismul prefera însă să opereze cu fenomenele sociale în starea abstractă, absolută, fără să țină cont de interacțiuni și interpătrunderea diferitelor planuri. Critica romantică și abandonul realității în favoarea paseismului erau inefficiente și nu puteau duce decât la interpretări inevitabil eronate. Repudierea civilizației capitaliste de tip industrial și urban era făcută fără ca măcar să se țină seama de rămănerile în urmă în acest sens din societatea românească. Din moment ce modelul era regăsit în trecut, prezentul nu mai conta în sine, ci ca sferă de aplicare a unei analize aprioric dată. Imaginea idealizată a satului poate fi regăsită fără excepție în literatura semănătoristă sub forma unui tărâm al fericirii luminoase și liniștite în care raporturile sociale erau unele comunitare, contrare oricărei ierarhii citadine.

Antiteza sat – oraș

Antiteza sat-oraș poate fi regăsită și în formula poporanistă care este totuși mai nuanțată decât cea semănătoristă. Poporaniiștii porneau în discursul lor de la ideea că procesul de formare a României moderne se datorează influențelor culturii occidentale importată cu asiduitate la noi cu începere din epoca revoluției de la 1848. Rezerva și chiar ostilitatea față

de civilizația occidentală erau generate de observația că rezultatul românesc s-a înălțat pe spinarea și datorită țărânimii care a suportat „costurile” efortului de modernizare a societății românești. Evoluția firească, organică, naturală a fost deturnată de o mână de entuziaști „vinovați” de faptul că românii au fost obligați să adopte un model, regăsit atât în plan politic, economic, social cât și cultural, creat în Occident dar nepotrivit la noi. Evident, cei puși în cauză nu erau decât reprezentanții liberalismului românesc, generația pașoptistă și urmașii ei. Chiar dacă a criticat influența străină civilizatoare, poporanismul a introdus o nuanță importantă față de semănătorism atunci când a justificat necesitatea acesteia.

Opoziția dintre civilizația rurală și cea urbană, prima autentică și milenară, a doua falsă și lipsită de tradiție, este prezentă la poporaniști, dar din perspectiva dorinței de ridicare a ruralului la exigențele impuse de o civilizație modernă. Poporanismul nu s-a configurat pe tiparul unui tradiționalism extremist, radical. Nu a considerat că societatea românească nu trebuie să evolueze dar accepta o evoluție după un model imaginat care nu avea șanse să reușească. Viziunea economică era una de orientare filo-agrară, iar industria era acceptată numai în măsura în care putea folosi acele materii prime furnizate de agricultură. Oricât ar părea de paradoxal, urbanizarea era acceptată doar în măsura în care nu afecta dezvoltarea firească a satului sau altfel spus, orașul este înțeles ca un fel de anexă a satului. Gânditorii poporaniști care considerau că societății românești îi erau firești formele unei civilizații rurale modernizate nu puteau să vadă idealul uman decât în perfecțiunea săteanului. Poate cel mai ilustrativ exemplu în acest sens este dat de eseul „Omul perfect” pe care C. Stere l-a publicat în revista „Evenimentul Literar” în iunie 1894, scris de altfel cu mult talent. Accentul cade și în acest caz pe lumea rurală și pe țaran ca exponenți ai valorilor românești autentice. Nici unul din curente nu-și pune problema de ce totuși, cu limitele, neîmplinirile și chiar eșecurile sale, satul românesc se schimbese față de o perioadă depășită cu doar câteva decenii, ca să nu mai vorbim de societate în întregul ei.

Dezrădăcinarea, o temă predilectă a curentelor tradiționaliste

Dacă satul românesc a reprezentat centrul teoriilor tradiționaliste, dezrădăcinarea și neadaptarea intelectualilor plecați spre oraș sunt consecințe firești în cadrul discursului despre care vorbim. Epoca a cunoscut migrarea spre oraș a unei părți din populația rurală iar o parte a intelectualității, care s-a afirmat în a doua jumătate a sec. al XIX-lea își avea rădăcinile în lumea satului. Acestor suflete de intelectuali, viața orășenească pe care pretindeau că nu o înțeleg, le trezea spaime, nutrindu-le convingerea că dezvoltarea acesteia ar trebui oprită. Descinși din mediul unei existențe simple, cu raporturi directe, specifice unei colectivități restrânse, cu îndeletniciri asemănătoare, oamenii aceștia au pătruns deodată în altă civilizație, cu alte sisteme de valori și rânduiești.

Bineînțeles, se pune o întrebare la care semănătoriștii și poporaniștii au preferat să nu răspundă. De ce pleacă totuși viitori intelectuali de la sat spre un loc socotit al pierzaniei care le conferă în ultimă instanță prestigiu și un statut social înalt? Opțiunea le aparține și nu există factori constrângători. În al doilea rând, orașele românești nu s-au distanțat încă definitiv și irevocabil de lumea rurală și vor rămâne, cu toate eforturile făcute, până la primul război mondial la oarecare distanță de modelul urban european.

Dezrădăcinarea
ca fenomen,
relația cu
literatura

Dincolo de aceste lucruri fenomenul poate fi explicat. Chiar dacă mediul urban de la noi era la început, atât în privința urbanismului cât mai ales a urbanității, trecerea de la un tip de civilizație la altul se derula. Erau două lumi diferite ca sistem, ritm al vieții și transformare. Împotrivirea față de noul vieții urbane se produce acum când aceasta nu a învins și nu este pe deplin așezată. Acum poate apărea ideea posibilității eliminării unor forme de civilizație care în viziunea de care vorbim par impuse artificial și posibil de eliminat printr-un efort dorit a fi general. Intelectualitatea nu este atentă la oportunitățile oferite de lumea urbană, cu toate că le folosește din plin, în schimb asimilează și cultivă ideea ostilității față de aceasta. Din punct de vedere etimologic, antinomia sat-oraș era o altă expresie pentru aceea dintre agricultură și industrie. Era de fapt opoziția dintre două momente diferite în evoluția socială: capitalismul însoțit de industrializare și urbanizare și formele precapitaliste cu centrul de greutate în lumea rurală și în micile târguri lipsite de activitate industrială.

Dezrădăcinarea a fost preluată ca temă principală și în literatura epocii. Motivul a fost amplificat și diversificat, producând altele, precum neadaptarea, înfrângerea. Tipologic, mai toate personajele pozitive erau dezrădăcinați deveniți neadaptați. Indivizi abulici și retractili, înspăimântați și însingurați, cu suflete rezistente sau involuate, bătrâni fixați în obiceiuri conservatoare au invadat proza. Chiar personajele învinșilor puri, ca de exemplu cele sadoveniene, izbuteau rareori să se detașeze prin expresie artistică. Aceleași regrete și păreri de rău pătrund peste tot în literatură. Goga a exprimat sentimentul acesta generalizat într-o lume intelectuală care visa să se întoarcă acasă, în satul părăsit și să fugă dintr-un mediu social ostil.

Circulația acestor motive de la semănătorism la poporanism și invers se face ușor și fără vreo barieră, ceea ce și explică existența scriitorilor tradiționaliști în revistele și publicațiile ambelor tabere. Poate o temă aparte merită atenția, aceea a dispariției boierimii de țară, a micilor boiernași văzuți adesea ca un fel de patriarhi ai obștilor țărănești. Motivul a fost mai întâi mult folosit de semănătorism, mentorii curentului transformând „tragedia” boierimii care dispărea într-o acuză împotriva înnoirilor aduse de capitalism, într-o apologie înlăcrimată față de puritatea morală a vechilor clase. De aici a trecut apoi la poporanism fără a suferi modificări ideologice importante. Circulația aceasta a fost perfect posibilă întrucât, chiar dacă poporanismul încerca să se distanțeze oarecum de idealurile paseiste, blama ascensiunea bruscă a unei noi forțe sociale, burghezia. Poporanismul nu considera că noua clasă care prelua posturile de conducere în orașe ar fi fost expresia unei necesități istorice reale. Dimpotrivă, considera că întreg acest proces de deposedare era impus din afara organicității dezvoltării firești a organismului social românesc. „Viața Românească” a devenit o adevărată tribună pentru afirmarea acestor idei care și-au găsit ecoul în epocă.

Vedem astfel cum discursul tradiționalist se structurează coerent față de propriile teme, dar în același timp nu propune soluții alternative, ci se mulțumește în general să critice fără să pună ceva în loc.

Asemănări și deosebiri între cele două curente tradiționaliste

În aparență este foarte greu să subliniem deosebirile și contribuțiile specifice pe care semănătorismul și poporanismul le-au adus în critica pe ca-

re o fac la sfârșitul sec. XIX și începutul celui următor procesului de modernizare a societății românești. Cele două curente de idei au apărut aproximativ în același timp și s-au combătut reciproc acuzându-se de „împrumuturi” în ceea ce privește conținutul. Multe din temele și punctele de vedere au fost comune (viziunea asupra satului, refuzarea urbanizării și industrializării, dezrădăcinarea și inadaptarea, critica sistemului instituțional și a Constituției de la 1866, etc.), chiar dacă de multe ori ele au fost tratate în mod diferit. Ambele au fost confruntate cu aceleași probleme social-politice, culturale, dar au propus, mai ales poporanismul, soluții distincte. Nu în ultimul rând, cu excepția liderilor (N. Iorga de o parte, Constantin Stere și Garabet Ibrăileanu de alta) întâlnim aceiași colaboratori și participanți care au trecut aproape firesc dintr-o parte în alta.

Asemănări

Asemănările sunt mai ușor de decelat dacă ținem cont că ambele curente își găsesc punctul de plecare într-o ideologie comună și regășibilă în epocă în întreaga Europă. Punctul românesc de vedere nu era inedit și nici nu se pot remarca adăugiri deosebit de originale. Din punct de vedere sociologic, punctele de vedere sunt construite pe baza unei înțelegeri romantic-agrariene a fenomenului românesc care considera că evoluția firească a României a fost artificial abătută pe căi false și nepotrivite cu trăsăturile, valorile și specificul poporului românesc. Dintr-o perspectivă exclusiv agrariană se pronunțau aspre rechizitorii la adresa capitalismului socotit o structură artificială implantată într-o zonă patriarhală supusă altor legi, datorită intereselor unor cercuri extrem de restrânse. Era o critică puternică a capitalismului, nu rareori violentă și uneori dreaptă, ivită din convingerea unor intelectuali proveniți din lumea satului care considerau că prin polemica desfășurată puteau suspenda drumul firesc al societății și ocoli stadiul capitalist. Micul producător agricol, primejduit de ofensiva acaparatoare a capitalului, își voia conservată poziția pe care o credea, iluzoriu și nefondat, posibilă și pe viitor într-o formă arhaică.

Deosebiri

Dincolo de toate aceste puncte comune, importante fără îndoială, au existat și deosebiri date mai ales de efortul liderilor poporaniști de a nuanța unele puncte de vedere. Din acest motiv poporanismul a părut mai aplicat față de realitățile românești și în plus nu putem neglija influența politică pe care cele mai importante personalități poporaniste au avut-o în cadrul Partidului Național Liberal condus de Ionel Brătianu.

La poporanism nu vom întâlni teza antinomiei dintre cultură și civilizație care este una dintre temele fundamentale ale semănătorismului. Garabet Ibrăileanu respinge în lucrarea sa „Spiritul critic în cultura românească” această relație de opoziție, iar critica asupra civilizației importate capătă adesea un ton moderat. În general, în cadrul curentului amintit, opoziția nu apare în primul rând în ceea ce privește conceptele de cultură și civilizație, ci între civilizația rurală, tradițională și așa zis autentică și cea urbană, importată, falsă și falsificatoare. Dar nici în acest caz nu se făceau pledoarii pentru menținerea civilizației rurale în niște tipare vechi. Ideea, reluată sub diverse forme, pleda pentru ridicarea și îmbogățirea acestei civilizații înapoiate la nivelul impus de rigorile epocii moderne. Punctul central era o civilizație în esență rurală, dar evoluată din punct de vedere economic, social, politic și cultural.

Criticismul poporanist nu urmărea să supraevalueze lumea rurală și nici să condamne total noua civilizație. Poporanismul se deosebește de semănătorism și prin îndepărtarea de un punct de vedere extremist, radi-

cal. Nu a considerat că structurile românești trebuie să rămână osificate ca în trecut, dimpotrivă, susținea evoluția lor, dar evaluate după un model imaginat care nu avea șanse de realizare. Eugen Lovinescu a observat pertinent în lucrarea sa „Istoria civilizației române moderne” că poporanismul prezintă o fizionomie duală: democratism în plan politic, adică o ordine modernă și agrarianism în plan economic, adică o structură tradițională. Chiar dacă orientarea filoagrariană nu este, cum spuneam, una radicală, dualitatea ideilor poporaniste poate fi susținută.

O altă trăsătură specifică poporanismului este dată de faptul că, spre deosebire de semănătorism, se propun și soluții pentru rezolvarea unor probleme, în special a celor politice. Nu întâmplător, noul șef al PNL începând din 1909, Ion I.C. Brătianu, a găsit în C. Stere și ceilalți foști socialiști apropiați și chiar lideri ai poporanismului, aliați puternici în susținerea reformelor electorală și agrară. De altfel, caracterul mai aplicat al doctrinei poporaniste a dus la căderea în desuetudine a curentului semănătorist, care a fost practic înlăturat din dezbaterile culturale, iar ecourile sale după 1906 vor fi tot mai slabe.

Concluzii

Semănătorismul și poporanismul au abordat critica modernizării societății românești din Vechiul Regat dintr-o perspectivă romantic-agrariană specifică tendinței tradiționaliste din gândirea europeană. Considerarea lumii rurale românești ca zonă de păstrare a specificului și valorilor perene a dus la o negare a necesității urbanizării și industrializării. Evoluția instituțională a României moderne era considerată a fi artificială și importată de o elită îngustă ca pondere socială care copia un model străin, occidental și nesocotea așa zisele aspirații firești ale popoului român. Deosebirile dintre cele două curente sunt date mai ales de caracterul moderat al poporanismului și de soluțiile pe care aceasta încearcă să le schițeze.

Contemporanii despre ...

Cătră cetitori

Revista noastră, ca oricare alta, nu poate avea alt scop decât munca pe câmpul culturii naționale. Dar, foarte mulți nu-și dau seama că noțiunea de cultură națională nu e în contradicție cu cea de cultură universală, o mensească. Mai mult: că un popor nu-și poate justifica dreptul la existența distinctă în sânul popoarelor civilizate, decât dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, dându-i nota specifică a geniului său.

Istoria popoului român-„istoria unui șir neîntrerupt de martiri”, a zis odată un mare martir al neamului, Eminescu-ne explică pentru ce acest popor, așa de bine înzestrat, n-a luat o parte mai activă la formarea culturii europene, pentru ce n-a dat nota sa distinctă în armonia de gândire și de simțire, care constituie bunul cel mai înalt al popoarelor civilizate. El a trebuit să-și cheltuiască toată energia pentru conservarea sa fizică și nu i-a rămas acel prisos de energie, care se cheltuiește pentru cultură.

De o sută de ani însă, am început să ne împărtășim mai cu dinadinsul la civilizația popoarelor din Apus și ar fi vremea să dăm ceva în schimb, să dăm lumii răsunetul sufletului nostru, atins de cultura apuseană.

Putem nădăjdui că a sunat ceasul?

Dar, mai întâiu, starea de fapt, realitatea vieții actuale românești, constituie ea un punct de plecare pentru crearea unei culturi naționale? Căci orice progres pleacă de la o stare de fapt anumită, și nu de la plăzmuirile unor vizionari.

Starea noastră nu e numai înapoiată, ceea ce ar fi destul de rău; ea este anormală, ceea ce e mult mai rău. Clasele de sus stau în aer, fără atingere cu poporul de jos, care, în țara noastră, el singur este o clasă pozitivă și a păstrat mai curat sufletul românesc. Intre clasele de sus și popor este o prăpastie adâncă, care, la noi, desparte aproape două nații. Clasele de sus se ating numai de cultura apuseană, de care poporul nu se atinge și pe care, din lipsă de contact cu poporul românesc, clasele de sus n-o asimilează, ceea ce e tot una cu a spune că o caricaturizează. Lipsa contactului cu poporul românesc ne face ca, în loc să absorbim cultura străină, să ne absoarbă ea pe noi, să ne asimileze ea pe noi... De aici și din neînțelegerea acestui lucru, aerul dușmănos al unora împotriva culturii străine... Și tot de aici, neîndestulătoarea noastră contribuție la cultura universală.

Și până nu ne vom asimila cultura europeană, câtă vreme adică, nu vom fi decât o anexă, caricaturizată, a acelei culturi, în loc să-i dăm, și noi, nota specifică a sufletului nostru, nu vom justifica, încă odată, existența noastră ca popor distinct.

O cultură „națională”, de un caracter specific, nu se va naște decât atunci când masele mari populare, adevărat românești, vor lua parte și la formarea și la aprecierea valorilor culturale-limbă literară, literatură, forme de viață, etc.-și acest lucru nu se va întâmpla decât atunci când, prin cultură, viață politică mai largă și ridicare economică, țărănimea va căpăta în stat valoarea socială proporțională cu valoarea sa numerică, economică, morală și națională, când vom fi un popor, când toate clasele sociale vor fi ale aceluiași popor, când trecerea de la vârful la baza piramidei sociale se va face pe nesimțite.

Atunci, luând parte la viața culturală tot poporul românesc, adevăratul popor românesc, vom putea avea o cultură națională, dînd în armonia culturii europene răsunetul sufletului nostru.

Cultura, viața politică și ridicarea economică a țărănimii, fiind mijlocul pentru a ajunge la o cultură adevărat națională și de valoare europeană, această revistă, lucrînd pe cîmpul său propriu, va avea, în același timp, toată simpatia pentru aceia, care luptă, pe orice cale, pentru ridicarea culturală, politică și economică a țărănimii și, accentuînd asupra scopului-cultura națională-va lupta, pe cît se poate în cadrul unei reviste literare și științifice, și ea, pentru realizarea mijloacelor cătră acest scop.

Și, dacă este nevoie să dăm idealului nostru cultural, național și democratic, un nume cuprinzător, numele său este: Poporanismul.

(Documentul reprezintă articolul program al revistei „Viața Românească”, scris cel mai probabil de Constantin Stere, și publicat în primul număr care apărea la Iași în 1906)

Burghezia noastră fiind atât de nouă, prezintă caractere mai puțin pregnante și o omogenitate spirituală mult mai mică decât burgheziile occidentale și în special cea franceză.[...]

Spiritul burghez constă în năzuința de a întreprinde, în dorința de câștig și într-o serie întreagă de virtuți minore dar utile, care asigură ridicarea și menținerea cuiva în lumea burgheză. Burghezie înseamnă: viață rațională, renunțare la bucurii pentru agonisire și o întrebuițare măsurată a celui mai mare dar pe care îl dă Dumnezeu omului, timpul. Burghezie înseamnă, în sfârșit, și o anumită morală practică a cărei respectare este de recomandat, fiindcă constituie o „bună afacere”.

*(Mihail Manoilescu, **Rostul și destinul burgheziei române**, București, 1942, pp. 292-293)*

Rezumat

Construirea statului modern și modernizarea societății românești după 1859 și mai cu seamă după instaurarea regimului monarhiei constituționale a determinat apariția unor reacții critice care se manifestă spre sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX sub forma a două curente de sorginte tradiționalistă, semănătorismul și poporanismul. Ambele reprezintă „variante” românești ale unei ideologii întâlnită în Europa epocii sub diverse forme și care își are originea în Marea Britanie. Ea a apărută ca o reacție față de presupusul pericol pe care modernizarea îl aduce în ceea ce privește păstrarea elementelor genuine ale fiecărui popor. La noi, atât unul cât și celălalt curent, se manifestă prin intermediul unor mijloace în special literare, cele două reviste, „Semănătorul” și „Viața Românească” jucând rolul de principal port-drapel al mesajului respectiv. Lumea rurală românească este considerată singura păstrătoare a valorilor autentice românești, amenințată de o modernizare rapidă, realizată prin măsuri impuse de o elită educată în Occident și ruptă de înțelegerea specificului național. Chiar dacă mai nuanțat în critica sa, poporanismul, ca de altfel și semănătorismul, pune în discuție viabilitatea sistemului instituțional conceput la 1866 în urma adoptării Constituției. Spre deosebire de critica junimistă, care recunoaște necesitatea modernizării dar atrage atenția asupra unor inadvertențe care se produc pe parcurs, curentele tradiționaliste resping modernizarea ca fenomen și caracterul ei inevitabil pentru societatea românească. Critica, de multe ori virulentă, nu este însoțită și de soluții reale, mai ales semănătorismul mulțumindu-se la un simplu discurs care nu este însoțit de o alternativă practică. Absența soluțiilor a făcut ca acest curent să cadă în desuetudine repede, poporanismul, mai nuanțat, prelungindu-se și în perioada interbelică.

 Test de autoevaluare 9.4.

9.4.1. Alcătuiți sub forma unui eseu scurt, de cel mult două sute de cuvinte, rezumatul viziunii celor două curente asupra Constituției de la 1866. Eseul va fi înaintat tutorelui odată cu lucrarea de verificare.

9.4.2. Analizați textele de la pagina 168 și alcătuiți o listă a asemănarilor și deosebirilor dintre semănătorism și poporanism. Tabelul completat îl veți înmâna tutorelui.

Asemănări	Deosebiri

9.6. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrarea de verificare 9**Testul 9.1.**

9.1.1.

Transformarea problemei românești într-una de diplomatie europeană; slăbirea poziției Rusiei; introducerea garanției colective a marilor puteri, modificarea graniței Moldovei

9.1.2.

Precizarea clară a opțiunii românilor pentru unire, probleme de organizare internă (în sensul modernizării instituționale – armata, impozitele) și de principii politice (egalitatea în fața legii, meritocrația).

Testul 9.2.

9.2.1. Opoziția unor mari puteri față de menținerea unirii, tensiunea crescândă dintre acestea (în special tensiunile dintre Austria și Prusia, dintre Franța și Prusia), eforturile Rusiei de a recâștiga terenul pierdut la 1856.

Tensiuni între grupările politice românești, guvern provizoriu fără recunoaștere internațională, un rol crescut al armatei, o situație economică grea.

9.2.2. Izvoarele Constituției de la 1866 sunt experiența constituțională românească (de la proiectele boierești la Regulamentele organice și propunerile Adunărilor ad-hoc) și Constituția belgiană din 1831.

9.2.3. Drepturile și obligațiile cetățenești sunt: egalitatea în fața legii, obligația de a plăti taxe și impozite, garantarea proprietății, libertatea de conștiință, libertatea religioasă.

Testul 9.3.

9.3.2. Asemănări: ideea că modernizarea a deviat România de pe calea evoluției sale firești, salvagardarea structurilor sociale și economice tradiționale (rurale) ca parte a identității românești. Deosebiri: poporanismul evite abordările radicale, nu elimină cu totul ideea inovației economice, susține modernitatea la nivel politic dar cu conservarea tradiției în plan economic; sămănătorismul are o abordare radicală și osificată.

Lucrare de verificare 9

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Redactați, pe baza textului unității de învățare și a bibliografiei, un eseu cu privire la evoluțiile Partidului Național Liberal în perioada 1878-1914. Punctele de atins sunt următoarele: contextul internațional, apariția PNL, fundamente ideologice și doctrină, activitatea la guvernare, deosebiri față de alte partide politice.

Evaluarea va ține cont de: claritatea exprimării (2 puncte), coerența argumentelor (2 puncte), respectarea coerenței temporale (1 punct), utilizarea surselor citate în unitatea de învățare (1 punct), utilizarea bibliografiei suplimentare (2 puncte), utilizarea de informații din alte unități de învățare ale modului (1 punct); 1 punct din oficiu.

9.7. Bibliografie

A fi conservator, antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, București, Editura Meridiane, 2002.

Bărbulescu, Mihai, Papacostea, Șerban, Deletant, Dennis, Hitckins, Keith, Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Corint, 2002.

Bulei, Ion, *Conservatori și conservatorism în România*, București, Editura Enciclopedică, 2000.

Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor*, București, Editura All, 2000.

Hitchins, Keith, *Românii 1774 – 1866*, București, Humanitas, 1998.

Platon, Gheorghe, Russu, V. V. et alii, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993.

Stan, Apostol, Iosa, Mircea, *Liberalismul politic în România: de la origini până în 1918*, București, Editura Enciclopedică, 1996.

Unitatea de învățare Nr. 10

MODERNIZAREA ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

Cuprins

10.1. Obiectivele unității.....	173
10.2. Teorii și viziuni cu privire la modernizarea spațiului românesc.....	173
10.3. Conținutul modernizării.....	177
10.4. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrare de verificare 10...	181
10.5. Bibliografie.....	182

10.1. Obiectivele unității

- Familiarizarea cursanților cu principalele caracteristici ale procesului de modernizare din spațiul românesc
- Identificarea trăsăturilor caracteristice ale procesului de modernizare din spațiul românesc
- Compararea acestor trăsături cu fenomene similare în plan european.

10.2. Teorii și viziuni cu privire la modernizarea spațiului românesc

Modernizarea nu a început în același timp și cu aceeași intensitate în tot spațiul românesc. Cel mai vizibil ea s-a făcut în Bucovina, Transilvania și Banat, provincii aflate până în 1918 sub stăpanirea Austriei sau a Austro-Ungariei. A urmat în Veche Românie și cu mai puține efecte în Basarabia sub stăpanire rusa. În teritoriile din afara Vechii romanii modernizarea a început să se facă și s-a și făcut o bună perioadă prin intermediul statelor în componența cărora ele se găseau și odată cu restul teritoriului acestora. Nu în puține domenii ea a fost mai puțin resimțită de românii din aceste spații, asupra politicii. Mai cu seamă în Veche Românie modernizarea a luat o formă precipitată. Adică, de la un capitalism primar, cum era înainte de 1821, 1829, s-a ajuns repede la unul comercial și, la sfârșitul sec.19, la unul industrial, cu regim protectionist, dominat de ideea valorificării rapide a bogățiilor țării, pentru ca în preajma primului război mondial să se ajungă la un capitalism organizat cu marea finanță și cu capital de stat. astfel ca între 1829- 1914 românii au trecut prin toate etapele evoluției sociale și economice capitaliste. La începutul sec. XIX, sistemul lor legislativ era bazat pe «legea veche» și pe «obiceiul țării». Garanțiile individuale ale acestui sistem rămăneau la discreția și «la simțul dreptății boierilor». Din această fază, trecând prin revoluția de la 1848 și prin lupta pentru unire, cum o știm, s-a ajuns direct la regimul Convenției din 1858, la Statutul lui Cuza și mai ales Constituția de la 1866, bazată pe concepția individualista burgheză.

Etapele clasice ale evoluției capitaliste au fost comprimate sau chiar anulate. În Apus modernizarea a cunoscut o desfășurare relativ lungă, ceea ce a îngăduit sedimentări și maturizări timp de mai multe generații. La români, ca și la alții din această zonă a Europei sau din altele, viteza trecerii de la o etapă la alta n-a lăsat timp pentru sedimentări asemănătoare.

Aceasta a și determinat în buna măsură receptarea modernității ca o suc-cesiune de «forme fara fond». De observat ca în spațiul românesc rezistența contra modernizării n-a luat forma ostilității, a împotrivirii fatise. Romanii nu au un Aksakov, un Somiakov, care să opună individualismului occidental un colectivism cum este acela rus, de *mir*. Nu au avut un antioccidental ca Dostoievski, pentru care Rusia nu trebuia să se europeanizeze, pentru că ea avea locul ei între Asia și Europa. Nu au avut un Danielevski, care în cartea sa din 1869, Rusia și Europa, substituia Rusia Europei, sau un reacționar în politica așa cum a fost Pobedonosev. Tradiționalismul romanilor nu ia forme ideologice active, în politica nu sunt antimoderniști decât sentimental.

Două instanțe ale modernizării – importul de modele arhitectonice și apelul la tradiție

10.1. Casa Capșa la sfârșitul secolului al XIX-lea

10.2. Foișorul de la Șosea, construit în aceeași perioadă

Modelul occidental nu s-a preluat pur și simplu, fără ca factorul local să fie contribuit. În cartea sa „Istoria civilizației române moderne”, E. Lovinescu pleacă de la o premisă greșită și ajunge la o concluzie asemănătoare. Civilizația română (adică modernizarea României după 1821-1829) îi apare drept creație exclusivă a revoluției franceze, care s-a impus romanilor prin interdependența morală și materială dintre popoarele europene. După schema hegeliană ideologia revoluționară franceză ar fi teza. Ei, acestei ideologii, i se opun forțele reacționare, antirevoluționare din interior, care se confundă la Lovinescu cu conservatorii. Aceasta ar fi antiteza. Sinteza ar fi civilizația română modernă, al cărei instrument necesar ar fi Partidul Liberal, reprezentat în esență de I.C. Brătianu. Fondul local apare astfel convertit politic în adversarii liberalilor și cantonat doar într-un domeniu, cel politic. Filosoful C. Radulescu – Motru putea privi cu ironie o atare exagerare a factorului extern: *„Iată dar cum s-a născut acest prunc...care vrea să fie odată civilizația română! Copil din flori în toată puterea cuvântului. Total sau adoptiv, entuziastul Ion.C. Brătianu, l-a găsit pe malurile Senei. L-a crescut cât a trait, aparându-i de primejdiile reacțiunii și apoi l-a incredintat Partidului Liberal, care l-a înfițat pentru vesnicie”*. Ironia lui Motru era la fel de corosivă privind exagerarea factorului extern de către Lovinescu: *„La formarea civilizației, după d. Lovinescu, fondul sufletesc al poporului român nu contribuie cu nimic... Stim despre el că se formează după bataia vântului. Cât bate vântul de la răsărit este rău și turbure în civilizația română. Cât bate vântul de la apus este bine. Aceasta fatalitate de hotare i-a fărâmițat poporului român cu desăvârșire orice velleitate de autodeterminare. El este o ființă pur pasivă și imitatoare”*. Cercetări istorice și sociologice mai noi încearcă să dea o altă imagine a dezvoltării civilizației care presupune aculturația, deci nu un transfer

pur și simplu de la civilizată la “barbar”, la “Înapoiat”, la “necivilizat”, de la model la imitator, fără ca acesta din urmă să nu aibă nici o contribuție (studiile lui René Wellek, Robert Clements, Gerhard Kaiser sau Ulrich Weisstein, Lucien Febvre, Marc Bloch, Braudel, Tudor Vianu, Al. Dima, Ad. Marino...). Hegemonia excesivă a modelului clasic a fost depășită, elementul receptor a început să fie mai bine studiat și pus în valoare și conceptul intensei comunicări între culturi a dobândit o circulație care nu încetează să crească.

Alte două ipostaze ale modernității – comportamentul public asumat

10.3. Hanul lui Manuc

10.4. “Hotel und Café „Imperial” Christian Curcă Bukarest” (azi Hotel Capitol)

Din punct de vedere politic nu numai liberalii au patronat modernizarea țării, în vreme ce conservatorii (“forțele reacțiunii”, din teza lui Lovinescu) n-au avut alt rol decât să excite forțele revoluționare, să se ridice din când în când și apoi să capituleze. Patronajul politic s-a exercitat succesiv și de unii și de alții, diferind uneori mijloacele, ritmul, adesea procesele de intenții. Acest patronaj este până la urmă opera întregii clase conducătoare, care, vrand, nevrand, trebuie să răspundă necesității acelei epoci, de dezvoltare sincronă a României cu statele europene.

Modernizarea la români nu s-a făcut revoluționar. Revoluții, în sens de reacții violente au fost și în spațiul românesc: 1784, în Transilvania, 1821, în Muntenia, 1848, în toate țările române... Dar revoluțiile în spațiul românesc nu s-au putut duce până la capăt. Datorită intervențiilor străine. În 1784, cum am văzut, în confruntarea dintre românii lui Horea, Cloșca și Crișan și nobilii unguri, au intervenit armatele habsburgice, lund partea celor din urmă. În 1821 au intervenit armatele turcești, Tudor neavând parte decât să-și anunțe programul sau revoluționar, nu să și-l pună în aplicare. În 1848 armatele turcești, țariste și austriece au pus capăt unor revoluții în mers, care fără îndoială ar fi creat condiții mai bune drumului istoric al românilor. În țări mari, ca Franța sau Rusia, revoluții ca acelea din 1789 sau 1917 s-au desfășurat un tot întregul lor, consumându-se în ele însele. Nici pe departe nu este cazul românilor, despartii și neconțeniti la discreția mai puternicilor vecini. Astfel ca la români modernizarea s-a făcut acomodându-se ca ritm și conținut cu împrejurările internaționale. Când acestea au fost favorabile, procesul revoluționar a fost mai alert. Dar el s-a încetinit când condițiile externe i s-au împotrivit. Calea aceasta e comparabilă, dacă e să facem comparații, cu cea germană și nu cu cea franceză. Cu ale cuvinte e evolutivă. T. Maiorescu scria în 1887: “Noi... nu suntem revoluționari. Nu doare ca revoluția nu ar fi una din căile pe care, în general vorbind, s-a văzut silită istoria popoarelor a merge spre progres. Dar pentru țara noastră, o țară

mica, intercalata între două mari puteri cotropitoare, o revoluție este totdeauna o calamitate. Cine începe știe pentru ce o face, dar nu știe niciodată în al cui folos o sfarsește". Un argument geopolitic pe care-l invocase și Kogalniceanu nerecomandând revolta maselor ca mijloc de a impune unirea, pe care-l invocase și Eminescu, scriind în 1876: "Dacă n-am avea vecinic influențe străine pre-cum le avem, dacă am fi în Spania, atuncea ne-am sparge capetele unuul altuia până s-ar aseza lucrurile. Dar acest lux de revoluțiuni sociale nu ne este permis noua, al caror stat e vecinic o cestiune". Argumentul îl aduce și P.P.Carp, precizând în 1882 ca: "Noua revoluțiuni radicale nu ne sunt permise". Un deceniu mai târziu, același Carp, într-un discurs la Senat, afirma: "Istoria ne arată ca acele țări care n-au știut să se lecuiască singure de această boală a reformelor care se succed prea repede una după alta, au fost lecuite de alții, dar odată cu lecuirea au pierdut individualitatea lor, au dispărut ca națiuni libere". Este, de altfel, un lucru deja constatat că, după infrângerea revoluției pasoptiste, mulți oameni politici români ai vremii, participanți la evenimentele aceluși timp, atunci când se pronunța asupra modului de rezolvare a problemelor românești își încarcă gândul de prudentă. M. Kogalniceanu nu accepta revoluția decât ca ultima ratio. I. Heliade-Radulescu e "partizan al revoluțiilor", numai dacă ele se fac "în spirit". I. Maiorescu considera carbonarismul nepracticabil la români din cauza situației lor geopolitice. A. Florian vorbește doar de "re-voluție socială", pe care o vede, ca și Al.Russo, doar ca o "revoluție morală". Ceea ce se manifestă este tocmai o apropiere a pozițiilor, un fel de linie de mijloc între un deziderat ca acela al lui C.A.Rosetti, care exalta revoluția ("geniu urias al viitorului, sfânta trambita a viietii") și o recomandare ca aceea a lui Gh. Blbescu, fostul domnitor ("să facem ce vom face pe supt ascuns și fără zgomot").

Sensul modernizării la români, ca de altfel la toată lumea din alte zone decât cele occidentale, a fost sincronizarea dezvoltării spațiului românesc cu aceea a Occidentului. Nu s-a reușit decât parțial. Modernizarea în zona sud-est europeană a rămas un proces neterminat. A rămas un cadru formal și instabil. Nu s-a umplut cu un conținut real. Aceasta a contribuit nu puțin la decalajul acestei zone de al altora. Potrivit cercetărilor lui E. Hobsbawn, venitul pe cap de locuitor între această zonă periferică a Europei și Occident, era de 1 la 1,8 între 1750-1800, dar ajunsese la 1-3, în 1913.

Test de autoevaluare 10.1.

Pe baza informațiilor din citatele de mai sus, identificați care erau punctele de vedere din societatea românească cu privire la modernizare. Folosiți spațiul de mai jos pentru formularea răspunsului.

.....

.....

.....

.....

Răspunsul poate fi consultat la pagina 181.

10.3. Conținutul modernizării

Dar care era conținutul modernizării? Însemna ea trecere la capitalism, trezire națională, occidentalizare? Până la un punct însemna toate acestea. Înseamnă trecerea la capitalism prin restructurarea pe care o impune economiei (reorientarea ramurilor ei, mașinism, forță de muncă salariată, capital financiar ș.a.), pe care o impune vieții sociale și ritmului mecanismului social; înseamnă trezire națională prin ideologia pe care o așează la baza tuturor înnoirilor, prin schimbarea așezământului politic din acest unghi; înseamnă occidentalizare în măsura în care influența Occidentului devine dominantă. Înaintea Occidentului au existat, firește, și alte centre de cultură cu care românii au întreținut relații și, în primul rând, Bizanțul. Dar numai contactul strâns cu spiritul european al veacului al XIX-lea, într-o epocă de dezvoltare a societății românești, i-a relevat pe deplin lor înșile. I-a făcut să-i descopere propria identitate. Nu putem numi acest contact "europenizare". Pentru că, în fapt, românii au fost și s-au simțit întotdeauna europeni, căci erau parte a Europei. Ceea ce se întâmplă în veacul al XIX-lea e o mai strânsă integrare a lor în contextul european. Căci modernizarea înseamnă *integrare* într-un anume ciclu de dezvoltare, o integrare ce nu se realizează prin înrudire tardiv relevantă (faptul că facem parte din familia popoarelor latine, de pildă) și nici prin influență intermitentă, ci prin *sincronizare*. Un fenomen pe care-l descrie pe larg un E. Lovinescu (însă cu destule exagerări puse în valoare, nu ca niște licențe literare, de C. Rădulescu-Motru sau M. Manoilescu), un fenomen obiectiv al evoluției vieții sociale mai cu seamă în fazele ei moderne. Potrivit acestuia integrarea se face prin preluarea la nivelul atins de model (în cazul nostru Occidentul), arzând etapele.

Modernizarea schimbului – la începutul și la sfârșitul secolului al XIX-lea

10.5. Turnul Colței – litografie din prima jumătate a secolului, oltenii cu cobilîța continuă să fie prezenți (vor face aceasta până târziu în secolul XX)

10.6. Piața Domenii (pe actualul Bulevard Averescu)

Raporturile comerciale cu Occidentul au acționat ca un pivot. Ele cereau adaptarea instituțiilor publice, a sistemului politic la un nivel apropiat țărilor partenere de comerț. De pildă țările române nu puteau măsura și cântări cu vechile lor sisteme de măsuri și greutate și în același timp vinde cu metrul și kilogramul. Trebuiau apoi create legi comerciale sigure, mo-

modernizată viața juridică. În același timp, partenerile de comerț occidentale cereau, pentru garantarea nu numai a comerțului lor, dar și a împrumuturilor acordate, un sistem politic adaptat formelor occidentale. Cum scria Șt. Zeletin: “*invazia capitalismului în România a ridicat circulația mărfurilor la nivelul vieții moderne și modernizarea a antrenat cu ea întreaga societate*”. Evident, întregul proces nu s-a desfășurat nici atât de simplu, nici atât de schematic cum l-am redat noi. și n-a fost nicidecum numai o simplă imitație, fără participarea factorului local. Specificarea însoțește modernizarea în momentul începutului. Nu s-a preluat orice și s-a preluat cu o măsură, care, în cazul când a fost depășită, a intervenit puterea de corecție a realității existente. “Însăși tendința de integrare reprezintă un element esențial al specificării”. Odată momentul începutului trecut, tendința integratoare și cea specificatoare devin divergente. Așa se explică existența unor curente precum la noi “*formele fără fond*” ale lui Maiorescu, sau mai apoi semănătorismul, poporanismul, gândirismul, evoluționismul organic și paseist al lui N. Iorga ș.a. Prezența lor dă valoare culturii și ideologiei românești. Căci, neîndoios, o bună parte a culturii române se revendică din acest spirit de reacție.

Ploii vizibili ai schimbării – economia și cultura

10.7. Clădirea CEC-ului

10.8. Ateneul

Societatea românească a ultimelor decenii ale secolului trecut apare disarmonică în multe din laturile sale. Vechile așezări economice, morale și politice intraseră pe povârnișul unor prefaceri repezi. Contraste și situații nepotrivite se întâlnesc pretutindeni. Epoca de tranziție, de mai înainte începută, nu se încheiase. Impactul dintre formele noi și fondul local încă se resimțea. Moravuri vechi contrastau puternic cu altele noi și mai ales aceste contrastări dovedeau că vechiul nu murise iar noul nu se consolidase. Inevitabil, o cauză nu se putea separa de efectele sale. Civilizația nouă n-avusese timpul necesar pentru a se adapta cerințelor vieții românești, aluatul culturii de baștină fiind încă slab “*pentru a plămădi după firea sa elementele venite din afară*”. Un Eminescu observase chiar existența a două pături distincte în societatea românească: o pătură de jos și o pătură de sus, aceasta din urmă aflată prea mult sub influența civilizației apusene și care nu găsisese încă cea mai potrivită cale de a integra această influență culturii naționale. Așa credea și N. Iorga care va lua o atitudine violentă contra înstrăinării.

Două imagini din peisajul bucureștean devenite imagini arhetipale ale literaturii prin strădania lui I. L. Caragiale

10.9. Scenă de la Moși ("Tablă de materii")

10.10. Teatrul Național și intrarea la Grădina Oteteleșanu

Literatura acestei epoci exprimă mai convingător decât orice altceva starea sufletească de tranziție a momentului: nostalgia unor vremuri mai liniștite, unor situații mai limpezi, inadaptarea, descătușarea de patimi, arivismul ș.a. Îndeosebi burghezia ce se forma se bucura de atenția deloc binevoitoare a creatorilor literari ai vremii. Ceea ce Alecsandri schițează, Caragiale biciuiește violent. O lume întreagă de Farfurizi, Tipătești, Cațavenci, Bibici Mițe ploieștene ș.a. arată cum nu se poate mai grăitor caricatura noului sociologic căruia Caragiale nu-i opune vechiul, ci îl prezintă așa cum îl vede, deformat și depoetizat, strâmb și dizarmonic. Noțiunile de "popor suveran", "egalitate", "vot universal", "suveranitate" ș.a. prin deformarea lor de către politicianism – și acest rod tot al liberalismului aplicat în viața publică – ajunge a fi în opera corozivului satiric o farsă de proporții. Evident, "realitatea" lui Caragiale nu se suprapune întocmai realității propriu-zise. Opera lui Caragiale, ca a tuturor scriitorilor, trebuie văzută prin prisma autonomiei creatorului. Adevărul scriitorului este totdeauna un adevăr relativ.

Cu alte mijloace și fără "obiectivitatea" lui Caragiale este zugrăvit noul tip sociologic, cel burghez, de Duiliu Zamfirescu, Emil Gârleanu, Mihail Sadoveanu, I.Al. Brătescu-Voinești ș.a. în opera cărora tipului burghez îi este opus cel de "boier", un inadapat la materialismul vieții moderne, care privește cu dispreț, dar demn pe parvenitul burghez. Înfățișarea în culori atât de negre a tipului burghezului român – în definitiv a omului noilor vremuri – de către cei mai reprezentativi scriitori ai epocii nu se poate explica numai prin "caracterul mult mai rural al literaturii române", cum zicea E. Lovinescu – caracter de care vorbea și G. Călinescu, nici prin apartenența ideologică a literaturii noastre reprezentative la spiritul Junimii. Literatura explică starea de spirit a aceluia moment. Exprimă, altfel spus, în rând cu celelalte forme ale spiritualității, starea sufletească a unei colectivități. Reacția era însă mai curând împotriva chipului în care era înfățișat noul decât împotriva noului ca atare

Eminescu, Caragiale, când criticau veacul burghez, criticau efectele sale, nu modernizarea însăși, aspectele sale hilare și mai cu seamă efectele

sociale. *“I-ați dat poporului formele goale ale unei civilizații străine, fără umbră din cuprinsul și bucuriile ei”*, scria Eminescu, acuzând “pătura suprapusă” că a produs un dezechilibru foarte primejdios, în societatea română, pe de o parte agitând idei umanitare, iar, pe de alta, înăsprind vertiginos exploatarea, mai cu seamă a țărănimii. Marii scriitori ai epocii nu puteau să nu fie puternic sensibilizați la durerile care însoțeau noile prefaceri liberal-burgheze.

E drept, critica la adresa pripelii modernizării este uneori (la Caragiale e cel mai vizibil) o critică ce rămâne la ea însăși. Nu se afirmă și un ideal pozitiv. Ridicolului nu îi este opus de îndată “fondul nealterat” al poporului român, cum o fac Mihai Eminescu sau Nicolae Iorga. Acesta din urmă constata, călătorind prin ținuturile românești: *“Am descoperit, vale de vale, povârniș, tot cuprinsul țării mele, care atinge așa de puțin pe drumetul bucuros să-și poarte picioarele aiurea, iar, aici la noi, găsind în contacte întâmplătoare, numai prilejul de a râde, în felul lui Caragiale, dar dincolo de epoca acestuia, de tot ce e strâmb, pretențios, desarmonic, uitând că pe alături e o altă lume, așa de respectabilă și demnă de iubire, mai presus de pitorescul romantic care-i plăcea așa de mult lui Delavrancea”*. Iorga avea conștiința clară, *“adânc înrădăcinată și mereu reînnoită a existenței unor forțe active, regeneratoare, înzestrate cu toate însușirile morale ce pot da stabilitate și impulsuri de energie vieții unui popor și încredere într-un viitor construit pe temelii trainice”*. Și mare dreptate avea.

10.11. Una din căile principale de modernizare – învățământul (Universitatea)

Putea România să intre în modernitate și în alt chip? Oricare ar fi fost forma, conținutul ar fi rămas același și receptarea lui ținea de procesul obiectiv al dezvoltării capitalismului. Combătând poporanismul și, în genere, orice experiență izvorâtă și dintr-o reacție contra Occidentului, C. Rădulescu-Motru îi contesta vreo rezistență pe pământul românesc (evident, în veacul al XIX-lea și începutul celui următor). O astfel de exper-

iență, credea filozoful român, era de înțeles, eventual în Rusia. În România însă, care nici nu-și adunase la un loc pe toți fiii ei, propagarea de astfel de utopii era de “nescuzat”. Afirmatie adevărată. Astfel de curente puteau fertiliza dezvoltarea unei spiritualități românești – cum au și făcut-o – dar nu puteau oferi noi căi, alte căi, de dezvoltare economică, socială și politică. Civilizației capitaliste apusene, superioare, nu i se putea opune cu succes în acel moment o altă civilizație. Opțiunile erau date și nu ele intrau în discuție. Tot astfel nu puteau izbândi curentele tradiționaliste, pornite din ceea ce părea frumos și romantic, din contemplarea trecutului, și care n-au reușit să depășească faza de negație și de critică a prezentului. Toate acestea și-au avut meritul și aportul lor în potențarea culturii în cadrul căreia și trebuie analizate. Și firește analiza trebuie făcută fără dramatizarea unui Ștefan Zeletin, care a dezvoltat cel mai limpede în România ideea contrastului între cultura românească și evoluția burgheziei românești și, implicându-se, năzuise să găsească un acord necesar între dezvoltarea de fapt a României și convingerile intelectualității ei.

Este clar astăzi că modernizarea, evoluția capitalismului în România s-a produs din cauze bine determinate, “a avut un sens și un rost și a constituit un proces istoric necesar”. Polemica dusă de C. Stere, în “Viața Românească”, și C. Dobrogeanu-Gherea, în “Viitorul social”, sub titlul dat de Stere, “Social democratism sau poporanism”, pune cum nu se poate mai bine în evidență adevărul de mai sus. Dacă polemica s-ar fi făcut mai puțin cu citate și mai mult cu analiza raporturilor sociale specific românești sau a raporturilor de schimb dintre România și Occident ar fi dus și mai răspicat la exprimarea aceluiași adevăr: România era inevitabil să treacă prin capitalism și modernizarea specifică acestuia, cum credea Gherea, și nu putea să scurt-circuiteze, această fază aruncându-se de-a dreptul într-alta, cum propovăduia poporanismul.

Modernizarea, dureroasă dar necesară, a devenit treptat o stare de fapt.

Test de autoevaluare 10.2.

Pe baza textelor de mai sus și al unităților de învățare anterioare, comparați evoluțiile din spațiul românesc (în speță, afirmarea burgheziei) cu cele din restul Europei. Alcătuiți un răspuns de maximum 50 de cuvinte pe o foaie separată pe care o veți înmâna tutorelui odată cu lucrarea de verificare.

10.4. Răspunsuri și comentarii la testele de autoevaluare și lucrare de verificare 10

Testul 10.1.

Principalele opinii erau că modernizarea (văzută ca schimbare) este utilă, dar într-un ritm “natural” (deci, foarte lent); un ritm prea rapid risca să distrugă societatea. Opinia adversă era aceea că schimbarea (văzută ca modernizare) este necesară, indiferent de riscuri.

Lucrare de verificare 10

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

- a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
- b. se trimite prin poștă tutorelui.
- c. se folosește în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Pe baza textelor de mai sus și a literaturii suplimentare, alcătuiți un eseu liber sub forma unui discurs imaginar în care să demonstrați avantajele modernizării pentru toate categoriile sociale, dar și riscurile pe care aceasta o presupune. Discursul nu trebuie să depășească trei pagini.

Evaluarea va ține cont de: claritatea exprimării (2 puncte), coerența argumentelor (2 puncte), respectarea coerenței temporale (1 punct), utilizarea surselor citate în unitatea de învățare (1 punct), utilizarea bibliografiei suplimentare (2 puncte), utilizarea de informații din alte unități de învățare ale modulului (1 punct); 1 punct din oficiu.

10.5. Bibliografie

A fi conservator, antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, București, Editura Meridiane, 2002.

Bărbulescu, Mihai, Papacostea, Șerban, Deletant, Dennis, Hitckins, Keith, Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Corint, 2002.

Bulei, Ion, *Conservatori și conservatorism în România*, București, Editura Enciclopedică, 2000.

Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor*, București, Editura All, 2000.

Hitchins, Keith, *Românii 1774 – 1866*, București, Humanitas, 1998.

Platon, Gheorghe, Russu, V. V. et alii, *Cum s-a înlăptuit România modernă*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993.

Stan, Apostol, Iosa, Mircea, *Liberalismul politic în România: de la origini până în 1918*, București, Editura Enciclopedică, 1996.